

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAGAUZ TÜRKÇESİNDE İSTEM

HAZIRLAYAN
Tuba Arı Özdemir

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ferhat Karabulut

MANİSA
2012

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAGAUZ TÜRKÇESİNDE İSTEM

HAZIRLAYAN
Tuba Arı Özdemir

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ferhat Karabulut

MANİSA
2012

ÖZET

Bu çalışmada Gagauz Türkçesindeki fiillerin ve edatların istem durumları incelenmiştir. Her fiil ve her edat farklı istem potansiyeline sahiptir. Bir fiilin veya edatın istem yapısının belirlenmesi o fiil veya edat için temel cümle yapısının da ortaya konması anlamına gelir. Bu çalışmada, Gagauz Türkçesindeki fiillerin ve edatların istem potansiyellerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Fiillerin seçiminde Abdülmecit Doğru ve İsmail Kaynak tarafından Rusça'dan Gagauz Türkçesine aktarılmış olan "Gagauz Türkçesi Sözlüğü"nden yararlanılmıştır. Bu sözlükten tespit edilen fiillere Gagauz Türkçesi ile yazılmış yedi eser taranarak örnek cümle bulunmuştur. Böylece inceleme kısmında kullanılan 400 fiil tespit edilmiştir. Bu fiiller oluş, kılış ve durum fiilleri olarak üç bölüme ayrılmış; her bir fiil mantıksal, sözdizimsel ve semantik istem olmak üzere üç düzeyde değerlendirilmiştir. Tespit edilen 400 fiilden 52 tanesinin birden çok anlamı için örnek cümle bulunmuştur. Yani 52 fiil çok anlamlıdır. Bu fiillerin de her bir anlamının istem yapısı ayrı ayrı incelenmiştir. Eğer fiilin istem yapısı Gagauz Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında farklılık gösteriyorsa bunlar dipnotlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Fiillerden sonra Gagauz Türkçesinde yer alan 25 edatın da istem yapısı incelenmiştir. Edatların tespitinde Nevzat Özkan'ın "Gagavuz Türkçesi Grameri" adlı eserinden yararlanılmıştır. Bu bölümde de 25 edatın istem yapısı örnek cümleler üzerinde incelenmiştir. Böylece bu çalışmayla, Gagauz Türkçesindeki fiillerin ve edatların istem potansiyeli değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İstem, fiil, edat, Gagauz Türkçesi.

ABSTRACT

In this study, valencies of verbs and postposition in Gagauz Turkish has been examined. Every verb and postposition has different potential of valency. Determining the structure of a verb or postposition means to reveal the basic sentence structure for the verb or postposition. This study aimed at determining the potentials of verbs and postpositions in Gagauz Turkish.

Gagauz Turkish Dictionary which was translated from Russian to Gagauz Turkish by Abdülmecit Doğru and İsmail Kaynak has been used for the selection of verbs. For the verbs that detected from the dictionary, sample sentences has been found by scanning the seven works written in Gagauz Turkish. Thus 400 verbs have been determined which were used in part of examination. This verbs have been seperated into three parts as process, activity and state verbs. Each verb has been evaluated in three levels as logical, syntactical and semantic valency. Afterward, sample sentences have been found for multiword meanings of identified 52 verbs. In short; these 52 words are polysemous. Valency forms of each verbs meanings have been examined. If valency form of the verb has differences between Gagauz and Turkey Turkish, these have been explained in annotations. After the verbs valency forms of 25 postposition have been examined. Nevzat Özkan's work named Gagauz Turkish Grammar has been used in determination of the postposition. In this part, valency forms of 25 postpositions have been examined on sample sentences. In this way, valency potential of verbs and postposition in Gaguz Turkish has been evaluated.

Key Words: valency, verb, particle, Gagauz Turkish

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “GAGAUZ TÜRKCESİNDE İSTEM” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/12/2012

Tuba Arı Özdemir

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 14.12.2012 tarih ve 24/11 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tuba ARI ÖZDEMİR'in "Gagauz Türkçesinde İstem" Konulu tezi incelenmiş ve aday 19.12.2012 tarihinde saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..60. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	<u>OY BİRLİĞİ</u>	☒
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	<u>OY ÇOKLUĞU</u>	☐
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

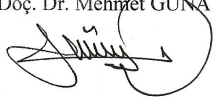
** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Doç.Dr. Ferhat KARABULUT
(Danışman)

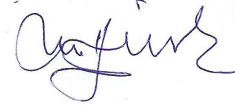
ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜNAY

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet DEMİR

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, başını gereksizdir.

ÖNSÖZ

Türkiye’de yapılan dilbilgisi araştırmalarında yeni bir terim olan istem; özellikle fiillerin cümledeki diğer üyeleri nasıl yönettiğinin ifade edilmesidir. Bu çalışmada Batı Grubu Türk yazı dillerinden olan Gagauz Türkçesindeki fiillerin ve edatların istem durumları incelenmiştir.

Tez, üç temel bölümden oluşmaktadır. “I.BÖLÜM”ün “Giriş” kısmında çalışmanın konu ve amacından, kapsam ve sınırlılıklarından, yönteminden ve literatür taramasından söz edilmiştir. Bu bölümün “Temel Konu ve Kavramlar” kısmında istem konusuna geçmeden önce yapılan model araştırmalarından bahsedilmiştir. Daha sonra bağlantılı dilbilgisi ve istem, istem türleri açıklanmıştır. İstem konusundan sonra ise konuyla bağlantılı olan hal ekleri, edatlar ve fiillere de değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde dilleri üzerine araştırma yaptığımız Gagauz Türklerinin kökeni, tarihi ve bugünkü durumları da ele alınmıştır. “Gagauz Türkçesi” başlığı altında ise çalışmayla bağlantılı olacak şekilde alfabe, ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi konularına değinilmiştir. Tezimizin inceleme bölümü olan “II. BÖLÜM”de Gagauz Türkçesindeki fiillerin ve edatların istem durumları incelenmiştir. Bu bölümde kullanılacak fiiller, edatlar ve örnek cümleler, Gagauz Türkçesi ile yazılmış yedi eser taranarak tespit edilmiştir. Fiiller oluş, kılış ve durum fiilleri olarak üç bölüme ayrılmış; her bir fiil mantıksal, sözdizimsel ve semantik istem olmak üzere üç düzeyde değerlendirilmiştir. Eğer fiilin istem yapısı Gagauz Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında farklılık gösteriyorsa bunlar dipnotlarla açıklanmaya çalışılmıştır.“III. BÖLÜM”ün “Sonuç” kısmında elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Ayrıca “Kaynakça”dan sonra yer alan “Fiiller/İstem ve Hal Ekleri Dizini”nde ise fiiller alfabetik olarak sıralanmış, istem sayıları ve ihtiyaç duydukları hal ekleri tablo üzerinde gösterilmiştir. Bu dizinin hazırlanmasıyla çalışma yapacaklara kolaylık sağlanması amaçlanmıştır.

Tez çalışması boyunca her konuda katkı sağlayan, fikirlerini ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Ferhat Karabulut’a, tez konusu seçiminde yardımcı olan hocam Prof.Dr. Ayşe İlker’e, kaynak araştırmalarında yardımcı olan ve kaynaklarını benimle paylaşan Yrd. Doç.Dr. Nuh Doğan’a ve desteklerini hiç bir zaman esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Tuba Arı Özdemir

Manisa, 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
YEMİN METNİ.....	iv
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix

I. BÖLÜM

1.GİRİŞ	1
1.1. Konu ve Amaç.....	1
1.2.Kapsam ve Sınırlılıklar.....	2
1.3.Yöntem.....	2
1.4. Literatür Taraması	7
2. TEMEL KONU VE KAVRAMLAR	
2.1. Model Araştırmaları	12
2.2. Bağlantılı Dilbilgisi ve İstem.....	17
2.3. İstem Türleri.....	21
2.3.1. Mantıksal İstem.....	22
2.3.2. Sözdizimsel İstem.....	23
2.3.2.1. Fiil-Tamlayıcı İlişkisi.....	24
2.3.3. Semantik İstem.....	25
2.4. Hal ekleri.....	30

2.5. Edatlar.....	36
2.6. Fiiller Ve Fiillerin Tasnifi.....	39
2.7. Gagauz Türkleri.....	43
2.7.1. Gagauzların Kökeni ve Gagauz Adı.....	43
2.7.2. Gagauzların Tarihi ve Bugünkü Durumları.....	45
2.8. Gagauz Türkçesi.....	46
2.8.1. Gagauz Türkçesi Hakkında Genel Bilgiler.....	47
2.8.1.1. Alfabe.....	47
2.8.1.2. Ses Bilgisi.....	49
2.8.1.3. Şekil Bilgisi.....	51
2.8.1.4. Cümle Bilgisi.....	52

II. BÖLÜM

GAGAUZ TÜRKÇESİNDEKİ FİİLLERİN VE EDATLARIN İSTEM DURUMLARI

1. Fiillerin İstem Durumları.....	54
1.1. Oluş Fiilleri.....	54
1.2. Kılış Fiilleri.....	69
1.3. Durum Fiilleri.....	118
2. Edatların İstem Durumları.....	147

III. BÖLÜM

SONUÇ.....	154
EK	
FİİLLER/İSTEM VE HAL EKLERİ DİZİNİ.....	157
KAYNAKÇA.....	190

TARANAN ESERLER KISALTMASI

G	Güneşçik
KB	Kültür Bakanlığı
S	Sözlük
SaY	Sabaa Yıldızı
SY	Seçmä yaratmalar:
TÜD	Topraan ürek düülmesi
UK	Uzun Kervan
Y	Yollar (Annatmalar)

KISALTMALAR

A	: Ad
AÖ	: Ad Öbeği
ayrl.	: Ayrılma hal eki
bk.	: Bakınız
bul.	: Bulunma hal eki
C	: Cümle
DS	: Derleme Sözlüğü
E	: Edat
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
F	: Fiil
FÖ	: Fiil Öbeği

GT	: Gagauz Türkçesi
Kazk.	: Kazak Türkçesi
N	: Nesne
Özb	: Özbek Türkçesi
S	: Sıfat
T	: Tümleç
TmT	: Türkmen Türkçesi
TS	: Türkçe Sözlük
TT	: Türkiye Türkçesi
UT	: Uygur Türkçesi
vas.	: Vasıta hal eki
yal.	: Yalın hal
yük.	: Yükleme hal eki
ZE	: Zaman Eki

I.BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Konu ve Amaç

Çalışmamızda “Gagauz Türkçesinde İstem” konusu işlenmiştir. İstem konusu çeşitli kaynaklarda “fiil-tamlayıcı ilişkisi, fiillerin durum ekli tamlayıcıları, birleşim değeri” gibi terimler çerçevesinde incelenmiştir. Biz çalışmamızda bu terimler yerine yeni bir terim olan “istem” terimini kullandık.

Şimdiye kadar hal ekleriyle ilgili yapılmış çalışmalarda hal eklerinin sözdizimindeki yeri veya fiillerle olan münasebetleri üzerinde durulmamıştır. Hal eklerinin bu yönünün incelenmesi hem yabancı dil öğreniminde hem de aynı kökten gelen lehçeler arasında yapılacak aktarmalarda büyük kolaylık sağlar. Nitekim Mehmet Kara bu konuda şunları söyler: “İsimler; isimlere, edatlara ve fiillere değişik hal eklerini olarak bağlanır. Bunlar, istem (valenz) konusu içerisinde ele alınır. Ancak lehçelerin istem durumlarıyla ilgili çalışmalar, yok denecek kadar azdır. Fakat bu konu oldukça önemlidir. Sağlıklı aktarma yapabilmek için isimlerin hangi hal eklerini olarak isim, edat ve fiillere bağlandığının çok iyi bilinmesi gerekir. Aksi halde aktarmalarda istem hataları yapılabilir.” (Kara 2009: 1074). Oktay Selim Karaca da “Kazak Türkçesinde Fiil İstemleri” adlı eserinde Türk lehçeleri için ayrı ayrı istem konusunun çalışılması gerektiğini vurgular (Karaca 2011; 33).

Biz de yukarıda sıralanan sebeplerden dolayı Gagauz Türkçesinde istem konusunu yüksek lisans tezi olarak hazırlamaya karar verdik. Bütün Türk lehçeleri için istem konusunda çalışmalar yapıp sözlükler hazırlanınca lehçeler arası aktarmalar daha sağlıklı olacaktır. Ayrıca bunların bilgisayar yazılımı haline getirilmesi bilgisayarda yapılan çevirilere de kolaylık sağlayacak, çalışma süresini kısaltacak ve yanlışları en aza indirecektir.

Bizim de bu çalışmayla amacımız ileride hazırlamayı düşündüğümüz istem sözlüğüne ilk adımı atmaktır.

1.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmamızda Gagauz Türkçesindeki fiillerin ve edatların istem durumlarını inceledik. Fiilleri, Abdülmecit Doğru ve İsmail Kaynak'ın hazırladığı “ Gagauz Türkçesinin Sözlüğü” adlı çalışmasından tespit ettik. İlk olarak bu sözlükten toplam 2620 adet fiil fişledik. Daha sonra “Bu fiillerin hangilerini çalışmamızda kullanmalıyız?” sorusuna cevap aradık. Bu fiillerin hepsini çalışmamızda kullanmak için hem örnek cümle bulmak çok zordu hem de bütün fiilleri kullanmak çalışmanın hacmini oldukça büyütecekti. İnceleme kısmında kullanılacak fiiller bakımından kendimizi sınırlandırmalıydık. Bu yüzden, fiillere Gagauz Türkçesi ile yazılmış yedi eserden örnek cümleler bulduk ve çalışmamızda sadece eserlerden örnek cümlelerini bulabildiğimiz toplam 400 filli kullandık. Bazı fiillerin aynı anlamı için birden fazla örnek cümle buduk. Fakat çalışmamızın hacmini arttırmamak için her fiile bir örnek cümle verdik. Çok anlamlı fiillerde ise sadece örnek cümlelerini bulabildiğimiz fiillerin anlamlarının hemen altına örnek cümlelerini verdik. Örnek cümlesini bulamadığımız anlamların altına boş bıraktık. Ayrıca çalışmamızda edatlara da yer verdik. Çalışmamızı hazırlarken ilk planda fiilin istemini değerlendirdiğimiz için “edat”ın istemi konusuna fiiller kadar yer vermedik.

Gagauz Türkçesine ait kapsamlı bir sözlüğün olmaması, elimizde bulunan sözlüğün de tercüme bir eser olması, sözlükte fiillere ait örnek cümlelerin bulunmaması çalışmamızı sınırlandıran noktalar olmuştur.

1.3. Yöntem

“Gagauz Türkçesinde İstem” konusunu yüksek lisans tezi olarak çalışmaya karar verince ilk olarak bu konuda yapılmış olan çalışmaları tespit ettik. Bulduğumuz çalışmalardan hareketle kendimize bir yol haritası belirledik.

İstem ve hal ekleri konusunda yaptığımız literatür taramasından sonra çalışmamızın “İnceleme” bölümü için aşağıdaki metodu izledik:

Çalışmamıza esas teşkil edecek fiilleri bulmak için Abdülmecit Doğru ve İsmail Kaynak tarafından Rusça'dan Türkiye Türkçesine aktarılan “Gagauz Türkçesinin Sözlüğü”nde bulunan bütün fiilleri tespit ederek fişledik (Sözlükte –maa eki almış bütün

madde başları fiil kabul edildi.). Bu yolla Gagauz Türkçesi Sözlüğünden toplam 2620 adet fiil tespit ettik. Fişlenen fiillerinin karşısına sözlükte bulunan bütün anlamlarını yazdık. Ayrıca, sözlükte yer almayan fakat taradığımız eserlerde örneğine rastladığımız 11 fiili de (büzül-, takırda-, gümbürde-, hızlan-, hoşlan-, işitil-, mayıllan-, üşü-, üzül-, misafirle-, sık-, zenginnet-) çalışmamıza dahil ettik ve bu fiillerin anlamlarını Türkçe Sözlük'ten verdik. Aynı kökten gelen, zamanla aldığı yapım ekiyle yeni bir fiil şeklini almış fiillerin her birini ayrı fiil kabul ettik (aç-; açıl-, açtır-, büz-; büzül- fiillerinde olduğu gibi). Ayrıca sözlükte anlamı yetersiz olan fiillerin ve çok anlamlı fiillerde sözlükte tek anlam verilmişse diğer anlamlarını da Türkçe Sözlük'ten tamamladık.

Sözlüğü tarayıp fiilleri tespit ettikten sonra Gagauz Türkçesinden 7 adet eser tespit ederek bu eserleri taradık. Fiil çeşidini ve sayısını arttırmak için seçilen eserlerin farklı yazarlardan ve farklı türlerden olmasına dikkat ettik. Taranan eserler ve içerikleri hakkında burada kısaca bilgi verebiliriz:

- 1. Uzun Kervan:** Dionis Tanasoğlu tarafından yazılmış olan “Uzun Kervan” romanı Gagauzların ilk ve tek romanıdır. Üç bölümden oluşan romanda yazar, Gagauzların tarihî macerasını işler. Bu sebeple eser roman olmasının yanında tarih kitabı olma özelliği de taşır. Elimizde 2009 baskısı bulunan roman 3 bölüm ve 343 sayfadan oluşmaktadır.
- 2. Seçmâ Yaratmalar:** Elimizde, 2004 yılında Türksöy tarafından yapılan baskısı bulunan eserde Dimitri Karaçoban'a ait metinler bulunmaktadır. Eser üç bölümden ve 411 sayfadan oluşmaktadır. 7–134. sayfalar arasında “peetlär” başlığı altında şiirler; 135–322. sayfalar arasında “annatmalar” başlığı altında hikayeler; 323–401. sayfalar arasında “nüanslar, dramalar, stihlar” başlığı altında da yazarın oyunları yer almaktadır.
- 3. Yollar (Annatmalar) :** Stepan Kuruoglu tarafından Kiril harfleriyle, 1970 yılında yazılan eser Kışinev'de basılmıştır. Bir hikaye kitabı olan eser 131 sayfadan oluşmakta ve toplam 16 hikaye içermektedir. Hikayeler genellikle Gagauz halkının yaşam biçimini ve hayat mücadelesini anlatmaktadır.

4. **Topraan Ürek Düülmesi:** Mina Köse'ye ait olan bu eser bir şiir kitabıdır. Kril harfleriyle yazılan eser, 1983 yılında Kişinev'de basılmıştır. 118 sayfalık bu eserde 90 şiir bulunmaktadır.
5. **Sabaa Yıldızı:** “Sabaa Yıldızı” bir dergidir. Stepan Bulgar editörlüğünde üç ayda bir yayınlanan derginin elimizde ilk sayısı ve üçüncü sayısı bulunmaktadır. Derginin ilk sayısı 1996, üçüncü sayısı 1997 tarihli dir. Dergide, yazılar ve şiirlerin yanı sıra Gagauzlara ait çeşitli resimler de bulunmaktadır.
6. **Güneşçik:** “Güneşçik” Sabaa Yıldızı dergisinin çocuk ekidir. Elimizde, 1996 yılında çıkan ilk sayının eki bulunmaktadır.14 sayfadan oluşan bu ekte; masallar, tekerlemeler ve bilmeceler bulunmaktadır.
7. **Sözlük:** Abdülmecit Doğru ve İsmail Kaynak tarafından Rusça'dan Gagauz Türkçesine aktarılmış sözlüktür. İçinde bulunan fiilleri fişlediğimiz bu sözlükte kelimelerin anlamları yanında sınırlı sayıda olmakla birlikte örnek cümlelere de yer verilmiştir.

Yukarıda kısaca bilgi verdiğimiz eserlerden sözlükten fişlediğimiz fiillere örnek cümleler bulduk. Daha önce sözlükten fişlediğimiz fiillerin altına örnek cümleleri yazdık. Böylece inceleme kısmında kullanacağımız fiilleri de tespit etmiş olduk. Yani İnceleme bölümünde, sözlükte bulunan bütün fiilleri değil; taradığımız eserlerde örneklerini bulabildiğimiz fiilleri kullandık.

Çalışmada kullanılacak fiilleri ve örnek cümleleri tespit ettikten sonra bunların nasıl ve neye göre tasnif etmemiz gerektiğini düşündük. Bu konuda daha önceden yapılmış çalışmalarda fiiller ya alfabetik olarak; ya da aldıkları hal eki sayısına göre gruplandırılarak dizilmişti. Biz bu iki yöntemden farklı bir yöntem izlemek için fiilleri oluş fiilleri, kılış fiilleri ve durum (tasvir) fiilleri olarak üç bölüme ayırarak inceledik. Bunu yapmadaki amacımız, fiillerin türleri ile istemleri arasındaki bağlantıyı da incelemektir. Yani böylece fiillerin türlerine göre de istem yapılarının değişip değişmediğini tespit etmeye çalıştık.

Üç gruba ayırarak incelediğimiz fiilleri her grupta alfabetik olarak sıralayıp önce anlamlarını sonra da bu anlamların hemen altına örnek cümlelerini verdik. Her fiilin hemen altında yer alan (1), (2), (3)... gibi işaretler ve yanında yer alan açıklamaları çok anlamlı fiillerin anlam değişkelerini gösterir. Her fiili mantıksal, sözdizimsel ve

semantik istem olmak üzere üç boyutta inceledik. Fiilin anlam değişkesinin hemen yanında mantıksal istemini; örnek cümlelerde de sözdizimsel ve semantik istemini koyu harflerle parantez içinde gösterdik. Fiillerin sözdizimsel istemini belirlerken ismin beş halini (yalın, bulunma, ayrılma, yükleme ve vasıta hali); semantik istemini belirlerken de toplam 26 semantik rol kullandık.

Örnek cümlelerin hemen altına köşeli ayraç içinde ([]) Türkiye Türkçesine aktarılmış şekillerini de verdik. Böylece Gagauz Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında istem farkları varsa bunların daha kolay görülmesini amaçladık. Ayrıca Gagauz Türkçesindeki farklı istem durumları ve Gagauz Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki istem farklılıkları üzerinde de durarak bunlar hakkında dipnotlarla kısa açıklamalar yaptık. Hakkında açıklama yaptığımız fiillere örnekler bulmak için bu konuda yapılmış yüksek lisans tezleri ve çeşitli kaynaklardan da yararlandık.

Yukarıdaki açıklamaları örnek cümle ile gösterelim:

Ada-

(1)₂ Adamak, hediye etme.

Altın küpleri_(yal.- konu) **adeer** Niku Nyagu_(yal.- eden). (Y/72)

[Niku Nyagu altın küpleri adar.]

(2)₃ Vaad etmek.

Burada_(bul.- yer) sa ölä zenginnik_(yal.- konu) ona_(yönl.- faydalanan) **adêêrlar**. (Y/72)

[Buradaysa ona zenginlik vaad ediyorlar.]

(3) Vermek, feda etmek.

(4) İthaf etmek.

Yukarıda gördüğümüz ada- fiilinin dört anlamı vardır. Biz bu anlamlardan ilk ikisine örnek cümle bulabildik. Birinci anlamın mantıksal istemi iki, ikinci anlamın mantıksal istemi ise üçtür. Sözdizimsel istem ve semantik istem de üyelerin hemen yanında koyu harflerle parantez içinde gösterilmiştir. Örnek cümlelerin sonunda, parantez

içinde yer alan ifadeler örnek cümlelerin alındığı eserin kısaltması ve sayfa numarasını ifade etmektedir.

İnceleme bölümünde fiillerin istem durumlarını bitirdikten sonra, danışman hocamızın tavsiyesiyle edatların da istem durumlarını incelemeye karar verdik. Daha önce istem konusunda yapılan çalışmalarda sadece fiillerin istem durumları üzerinde durulmuştu. Edatların istem durumları üzerinde hemen hemen hiç durulmamıştı. Oysa Tahsin Banguoğlu edat ve istem konusunda şunları söyler: “Fiiller nesne olan addan belli çekim halleri istedikleri gibi edatlar da ilişki kurdukları addan işleyişlerine göre belli çekim halleri isterler. Başka bir deyimle belli bir isim halini kovalarlar. Buna istem deriz.” (Banguoğlu 2007; 386). Mehmet Kara da; “İsimler; isimlere, edatlara ve fiillere değişik hal eklerini alarak bağlanır. Bunlar, istem (valenz) konusu içerisinde ele alınır.” der (Kara 2009: 1074). Temel konu ve kavramlar bölümünde genel olarak fiilin istemi üzerinde dursak da inceleme kısmının bir bölümünde edatların istemine de yer verdik.

Edatların istem durumlarını incelerken, fiiller için izlediğimiz yolu edatlar için de izledik. Önce Nevzat Özkan’ın “Gagavuz Türkçesi Grameri” adlı eserinden Gagavuz Türkçesinde kullanılan edatları tespit ettik. Daha sonra yukarıda sıralanan yedi eser ve Kültür Bakanlığının “Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi–12 Romanya ve Gagavuz Edebiyatı” adlı eserinden tarama yapıp edatlara örnek cümleler bulduk.

İnceleme kısmında “Fiillerin İstem Durumları” bölümünde Gagavuz Türkçesi sözlüğünden tarayıp eserlerden örnek cümlesini bulabildiğimiz 388 fiille; sözlükte olmayıp eserlerden tespit ettiğimiz 12 fiil olmak üzere toplam 400 fiile yer verdik. “Edatların İstem Durumları” bölümünde ise Gagavuz Türkçesinde kullanılan 25 edata yer verdik.

Ayrıca “Sonuç” bölümünde de yaptığımız çalışmanın sayısal verilerini sunup genel değerlendirmede bulunduk.

İnceleme kısmında fiillerin istem durumlarını inceledikten sonra, kısa zamanda bakılması ve çalışma yapacaklara kolaylık sağlaması için fiiller ve aldıkları hal eklerinin tablosunu hazırlayarak çalışmamızı tamamladık.

1.4. Literatür Taraması

İstem konusunu yüksek lisans tezi olarak çalışmaya karar verdiğimizde ilk olarak bu konuda ne tür çalışmaların yapıldığını araştırdık.

Yaptığımız araştırmalarda istem konusunun Türkiye Türkçesi gramerlerinde genellikle fiil-tamlayıcı ilişkisi olarak değerlendirildiğini; yapılan çalışmalara da fiillerin durum ekli tamlayıcıları, fiil-tamlayıcı ilişkisi, birleşim değeri, istem gibi isimlerin verildiğini tespit ettik.

İstem dilbilgisinden ilk bahseden isim Tahsin Banguoğludur. Banguoğlu, “Türkçenin Grameri” adlı çalışmasında, nesnenin yükleme göre hallenmesine *istem* adının verildiğini söyler (Banguoğlu 2007: 528).

İstem konusuyla ilgili yaptığımız araştırmalarda Türkiye’de hazırlanmış şu çalışmalara ulaştık:

“İstem” terimi kullanılmasa da fiil-tamlayıcı ilişkisi üzerinde Türkiye’de ilk yapılan çalışma Tahir Kahraman’ın “Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları” (1996) adlı eseridir. Kahraman eserinde ilk olarak fiillerin yapı özelliklerine göre kümelenmiş listesini vermiştir. Tespit ettiği fiillerden hal eki almış fiillerin örnek fişlerini alfabetik sırayla verdikten sonra durum ekli tamlayıcı alan fiillerin bu tamlayıcılarla ilişki derecelerini tablolar şeklinde göstermiştir.

Kahraman’ın çalışmasından sonra Gülsel Sev’in “Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı” (2001) adlı eseri dikkat çekmektedir. Sev, eserinde et- fiiliyle yapılan birleşik fiilleri ve tamlayıcılarını örnek cümlelerle birlikte alfabetik olarak listeledikten sonra fiillerin genel ve tamlayıcılara göre dizinlerini vermiştir.

Arzu Özdemir “Eski Anadolu Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları” (2004) adlı yüksek lisans tezinde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait Yunus Emre Divanı, Erzurumlu Darir’in Kıssa-i Yusuf’u, Sadru’-d-dîn Şeyhoğlu’nun Marzubanname Tercümesi ve Dede Korkut Kitabı’nda geçen fiiller ve fiilimsilere yer vermiştir. Bu eserlerden tespit edilen fiiller aldıkları durum ekli tamlayıcılarla birlikte alfabetik olarak listelenmiştir. Özdemir, çalışmasının sonunda Eski Anadolu Türkçesinde

kullanılıp Türkiye Türkçesinde de varlığını sürdüren fiillerin aldıkları durum ekli tamlayıcılar bakımından çok büyük farklılıklar göstermediği sonucuna varmıştır.

Derya Acar, “Die Syntaktische Valenz Deutscher und Türkischer Verben und Ihr Einfluss Auf Das Deutschlernen Türkischer Studierender” (2005) adlı yüksek lisans tezinde Almanca ve Türkçe fiillerde istem konusunu ve bunların Almanca öğrenimine yansımalarını incelemiştir. Acar, tezinin üçüncü bölümünde istem terimi ve istem türleri hakkında detaylı açıklamalara yer vermiştir.

Aysun Demirez Güneri, “Yeni Uygur Türkçesinde Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları” (2007) adlı doktora tezinde Yeni Uygur Türkçesi sözlüğünden tespit ettiği fiillerin hal ekleriyle ilişkilerini örnek cümlelerle birlikte alfabetik olarak listelemiştir. Çalışmanın “Fiiller ve Durum Ekli Tamlayıcıların Özet Listesi” bölümünde de fiillerin birinci derecede ve ikinci derecede ihtiyaç duydukları hal eklerine göre listesini vermiştir.

Yasemin Kaya, “Olmak Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı” (2007) adlı yüksek lisans tezinde Gülsel Sev’in izlediği yöntemi izlemiştir. Kaya, giriş bölümünde birleşik fiil ve hal kavramına yer verdikten sonra inceleme bölümünde, isim+ol- kuruluşundaki birleşik fiiller ve bunların hal ekleriyle kullanımını örnek cümlelerle birlikte alfabetik olarak sıralamıştır. Dizin bölümünde ise genel dizinin yanında hal eklerine göre yapılan dizine de yer vermiştir.

Mehmet Kara yönetiminde Dursun Ahmet Atacık tarafından yapılan “Türkiye Türkçesinde İstem (Valenz)” (2008); Hilal Uzunboy tarafından yapılan “Türkmen Türkçesinde İstem (Valenz)” (2008) ve Feyzi Çimen tarafından yapılan “ Özbek Türkçesinde İstem (Valenz) (2009) adlı yüksek lisans tezlerinde “istem” terimi kullanılmıştır. Bu üç yüksek lisans tezinde kullanılan yöntemler hemen hemen aynıdır. Dursun Ahmet Atacık, Türkiye Türkçesinde istemi ele aldığı çalışmasının birinci bölümünde Türkiye Türkçesinde bulunan Türkçe kökenli fiillerin istem durumlarını ikinci bölümünde Türkiye Türkçesinde bulunan yabancı kökenli fiillerin istem durumlarını incelemiştir. Hilal Uzunboy Türkmen Türkçesinde istemi incelediği çalışmasının birinci bölümde Türkiye Türkçesinde de bulunan Türkmence fiillerin istem durumlarını, ikinci bölümünde Türkiye Türkçesinde bulunmayan fiillerin istem

durumlarını incelemiştir. Feyzi Çimen de Özbek Türkçesindeki fiillerin istem durumlarını incelediği çalışmasında birinci bölümde Türkiye Türkçesinde de bulunan Özbekçe fiillerin istem durumlarını ikinci bölümde Türkiye Türkçesinde bulunmayan Özbekçe fiillerin istem durumlarını incelemiştir. Üç çalışmada da fiiller istem alanlar ve istem almayanlar olarak iki gruba ayrılmıştır. İstem alan fiiller de hal eklerine ve aldıkları hal eki sayısına göre gruplandırılmış ve alfabetik olarak listelenerek örnek cümleleri verilmiştir. Üç çalışmanın da sonunda fiilleri, fiillerin aldığı hal eklerini, istem sayılarını, fiillerin anlamlarını ve örnek cümlelerini kapsayan bir dizine yer verilmiştir.

Vildan Emre, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Fiillerin Birleşim Değerleri”, (2008) adlı yüksek lisans tezinde fiil tamlayıcısı, durum ekli tamlayıcı, istem gibi terimler yerine “fiillerin birleşim değerleri” terimini kullanmıştır. Emre çalışmasındaki fiilleri, tek tamlayıcıyla kullanılan fiiller, iki tamlayıcıyla kullanılan fiilleri, üç tamlayıcıyla kullanılan fiiller, dört tamlayıcıyla kullanılan fiiller, tamlayıcılı olduğu bağlamından anlaşılan fiiller ve tamlayıcısız fiiller olmak üzere altı gruba ayırarak incelemiştir. Ayrıca çalışmanın sonunda fiil tamlayıcıları tablosu hazırlanmış; burada fiillere, fiillerin aldıkları tamlayıcılara ve bu tamlayıcıların sayılarına yer verilmiştir.

Seçkin Uysal, “Nehcü’l-Feradis’te Kıl- Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı” (2010), adlı yüksek lisans tezinde Nehcü’l-Feradis’te yer alan kıl- fiiliyle yapılan birleşik fiillerin hangi hal ekli tamlayıcılarla kullanıldığı tespit etmiştir. Tespit edilen fiiller alfabetik olarak örnek cümleleriyle birlikte listelenmiştir. Çalışmanın dizin kısmında da fiillerin genel diziniyle birlikte hal eklerine göre dizine de yer verilmiştir.

Nesrin Arı, “Harezmi Türkçesinde Birleşik Fiiller ve Durum Ekli Tamlayıcıları” (2010) adlı yüksek lisans tezinde Harezmi Türkçesi dönemine ait Kıssü’l-Enbiya, Hüsrev ü Şirin, Muînü’l-Mürîd ve Nehcü’l Feradis’te geçen birleşik fiilleri tespit etmiştir. Daha sonra bu fiiller isim+yardımcı fiil, fiil+fiil, anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiil olmak üzere üç ana gruba ayrılmış ve bu birleşik fiillerin durum ekli tamlayıcıları örnek cümlelerle birlikte alfabetik olarak sıralanmıştır.

Oktay Selim Karaca “Kazak Türkçesinde Fiil İstemleri” (2011) adlı çalışmasında Kazak Türkçesindeki fiillerin istem durumlarını incelemiştir. Karaca, çalışmasının giriş bölümünde fiilde istem konusundan ve Kazak Türkçesinden bahsetmiştir. Çalışmanın esasını teşkil eden ikinci bölüme “Sözlük (Kazak Türkçesinde Fiiller ve İstemli Örnekler)” adı verilmiştir. Bu bölümde yer alan fiiller “Qazaq Tiliniñ Sözdigi” adlı sözlükten tespit edilmiştir. Tespit edilen fiiller Kazak Türkçesi alfabesine göre sıralanmış, örnek cümlesi bulunabilen fiillerin altına bu örnek cümleler eklenmiştir.

İstem konusunda Türkiye’de yapılan son çalışma Nuh Doğan’a aittir. Doğan, “Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri” (2011) adlı doktora tezinde yukarıda sayılan çalışmalardan çok farklı bir yöntem izlemiştir. Doğan çalışmasının birinci bölümü olan “temel konu ve kavramlar” adlı bölümde ilk olarak Türkiye Türkçesinde istem kavramına bakışı değerlendirmiştir. Daha sonra durum dil bilgisi, modern istem dilbilgisinin temel kavram ve ilkeleri, istem türleri ve düzeyleri, çok anlamlılık kavramlarını ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. İkinci bölümde ise Türkiye Türkçesinde isteme göre anlam değişikliği gösteren fiilleri ve istem çerçevelerini örnek cümlelerle birlikte göstermiştir. “İsteme göre Türkçe fiil sınıfları” adını verdiği üçüncü bölümde ise fiillerin mantıksal istem yapılarına göre, sözdizimsel istem yapılarına göre ve semantik istem yapılarına göre listelerini vermiştir.

Doğan’ın yapmış olduğu çalışma Türkiye’de bu alanda yapılmış ilk ve en kapsamlı çalışma kabul edilebileceğinden, bizim de çalışmamıza ışık tutmuştur. Bu yüzden biz de çalışmamızda Doğan’ın çalışmasının metodolojisini benimsedik.

Yukarıda sıralanan kitap, doktora ve yüksek lisans tezi gibi çalışmalarının yanı sıra istem konusunda bildiri ve makaleler de yayınlanmıştır. Bu konuda yayınlanan makale ve bildirimler ise şunlardır:

Esin İleri, “Türkçedeki Fiillerin Birleşim Değeri” (1996) adlı bildirisinde istem yerine birleşim değeri terimini kullanmıştır. İleri, bildirisinde ilk olarak birleşim değerinin tanımını yapmıştır. Daha sonra aç-, kapa-, ağla-, gül-, gez-, çalış-, uğraş-fiillerinin birleşim değerlerini örnek cümlelerle açıklamıştır.

Leyla Karahan, “Fiil- Tamlayıcı İlişkisi Üzerine” (1997) adlı makalesinde Türkçedeki fiilleri fiil-tamlayıcı ilişkisine göre tamlayıcılı ve tamlayıcısız fiiller olarak ikiye ayırmıştır. Karahan, fiillerin sadece geçişlilik-geçişsizlik sınıflandırılmasının dışında fiil- tamlayıcı ilişkisine göre de (tamlayıcıya ihtiyaç olup olmaması, tamlayıcı sayısı, tamlayıcının niteliği) sınıflandırılabileceğini söylemiştir (Karahan 1997; 213).

Abdurrahman Özkan “Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkisi ve Fiillerin İstem Değiştirmesi” (1999) ve “Eski Anadolu Türkçesindeki Bazı Fiillerin Hal Ekli Tamlayıcıları ve Bu Tamlayıcılarda Zaman İçinde Görülen Değişiklikler” (2011) adlı makalelerinde daha çok fiillerin istem değiştirmesi konusu üzerinde durmuştur. Bu konuda bin-, bindir-, buluş-, meşgul ol-, evlen- vb. fiilleri örnek göstererek şu sonuca varmıştır: “ Fiillerin tamlayıcılarındaki eklerin zaman içinde farklı kullanımı fiilin istemi veya fiilin rejimiyle ilgilidir ve zaman içindeki değişiklik fiilin istem değiştirmesi (fiilin rejim değiştirmesi) olarak nitelendirilebilir.” (Özkan 2011; 519).

Mustafa Uğurlu “Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi” (2001) adlı bildirisinde Türk lehçeleri arasında aktarımları kolaylaştırmak için kelime karşılıklarını veren sözlüklerin yanında istem (valenz) sözlüklerine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.

Melek Erdem “Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin ‘İstem’e Göre Anlam Değişmeleri” (2007) adlı bildirisinde ve “Türkmen Türkçesinde Hareket Fiillerinin ‘İstem’e göre Anlam Değişmeleri” (2006) adlı makalesinde istem konusuna anlam değiştirme açısından ele almıştır. Erdem, gör-, bak-, beğen-, düşün-, goy-, atmak-, çık-, kaç-, çal- gibi fiilleri örnek cümlelerle açıklayarak bu fiillerin sayı istemlerine ve niteleyici istemlerine göre anlam değişikliğine uğrayabileceklerini vurgulamıştır.

Ertuğrul Yaman, “Özbek Türkçesinde Tamlayıcı Fiil İlişkisi ve Bazı Hal Eklerinin Farklı Kullanımları” (2007) adlı bildirisinde; Feyzi Ersoy “Moğolca ve Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkileri” (2007) adlı makalesinde; Muhsine Börekçi “Türkçede Hal Eklerinin İşlevsel Olarak Değerlendirilmesi Üzerine Bir Deneme” (2007) adlı bildirisinde; Arzu S. Ertane Baydar “Kırım Tatar Türkçesi Edebî Dilinde Fiil-Tamlayıcı İlişkisine Dair” (2009); Aysun Demirez Güneri “Yeni Uygur ve Türkiye Türkçesinde Fiil-Tamlayıcı İlişkileri” (2009); Talat Dinar “Kül Tigin Abidesi ve

Kutadgu Bilig'deki Ortak Fiillerin Tamlayıcı İlişkisi Açısından İncelenmesi” (2010) adlı makalelerinde “istem” terimi yerine “fiil-tamlayıcı ilişkisi” terimini kullanarak konuyu çeşitli lehçeler ve eserler üzerinden değerlendirmişlerdir.

Yukarıda görüldüğü gibi istem konusunda Türkiye Türkçesinin yanı sıra Yeni Uygur Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Kırım- Tatar Türkçesi üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Yaptığımız araştırma sonucunda bu konuda Gagauz Türkçesi üzerine bir çalışma olmadığını tespit ettiğimiz için biz de Gagauz Türkçesinde istem konusunu çalışmaya karar verdik.

2. TEMEL KONU VE KAVRAMLAR

2.1. Model Araştırmaları

Dilbilgisindeki önemli konulardan biri de sözdizimidir. Geleneksel gramerin dışında ortaya atılan dilbilgisi akımları sözdizimine ve sözdizimi içindeki üyelerin durumlarına farklı açılardan yaklaşmışlardır. Sözdizimi içinde değerlendirilebilecek olan istem konusu da tümcede fiili merkeze alarak farklı bir yaklaşım ortaya koyar.

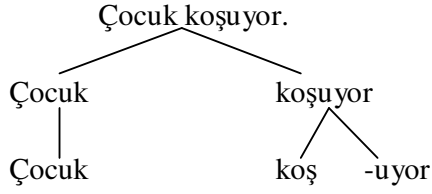
İstem terimini açıklamadan ve fiillerin istem durumlarını incelemeyen önce bir model araştırması yapmak uygun olacaktır. Bu amaçla istem dilbilgisiyle de bağlantılı olan diğer dilbilgisi kuramlarına göz atalım:

Çağdaş söz dizimi yaklaşımlarında ilk olarak *dolaysız kurucular dilbilgisi*¹ dikkat çeker. Amerikalı dilbilimciler Fries, Harris ve Gleason, tümce yapısının incelenmesinde, sözcüklerin biçimsel yapısının incelenmesine benzer bir yol izlediler. Tümceyi oluşturan parçaların diziminde belirli bir üstünlük sırası saptayarak bileşenleri dizim ağacı denilen şemalarla açıklayan bir dilbilgisi anlayışı geliştirdiler (Toklu 2003: 74). Bu dizim ağacında tümce ilk olarak ad öbeği ve eylem öbeği olarak ikili parçalara ayrılır. Daha sonra bu öbekler de kendi aralarında çeşitli dallara ayrılır. Bu ayırım en küçük birime ininceye kadar devam eder. Böylece her alt birim bir üst yapının dolaysız kurucusu kabul edilir.

Dolaysız kurucuları bir de şemalar üzerinde anlatalım:

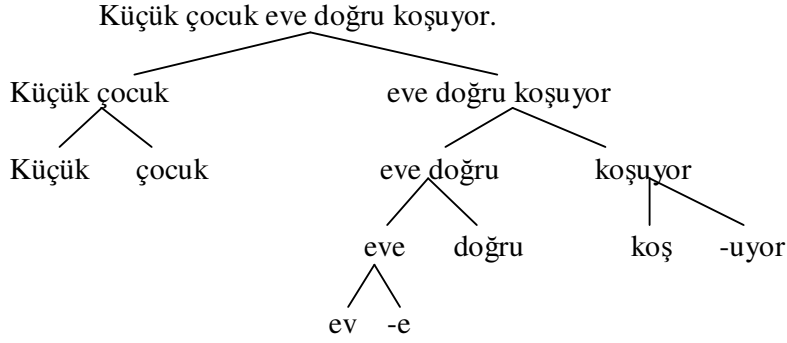
¹ Dolaysız kurucular dilbilgisi yerine; birincil kurucular, tümce yapısı dilbilgisi veya sınıflandırmacı dilbilgisi terimleri de kullanılmaktadır.

(1)Çocuk koşuyor.

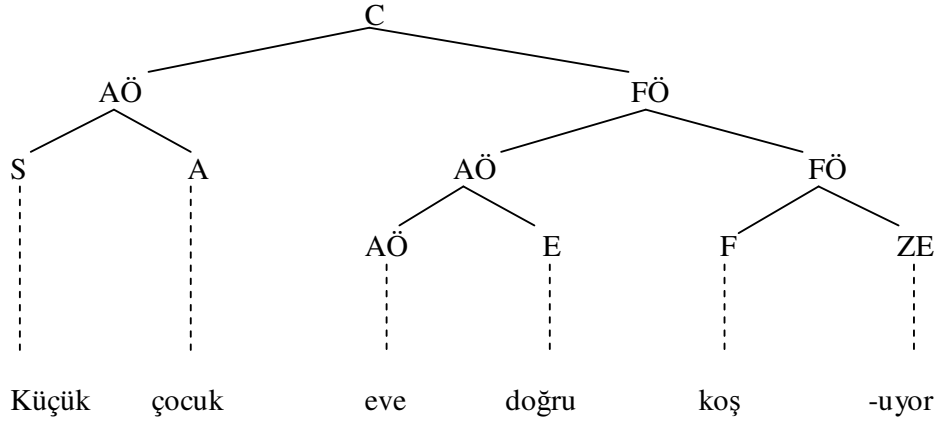

Yukarıdaki cümle iki kurucudan oluşmuştur: “çocuk” ve “koşuyor”. Bunlar cümlenin dolaysız kurucularıdır. Bir de bu cümleyi aşağıdaki gibi genişleterek kuralım:

(2)Küçük çocuk eve doğru koşuyor.

(2)'deki dolaysız kurucuların dizim ağacını şu şekilde formülleştirebiliriz:

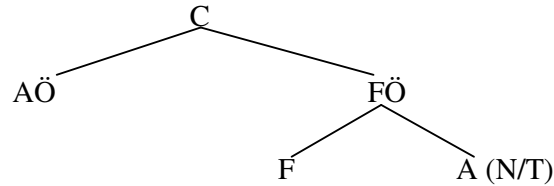
Yukarıdaki şemadan hareketle; *ad öbeği* ve *fiil öbeği* cümlenin dolaysız kurucularıdır. Daha sonra alt birimlere doğru ilerlersek; *küçük* ve *çocuk* sözcükleri ad öbeğinin dolaysız kurucularıdır. Aynı şekilde *eve doğru koşuyor* fiil öbeğinin; *ev* ve *-e*

yönelme hali ad öbeğinin, *eve* ve *doğru* edatı bir üstteki ad öbeğinin kurucularıdır. *Koşuyor* fiil öbeğinin dolaysız kurucuları da *koş-* ve *-uyor* zaman ekidir.

Bu dilbilgisi, kısmen de olsa, geleneksel dilbilgisi kavramlarına dayandığı için eleştirilse de, üretimsel dönüşümlü dilbilgisi ve üretimsel dilbilgisi için temel oluşturur (Toklu 2003: 76).

Dolaysız kurucular dilbilgisinden sonra N. Chomsky tarafından geliştirilen üretici-dönüşümsel² dilbilgisi dikkat çeker. Üretici-dönüşümsel dilbilgisine göre bir doğal dildeki sonlu sayıda kuralla dilbilgisine uygun sonsuz sayıda tümce üretebilir. Chomsky de aralarında olmak üzere, sözdizimi üzerine çalışanların tümü, bir tümcenin öğeleri arasındaki gizli bağları ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Chomsky ve onun izinden giden üretici-dönüşümsel dilbilgisi okulu, ağaçlar (diyagram)³ çizerek tümce içindeki bu hiyerarşik bağlantıları (sıralı düzeni) göstermişlerdir. Chomsky'ye göre, bu örtük bağlantılar, ilk aşamada, yani dile getirmek istediğimiz düşüncenin oluşması aşamasında, hemen her dilde aynıdır. Düşünce aşamasındaki bu alt düzleme, Chomsky derin yapı adını verir. Ancak, düşünceyi dışa vurma aşamasında, diller arasında farklar belirir. Bu aşamada her dil kendi diziliş kurallarını dayatır. Chomsky, bu dışa vurma aşamasına yüzeysel yapı der (Erkman-Akerson 2008: 108). Chomsky'ye göre, derin yapıyla yüzeysel yapının birbirinden ayrı olması üretici-dönüşümsel dilbilgisinin temel düşüncesidir (Vardar 2007: 209).

Chomsky'e göre, dünya dillerinin temel öbek yapı görünüşü şu şekildedir:

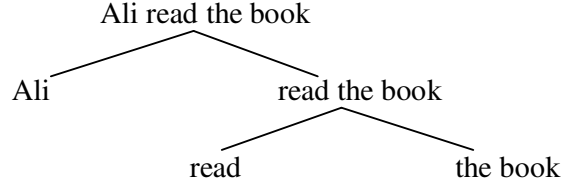

² Üretici-dönüşümsel terimi yerine dönüşümsel dilbilgisi, dönüşümlü üretimsel dilbilgisi, üretici ya da üretimsel dilbilgisi terimleri de kullanılmaktadır. Biz çalışmamızda üretici-dönüşümsel dilbilgisi terimini kullanacağız.

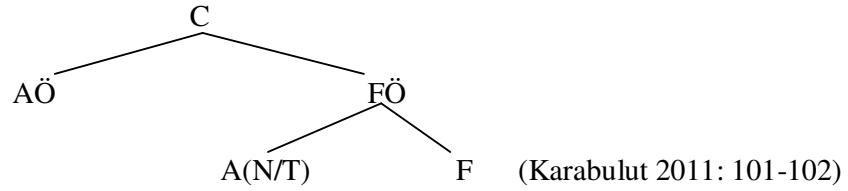
³ Chomsky de dolaysız kurucular dilbilgisindeki benzer dizim ağaçlarını kullandı, ancak bunlardan dolaysız kurucular dilbilgisinin yaptığı gibi, bir bütüncede hazır olarak bulunan tümceleri betimlemek için değil, o zamana kadar henüz üretilmemiş tümcelerin üretim sürecini açıklığa kavuşturmak için yararlandı (Toklu 2003: 78).

Temel öbek yapı görünüşü İngilizce bir cümle üzerinde gösterelim:

(3) Ali read the book.

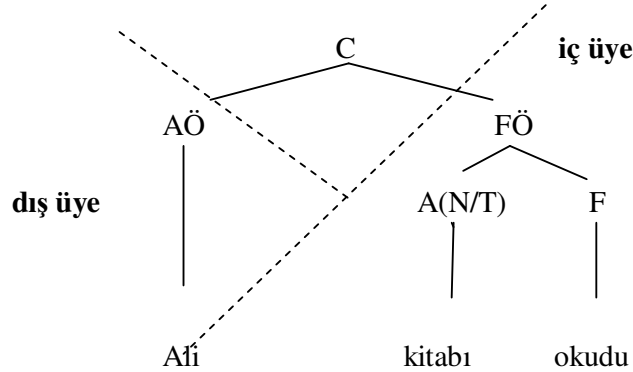

Dünya dillerinin temel öbek yapı görünüşü yukarıdaki gibiyken, Türk Dilinin bu günkü söz dizimi ve öbek yapı görünüşü şu şekildedir:

Chomsky'nin temel öbek yapı şemasını aşağıdaki cümlede açıklayalım:

(4) Ali kitabı okudu.

Yukarıda görüldüğü gibi tümce bir ad öbeği ve eylem öbeğinin toplamından oluşur. Ad öbeği (özne), cümleden ayrılan ilk dal olduğu için fiil öbeğinden bağımsız bir yapıya sahip olur. Yani fiilin doğrudan yönetimi altına girmez. Fiilden dallanan üyeler ise doğrudan fiilin yönetimi altına girmiş olurlar ve bütün emirleri fiilden veya fiil öbeğinden alırlar. Bu yüzden fiilin yönetimi altında olmayan üyeye *dış üye*; fiilin yönetimi altındaki üyelere de *iç üye* adı verilir (Karabulut 2011: 103). Fiil, dış üyeyi (özneyi) yönetemediği için ona hal yükleyemez. İç üyelere fiilin kendisi hal yükleyebilirken, dış üyeye çekimin bizzat kendisi yalın hal yükler (Karabulut 2011:

104). (4)'te görüldüğü gibi AÖ(özne) fiile yalın halde, FÖ içinde bulunan ad (tümleç) ise fiile belirtme hali ile bağlanmıştır.

Yukarıdaki şema yapısal olarak (4) ile birlikte şu şekilde gösterilebilir:

C → AÖ+FÖ	A → Ali, kitabı
AÖ → A	F → okudu
FÖ → A + F	

C → AÖ+FÖ Chomsky'nin kuramına göre bir çekirdek cümle formülüdür. Bu formüle dayanarak çok sayıda yeni cümle kurmak mümkündür. Fakat bu cümleler dilbilgisel açıdan doğru olsa bile anlamsız olabilirler. Örneğin yukarıdaki formüle göre; *Ayşe resim yapıyor, polis hırsızı yakaladı...* gibi çok sayıda anlamlı cümle üretilebilirken; *Ayşe resim uyuyor, araba tavşanı seviyor...* gibi anlamsız cümleler de üretilebilir. Chomsky, oluşan çekirdek cümle formülleriyle oluşturulabilecek cümlelerin dilbilgisel açıdan doğru ancak anlamsız olabileceği eleştirileri üzerine, derin yapıda bulunan sözdizimsel unsurlar için insan, canlı, sayılabilir, soyut gibi +/- yönleri olan bazı anlamsal nitelikler önererek kuramına anlambilimsel bir boyut kazandırır (Doğan 2011: 22).

Çağdaş söz dizimi yaklaşımlarından diğeri Ch.J. Fillmore ve S.C.Dik'in temsilcisi olduğu *Durum Dilbilgisi*dir. Tümceyi bir eylem ve bu eyleme belli durum ilişkileriyle bağlı ad dizimleri olarak ele alan, bunlar arasındaki anlam bağlantısını derin yapıda incelemeyi öngeren *durum dilbilgisi kuramı*; C.J. Fillmore'un üretici dilbilgisine verilen isimdir (Vardar 2007: 85). Buradaki derin yapı, bir eylemin belirttiği bir durum içerisindeki anlamsal rolleri ve bu rolleri üstlenenleri belirler (Toklu 2003: 85). Chomsky'nin ortaya attığı görüşün yeni varyantı olarak görülen ve temellerinin 1868'de ortaya atılmış olduğu durum dilbilgisi yaklaşımının temelini fiille ad öbeklerinin hal (durum) görevleri arasındaki semantik ilişkilerin belirlenmesi oluşturmaktadır (Erdem 2006: 39). Bu dilbilgisinde eylem tümcenin temel kurucusu durumundadır. Bu nedenle de tümce, bir eylem ve bu eyleme durum ilişkileriyle bağlı ad dizileri olarak görülür (Toklu 2003: 85).

Fillmore'nin durum dilbilgisi kuramında bir de rol kavramından bahsedilir. Uzun'a göre rol ve rolün yüklenmesi, üyelerin anlambilimsel olarak fiiller tarafından seçilmesi, bunların, üyelerin herhangi bir rolü üstlenmesinin iç merkezli bir belirleme değil, bu üyenin dışındaki bir öge yani fiil tarafından yapılan dış merkezli bir belirleme olduğu anlamına gelir. Yani rol yükleme, üyelerin kendi kendilerine yaptıkları bir işlem değildir; bu roller onlara eylemler tarafından yüklenmektedir. Bu anlamda eylemler "rol yükleyici", ad öbekleri ise "rol yüklenici"dir (Uzun 2000: 103).

Kısacası durum dilbilgisi, fiil temelinde cümlenin mantıksal biçimini betimleyen semantik istem olarak tanımlanabilir (Doğan 2011: 36).⁴

2.2. Bağlantılı Dilbilgisi ve İstem

Üretici- dönüşümsel dilbilgisi ve durum dilbilgisinden sonra ortaya atılan diğer bir dilbilgisi kuramı, bağlantılı dilbilgisi kuramıdır. Bağlantılı dilbilgisi ve istem konusu, L.Tesniere'in ölümünden sonra yayınlanan *Elements de Syntaxe Structurale*(Yapısal Sözdizim İlkeleri)(1959) adlı eserinde ele alınır.

Bu yapıtta tasarlanan dilbilim kuramı temelde düşünce düzlemi ile dil düzlemi arasındaki karşıtlığa dayanır. Soyut, evrensel ulamların yer aldığı düşünce düzlemi, ruhsal, mantıksal bir düzlemdir ve dilin içerik boyutunu oluşturur. Bu boyutu inceleyen bilim dalı da anlambilimdir. Karşıtlığın öbür ögesi olan dil düzlemiyse L. Tesniere'in kuramının asıl inceleme alanını oluşturan biçim boyutudur. L. Tesniere bu düzlemi de kendi arasında iç biçim ve dış biçim olarak ikiye ayırır. Dış biçim doğrudan doğruya biçimbilimin inceleme konusudur; iç biçimse sözdizimin inceleme alanına girer. Böylece biçimbilim, sözdizim ve anlambilim bileşenlerinden oluşan bir dilbilim kuramı ortaya çıkar (Rifat1983: 233).

Tümcenin çözümlenmesinde, çekimli eylemden yola çıkarak eylemlerden kurulu soyut tümce yapılarını belirlemeyi amaçlayan dilbilim akımına bağlantılı dilbilgisi⁵ adı verilir. L. Tesniere'in ortaya attığı bağlantılı dilbilgisi görüşü, üretici-dönüşümsel dilbilgisinde ele alınan parça-bütün ilişkisine değil, tümcenin öğeleri arasındaki soyut

⁴ Biz de çalışmamızda semantik istemi durum dilbilgisine dayanan semantik rollerle betimleyeceğiz. Bu yüzden rol kavramı ve rol sınıflamaları "semantik istem"(bölüm:2.3.3.) bölümünde ele alınmıştır.

⁵ Bağlantılı dilbilgisi yerine bağımsal dilbilgisi terimi de kullanılmaktadır.

bağımlılığa ağırlık verir (Vardar 2007: 30). Tesniere’in kuramında iki önemli kavram vardır: *bağımlılık ve istem* (Doğan 2011: 24).

Asıl konumuz olan isteme geçmeden önce bağımlılık kavramını kısaca açıklayalım:

Tesniere’e göre tümce, kurucu öğeleri sözcükler olan bir bütündür. Bir tümcede yer alan her sözcüğün sözlükteki yalnızlığı kendiliğinden sona erer. İşte sözcükleri birbirine bağlayarak bu yalnızlığa son veren *bağımlılıktır*. Çünkü tümce kurmak sözcükler arası bağımlılıklar bütünü gerçeğe geçirerek cansız bir sözcük yığına can vermektir. Örneğin “çocuk gülüyor.” cümlesi sadece “çocuk” ve “gülüyor” gibi iki öğeden oluşmaz. Bunları birbirine bağlayan üçüncü bir öğe vardır. İşte bu öğe bağımlılıktır. Üçüncü öğe olmadan cümle de var olamaz. Bu bağımlılığı hiç bir öğe belirtmez ama bu zihinsel olarak algılanır (Tesniere 1999: 135). Kısacası, sözcükleri birleştirerek cümle haline getiren şey bağımlılıktır.

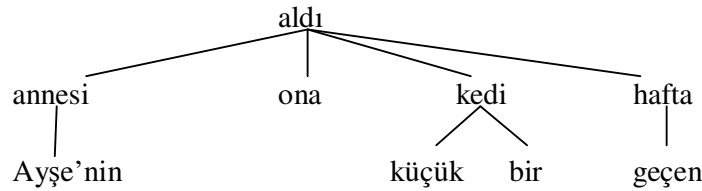
Bağımlılığa yapısal olarak baktığımızda her bağımlılık ilkece üst bir öğeyi alt bir öğeye bağlar. Böylece üst öğe yöneten, her alt öğe de bağımlı adını alır (Tesniere 1999: 135). “çocuk gülüyor.” cümlesinde “gülüyor” yöneten onun altında yer alan “çocuk” öğesi bağımlı adını alır.

Oluşum ağacı bağımlılıkların aşamalanmasını açıkça gösterir. Oluşum ağacı, çizgisel düzende yer alan bir cümleyi görsel olarak betimler.⁶ Bu durumu aşağıdaki örnek cümle üzerinde gösterelim:

(5) Ayşe’nin annesi ona geçen hafta küçük bir kedi aldı.

Çizgisel düzen: Ayşe’nin annesi ona geçen hafta küçük bir kedi aldı.

Yapısal düzen veya oluşum ağacı:

⁶ Bir tümcenin oluşum ağacını gerçekleştirme, çizgisel düzeni yapısal düzene dönüştürmektir (Tesniere 1999: 139).

L.Tersniere'e göre, her tümce bir tiyatro oyununa benzer. Tümcedeki eylem olay örgüsünü gösterir. Fiil, tümcenin bütün öğelerini kendisine bağımlı kılan ve bunlarla birlikte tümceyi oluşturan yönetici öğedir. Yönetilen bağımlı öğelerse *eyleyen* (katılan, actant) ve *tümleyen* olarak ikiye ayrılır. (Vardar 2007: 30). Yani bir eylemsel düğüm; fiil, eyleyenler ve tümleyenler olmak üzere üç öğeden oluşur. Fiil, bir oluşu dile getirir ve eylemsel düğümün merkezidir. Bu yüzden durumu gayet açıktır.

Şimdi yukarıda adı geçen “*eyleyen*” ve “*tümleyen*” terimlerini açıklayalım:

Eyleyen:⁷

Eylemin belirttiği oluşa etken ya da edilgen biçimde katılan varlık ya da nesnelerin her biridir. Eyleyenler ad nitelikli sözcüklerdir ve tümü de fiile bağlıdır. (Vardar 2007: 98). Türkçe açısından hal eklerini alabilen bütün isimler eyleyen (katılan, actant) olarak düşünülebilir. (Erdem 2006: 41).

Fiillerin hepsi aynı sayıda eyleyen içermez. Bu yüzden fiilleri eyleyensiz, bir eyleyenli, iki eyleyenli ve üç eyleyenli olarak sınıflandırabiliriz. Eyleyensiz fiiller, hiç kimse ve hiçbir şey katılmaksızın kendiliğinden gelişen oluşu anlatırlar. Bir eyleyenli fiiller, bir tek kişi ya da bir tek nesnenin katıldığı oluşu anlatırlar. İki eyleyenli fiiller iki kişi ya da iki nesnenin katıldığı bir oluşu anlatırlar. Üç eyleyenli fiiller ise, üç kişinin ya da üç nesnenin katıldığı oluşu anlatır. Üç eyleyenli fiillerde birinci ve üçüncü eyleyen ilkece kişi, ikinci eyleyense nesnedir (Tesniere 1999: 149-154).

(6) Ali kitabı Ayşe'ye verdi.

Yukarıdaki cümlede Ali, kitabı, Ayşe'ye öğeleri birer eyleyendir. Yani ver-fiilinin üç eyleyeni vardır. Görüldüğü gibi bunlardan birincisi ve üçüncüsü (Ali, Ayşe) kişi, ikincisi (kitap) ise nesnedir.

Ayrıca çeşitli eyleyenler bağımlı oldukları fiile göre aynı işlevi görmezler. Bu yüzden eyleyenler de üçe ayrılabilir. Tesniere eyleyen türlerini birinci eyleyen, ikinci eyleyen ve üçüncü eyleyen olarak adlandırır. Anlamsal olarak birinci eyleyen, eylemi yapandır. Bu yüzden birinci eyleyen fiilin öznesidir. İkinci eyleyen ise eylemin yöneldiği eyleyendir. İkinci eyleyen de cümlenin nesnesidir. Üçüncü eyleyen ise

⁷ Eyleyen=katılan(actant)=tamlayıcı

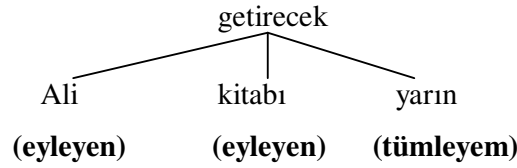
eylemden etkilenen, kar ya da zarar sağlayan eyleyendir. Üçüncü eyleyen de cümlenin dolaylı tümlecidir (Tesniere 1965: 108).

Tümleyen:⁸

Eylemin belirttiği oluşla ilgili zaman, yer koşul, neden vb. anlatan zarf ya da zarf nitelikli birim ya da birimler bütünüdür. Tümleyenlerin sayısı belirsizdir, kullanımları da zorunlu değildir (Vardar, 2007: 200). Tümleyenler bu yüzden isteğe bağlı öge adını da alır. Ayrıca aynı cinsten iki tümleyen birbirini dışlamadıkları ölçüde, birlikte bulunabilir (Tesniere 1999: 155).

Eyleyen ve tümleyenleri bir cümle üzerinde şöyle gösterebiliriz.

(7) Ali kitabı yarın getirecek.

(7)'deki getir- fiili iki eyleyen ve bir tümleyene sahiptir. Burada eyleyenleri ve tümleyenlerin konumu da önemlidir.(7)'de görüldüğü gibi Türk dilinde tümleyen, eyleyenlerden sonra, fiilden önce gelir.

Yukarıda verilen eyleyen ve tümleyen tanımlarından sonra *istem* terimi şu şekilde açıklanabilir:

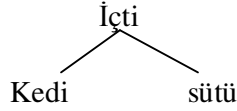
Bağlantılı dilbilgisinde, fiilleri bunlara bağlantılı katılanların sayısına göre nitelendirme ve sınıflandırma ölçütü, istem olarak nitelendirilmektedir (Vardar 2007: 46). Almanca'da *VALENZ* , İngilizce *VALENCY* ve Fransızca'da *VALENCE* Türkçe'de birleşim değeri veya fiillerin rejimi olarak da ifade edilebilecek olan *İSTEM*; katılanlar (eyleyen,actant) da denilen; zorunlu veya isteğe bağlı sentagmatik tümleçlerin, belirli bir sayıda olmak üzere belirli isimlerin, fiillerin tabii kapasitesi olarak ortaya çıkmasıdır (Erdem 2006: 41).

⁸ Tümleyen= şartlar(circonstants)= zarflar= isteğe bağlı öge

Erkman- Akerson istemi şu şekilde tanımlar: Bir fiilin, tam bir cümle kurmak için gerektirdiği zorunlu öge sayısı, o fiilin değerliliğidir. Örneğin, uyumak fiili, sadece özneye ihtiyaç duyduğu için tek değerli, korkmak fiili özne ve –Den tümlecine ihtiyaç duyduğu için iki değerlidir (Erkman- Akerson 2008: 165).

Tesniere istem (valenz) terimini kimya alanından dilbilim alanına aktarmıştır. Atomların istemi, kimyasal bileşiğin oluşumunda bir atomun diğer atomlarla birleşme kapasitesini veya belirli sayıda elektronu tutma kabiliyetini ifade eder (Doğan 2011: 26). Kimyadaki bu formül dile de taşınabilir:

(8) Kedi sütü içti.

(8)'deki iç- fiilinin birleşim değeri 2'dir. İç- fiili cümlenin merkezindedir ve "kedi" ve "sütü" olmak üzere iki zorunlu ögesi vardır. "Kedi" ve "sütü" kelimeleri fiile bağlıdır ve koparılamazlar.

2.3. İstem Türleri

Tesniere, istem dilbilgisinin kurucusu kabul edilebilir. Ancak istem dilbilgisi Tesniere'den sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Tesniere istemi fiillerin yönetebildiği eyleyenlerin sayısı ile sınırlandırırken, modern istem dilbilgisi fiil istem boşluklarının sadece sayısını değil aynı zamanda türü ya da sınıfını da belirler (Doğan 2011: 27).

İstem üzerine çalışma yapan araştırmacılar istemi çeşitli sınıflara ayırmışlardır. Bu bölümde çalışmamızda temel alacağımız istem türleri ve bu türlerin tanımları üzerinde duracağız.

İstem gramercilerinden Herbst (1999), istemi iki düzeyde ele alır. Herbst'e göre bu iki düzey sentaktik ve semantik istem düzeyidir.

Bethke ise, istemi üç düzeyde ele alır. Bunlar mantıksal (logical), semantik ve sentaktik istem düzeyleridir (Bethke 2003: 2).

Sultanov'a göre, fiil çevresindeki (çerçevesindeki) öğelerin sayısı, biçimi ve manasına uygun olarak, sentaktik, morfolojik ve semantik değere sahiptir (Sultanov 2001: 179). Bu tanım da istemin üç farklı boyutuna işaret eder.

Derya Acar (2005), "Die Syntaktische Valenz Deutscher und Türkischer Verben und Ihr Einfluss Auf Das Deutschlernen Türkischer Studierender" (Almanca ve Türkçe fiillerde sözdizimsel istem ve Almanca öğrenimine yansıması) adlı çalışmasında istemi sözdizimsel, semantik ve pragmatik istem olmak üzere üçe ayırır (Acar 2005: 30).

Nuh Doğan (2011) da çalışmasında Helbig ve Schenkel'in önerdiği mantıksal, sözdizimsel ve semantik istem türlerini temel alır.

Biz de çalışmamızda Nuh Doğan'ın temel aldığı bu üç istem türünü kullanacağız. Şimdi bu üç istem türünü sırasıyla açıklayalım:

2.3.1. Mantıksal İstem

Bağlantılı dilbilgisinde cümleyi fiilin yönettiğini ve fiile çeşitli şekillerde bağlı olan eyleyenlerin (katılan) olduğunu görmüştük. İşte fiillere bağlı olan eyleyenlerin veya başka bir ifadeyle katılanların sayı değeri fiilin mantıksal istemidir. Mantıksal istem, bir fiili doyuran ya da fiilin doyunluğa ulaşabilmesi için gerekli zihinsel bileşenlerdir (Doğan 2011: 51).

Her fiil farklı sayıda eyleyene (katılana) ihtiyaç duyar. Bu yüzden Tesniere (1965)'nin de fiilleri eyleyensiz, bir, iki ve üç eyleyenli fiiller olarak sınıflandırdığını söylemiştik. Örneğin öl- fiili tek bir eyleyene ihtiyaç duyarken, ver- fiili üç eyleyene ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden öl- fiilinin mantıksal istemi 1; ver- fiilinin mantıksal istemi ise 3'tür. Bethke (2003) çalışmasında İngilizce swim (yüzmek) fiilinin mantıksal istemini swim(x) ve visit'in (ziyaret etmek) mantıksal istemini visit (x,y) şeklinde göstermiştir.

Fiilin açtığı istem boşlukları doğal olarak anadil konuşurları tarafından zihinde hissedilir. Yani bir dili ana dil olarak konuşanlar dilbilgisel açıdan doğru cümle kurmak için fiilin açtığı istem boşluklarını zihinlerinde doğal olarak doldururlar. Çalışma yaptığımız Gagauz Türkçesi anadilimiz olmadığı için fiillerin mantıksal istemini tam ve

doğru olarak tespit etmemiz zordur. Bu yüzden çalışmamızda gösterilen mantıksal istem, sadece o fiilin örnek cümledeki mantıksal istemini tanımlamaktadır.

2.3.2. Sözdizimsel İstem

Bir fiilin istemini belirlerken ilk önce cümlenin yüzey yapısından hareket edildiği için fiilin sözdizimsel istem düzeyiyle karşı karşıya kalınır (Doğan 2011: 49). Sözdizimsel istem, mantıksal yapıdaki istem boşluklarının ve bu boşlukları dolduran semantik katılanların yüzey yapıdaki şekilsel gerekleşmeleridir (Doğan 2011: 37). Başka bir ifadeyle sözdizimsel istem mantıksal istemin morfolojik olarak betimlenmesidir.

Fiil, istem boşluğunu dolduracak olan eyleyenlerin morfolojisini de belirler. Her fiil aynı sayıda eyleyeni kabul etmediği gibi, her hal ekini almış eyleyeni de kabul etmez. Fiil, sözdizimsel düzeyde belli sayıda tamlayıcıyı belli hal ekleriyle yönetebilir (Doğan 2011: 59). *Morfolojik istem* denilen bu durum, fiilin talep ettiği ismin halleri ve bazı edat şekilleridir (Sultanov 2001: 180).

Çalışmamızda sözdizimsel istem düzeyinde morfolojik istem değerlendirilmiş ve fiilin ihtiyaç duyduğu hal ekleri (yalın, bulunma, ayrılma, vasıta, yükleme) belirlenmiştir.

Burada mantıksal istem ile söz dizimsel istem arasındaki küçük bir farklılığa dikkat çekmek gerekir:

Bir fiilin mantıksal istemi ile söz dizimsel istemi her zaman rtuşmeyebilir. Yani, söz dizimsel yapıda bir cümle anlaşılır ve dil bilgisel olarak da doğruysa mantıksal istemin hepsini içermeyebilir. Tesniere'e göre de fiilin isteminin eyleyenle donanmış ve fiilin de böylece doymuş olması her zaman gerekemeyebilir. Bazı eyleyenler kullanılmayabilir veya boşta kalabilir (Tesniere 1999: 158). İstem gerçekleşmesini fiilin istem potansiyeli, cümlenin yapısı, sözce üreticisinin niyeti ve söyleyenin alıcının bilgisiyle ilgili varsayımları gibi iletişimsel faktörler etkiler (Doğan 2011: 37).

(9a)Ali kalemi Ayşe'ye verdi

(9b)Ali kalemi verdi

(9c)Ali verdi.

Ver- fiili dilbilgisel açıdan doğru, tam anlaşılır bir cümle kurmak için mantıksal istem olarak 3 eyleyene ihtiyaç duyar. Yani ver- fiilinin mantıksal istemi 3'tür. (9a)'da fiil bu bakımdan tam olarak doymuştur. (9b)'de olduğu gibi "Ayşe'ye" eyleyeni, (9c)'de de "Ayşe'ye" ile birlikte "kalemi" eyleyeni cümleden çıkarılabilir. Fakat zorunlu istemler azaldıkça cümle dilbilgisel açıdan bozulmasa da anlamsal olarak zayıflar.

Sözdizimsel istem "*tamlayıcılar*" olarak da tanımlanabilir. Yukarıdaki bölümlerde Türkçe gramerlerde istem terimi yerine "fiil-tamlayıcı ilişkisi" teriminin kullanıldığını belirtmiştik. Şimdi kısaca Türkçedeki fiil-tamlayıcı ilişkisi hakkında ileri sürülen görüşlere bakalım:

2.3.2.1. Fiil- Tamlayıcı İlişkisi

Bağlantılı gramerdeki istem kavramına klasik gramer açısından yaklaştığımızda fiiller ile tamlayıcılar ve tamlayıcıların aldığı hal ekleri arasındaki ilişki incelenir. Fiil tamlayıcısı fiilin anlamını tamamlayan hal eki almış isimlerse, istem de bu tamlayıcıların niteliklerine göre sınıflandırma ölçütüdür. Nitekim Türkiyede bu konuda yapılan çalışmaların çoğunda istem terimi yerine fiil-tamlayıcı ilişkisi terimi kullanılmıştır.

Fiil tamlayıcısı üzerine yapılan açıklamaları şöyle sıralayabiliriz: Gülsel Sev tamlayıcı kavramını şu şekilde açıklar: "Fiillerin almak zorunda oldukları hal ekli (veya eksiz) unsurlardır. Bu unsurlar cümlede; nesne (+Ø, +I), yer tamlayıcısı (+A, +DA, +DAn), zarf (+A, +DA, +DAn, +IA) görevlerinde bulunurlar. Hal ekli tamlayıcıya ihtiyaç duyan fiiller tamlayıcılı; hal ekli ögeye ihtiyaç duymayan, özne ile kullanılan fiiller ise tamlayıcısız fiillerdir. Tamlayıcıların fiille kullanılıp kullanılmayacağını ise, fiilin anlamı belirler." (Sev 2002: 249).

Zeynep Korkmaz'a göre, bir cümlede yüklem gösterdiği oluş ve kılışı yapan veya o oluş ve kılışın içinde bulunan varlık ya da nesne, fiilin öznesi olduğundan, özne ile fiil arasındaki bağlantıda bir ad çekimi ekine ihtiyaç duyulmaz. Fiille doğrudan doğruya ilişkili olan zarflar da bir istisna oluşturur. Ancak, bunların dışında kalan ve cümlenin yüklemi ile o cümlede yer alan öteki adlar arasındaki bağlantı, geçici görevler yüklenmiş olan ad çekimi ekleri ile sağlanabilir. Cümle içinde yalın ya da bir durum eki

almış olarak kendisini fiille ilişkili duruma getiren ad, gramerimizde “fiil tamlayıcısı” diye adlandırılır. Fiil tamlayıcıları, adından da anlaşılacağı üzere, hem işlev hem de anlam bakımından fiili tamamlayan ögelerdir. Fiildeki anlam, ancak bu ögelerin kurduğu bağlantı biçimine göre şekillenir ve yönlenebilir.

Batı dillerinde adlar ile fiiller arasındaki bağlantı genellikle “preposition” denilen ön eklerle sağlandığı halde dilimizde bu bağlantıyı bazı çekim ekleri ile genişletilmiş tamlayıcı adlar yüklenmiştir (Korkmaz 2007: 780).

Abdurrahman Özkan’a göre, fiilin anlamının gerçekleşmesi için çoğu zaman başka öğelere ihtiyaç vardır. Fiilin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan öğelere fiil tamlayıcısı denir. Bazı fiiller doğrudan bir tamlayıcıya ihtiyaç duymazlar, bazı fiiller ise zorunlu olarak tamlayıcı veya tamlayıcılara ihtiyaç duyarlar. Fiil ile tamlayıcı veya tamlayıcılar arasındaki münasebeti kuran hal ekleridir. Fiillerin aldıkları hal ekli tamlayıcılar da farklı farklı olabilmektedir. Her fiilin tamlayıcısı bütün hal eklerini almamaktadır veya her zaman için ihtiyaç duymamaktadır. Cümlede belirli nesne, yer tamlayıcısı ve (bazı durumlarda) zarf görevinde kullanılan isim unsurları tamlayıcı olarak fiile bağlanırken hal ekleriyle bağlanırlar. Ayrıca bu tamlayıcıların sayısı fiilin anlamına ve ifade ettiği duruma göre değişmektedir. Fiillerin aldıkları tamlayıcılar fiillerin anlamlarıyla bağlantılıdır. Yani fiilin anlamı ile tamlayıcı arasında bir ilişki vardır (Özkan 2011: 512-513; 1999:126).

Leyla Karahan, fiil ile tamlayıcı arasındaki ilişkinin sadece geçişlilik-geçişsizlik özelliğine bağlı kalmaması gerektiğini düşünür ve şöyle der: “Fiil-tamlayıcı ilişkisini, tamlayıcıya ihtiyaç olup olmaması, tamlayıcı sayısı, tamlayıcının niteliği (içinde bulunduğu hal ve taşıdığı hal eki) bakımlarından da değerlendirerek, geçişlilik-geçişsizlik sınıflandırması dışında başka sınıflandırmaların da yapılabileceğini düşünüyoruz.” (Karahan 1997: 213).

2.3.3. Semantik İstem

Fiil, mantıksal ve sözdizimsel istemin yanı sıra semantik istemi bakımından da değerlendirilebilir.

Bir cümlede yer alabilecek katılanların sayısı temel *baş* olan yüklemlerce belirlenir, başka bir deyişle bunlar, yüklem içinde kodlu olarak mevcuttur. Bir cümlede

isim ya da fiil yüklem semantik yüküne bağlı olarak açılan istem boşlukları, istem taşıyıcıları tarafından doldurulur, yani cümlede yüklem tarafından ögelere bir sentaktik *durum* ya da *rol* yüklem söz konusudur. İstem teorisinde zikredilen *istem potansiyeli* ve üretimsel gramerde geçen *rol yüklem* temelde birbiri ile örtüşür (Mehmet 2009: 470).

Zaten bir fiilin üye yapısı (eyleyenleri) veya mantıksal istemi ile semantik rolleri (istem) arasında tam bir birliktelik söz konusudur. Cümlede bulunan bütün üyeler semantik olarak bir rol⁹ yüklenirler:

(10) Ali Ayşe'ye kalem verdi.

Bu cümledeki ver- fiili, üç üyeli (eyleyenli) bir fiildir. Ver- fiili, bir şeyi veren, verilen şeyi alan ve verilen şey olarak üç üyeye (eyleyene) sahiptir. İşte bu üç eyleyen semantik rollerle de ifade edilebilir. Bunlardan birincisi yani verme eylemini gerçekleştiren Ali *EDEN*, verilen şeyi alan Ayşe *HEDEF*, alınan şey olan kalem de *KONU* rolünü üstlenir.

Fiillerin yanı sıra başka sözlüksel kategoriler de rol yükleyebilmektedir (Uzun 2000: 103). Fiilden sonra çalışmamızın ikinci inceleme konusu olan edatlar da üyelere çeşitli roller yükleyebilmektedir:

(11)

(a)Senin için pasta yaptı.

(b)Pastadan sana kadar kalmıştı.

(c)Dünden beri aramanı bekliyor.

(a)'da "için" edatı kendinden önceki kelimeye "yararlanıcı", (b)'de "kadar" edatı kendinden önceki kelimeye "hedef" ve (c)'de "beri" edatı kendinden önceki kelimeye "kaynak" rolünü yüklemiştir.

Semantik istemin belirlenmesinde yukarıda görüldüğü gibi (eden, hedef, konu vb.) semantik roller kullanılır. Semantik roller Filmore'nin durum dilbilgisinde¹⁰

⁹ Semantik rol yerine teta rol (theta rol) terimi de kullanılmaktadır.

görülmektedir. Filmore, durum dilbilgisinde bir eylemin belirttiği bir durum içerisindeki anlamsal rolleri ve bu rolleri üstlenenleri belirler.

Filmore'den sonra da semantik roller gramerciler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiş ve ortaya birbirinden farklı semantik roller çıkmıştır.¹¹ Bu yüzden evrensel ve ortak bir rol dökümünden bahsetmek zordur. Örneğin Toklu (2003), Filmore'un en önemli durum rollerini eden(agens), araç (instrumental), nesne(object, patiens), yönelme (rezipient, bebefaktiv), kalma ve yer olarak sıralar.

Uzun, Türkçe için edici, etkilenen, deneyimci, konu, hedef, kaynak, yer, yararlanıcı, araç olmak üzere dokuz rol önerir (Uzun 2000). Uzun'dan başka Mevlüt Erdem (2006), Akbay (2006) ve Doğan (2011) da Türkçe için rol listeleri sunmuştur. Biz çalışmamızda Doğan'ın sunduğu rol listesini kullanacağız. Bu yüzden Doğan'ın sunduğu 26 ROLü kısaca açıklayalım:

1. Eden (Agent/Actor): Bir hareketin, bir sürecin gerçekleştiricisi.
2. Etkilenen (Patient): Fiilin belirttiği sürece maruz kalarak bu süreçten etkilenen, fiilin belirttiği sürece bağlı olarak durum ve şartlarında değişme olan varlık.
3. Konu(Theme): Fiilin hareketinden etkilenmeyen ancak yer değişimine maruz kalan varlık.
4. Deneyimci (Experiencer): Duygusal, duygusal ve zihinsel süreçleri tecrübe eden.
5. İçerik (Content): İdrak ya da algılama fiillerinin ifade ettiği sürecin bilişsel içeriğini karşılar.
6. Alıcı (Recipient): İletişim fiillerinde söylemin yöneldiği ya da söz aktarımının yapıldığı varlığı karşılar.
7. Uyarıcı (Stimulus): Duygusal ve duygusal fiillerin ifade ettiği olay ya da sürecin kışkırtıcısı ve uyarıcısını ifade eder.
8. Sebep (Cause): Fiilin ifade ettiği sürecin nedenini ifade eder.

¹⁰ Durum dilbilgisi 2.1.'de açıklanmıştır.

¹¹Ayrıntılı bilgi için bk. Doğan 2011: 66-67.

9. Hedef (Destination): Bir hareketin son noktası. Hareketin yöneldiği tarafı ya da hareketin sonlandığı yeri ifade eder.
10. Kaynak (Source): Hareketin kaynaklandığı ya da başladığı yeri ifade eder.
11. Yer (Location): Fiilin belirttiği olay, durum ya da sürecin gerçekleştiği ya da varlığın bulunduğu yer.
12. Amaç (Purpose): Fiilin belirttiği hareketin yapılma amacıdır.
13. Araç (Instrument): Bir süreçte eden tarafından kullanılan aracı ifade eder.
14. Ürün (Product): Fiilin belirttiği eylemin ürünü ya da sonucunu ifade eder.
15. Meteryal (Material): Edenin oluşturduğu ürünün başlangıçtaki durumu ya da meteryalini ifade eder.
16. Faydalanan (Beneficiary): Bir fiilin ifade ettiği süreçten yararlanan ve zarar gören ya da bir şeyden mahrum bırakılan varlığı karşılar.
17. Söyleyen (Sayer): Söyleme sürecini gerçekleştiren, mevzu ve sözü aktaran katılanı karşılar.
18. Söz (Verbiage): Söyleme edimini gerçekleştiren söyleyenin dile getirdiği şeyi, sözü ifade eder.
19. Mevzu (Topic): Sözel fiil tiplerinde söyleyenin söyleme edinimine konu ettiği şeyi ifade eder.
20. Güç (Force): Süreci bilinçsiz olarak meydana getiren güç ya da direnci ifade eder.
21. Değer/Nitelik (Attribute): Bazı fiiller ölçülebilir (miktar hacim, zaman, uzunluk, ağırlık, sıcaklık) niteliklere sahip bir varlığı gerektirir. Ölçülebilir nitelik gösteren bu varlık, özne konumundadır.
22. Güzergah (Path): Fiilin belirttiği hareketin rotasını ya da güzergahını ifade eden yönsel yerdir.
23. Zaman (Time): Fiilin bildirdiği hareketin, oluşun ya da durumun meydana geliş zamanını ve zaman aralığını bildirir.
24. Durum (Manner): Fiilin ifade ettiği hareketin, oluşun ya da durumun nasıl gerçekleştiğini ifade eder.
25. Miktar (Asset): Değer rolündeki varlığın maddi ya da uzunluk, ağırlık vs. gibi sayısal değerini ifade eder.

26. Süreç: Fiilin ifade ettiği sürece katılan başka bir süreci ifade eder.

Doğan, 26 rol dışında bir de *tamamlayıcı* rolünü kullanır. Tamamlayıcı, genellikle fiilin belirli ve sınırlı kavram ya da unsurlarla görünme isteğini ifade eder. Tamamlayıcıların görüldüğü yapılar, genellikle deyimsel sınırlılık ya da alışlagelmiş bazı ifade tarzları arz eder, ancak deyimlerden ya da deyimsel birleşmelerden sözlüğe girmemeleri bakımından farklıdırlar.

Burada ayrıca roller ve hal ekleri arasındaki bağlantıya da dikkat çekmekte fayda vardır. Akbay (2006)'a göre her hal eki belli bir rolü karşılamaktadır. Akbay, Türkçede kullanılmakta olan hal ekleri ile konusal roller arasındaki ilişkiyi şu şekilde tabloştürmüştür:

Durum belirleyici (Hal Eki)	Konusal Rol
(ø)	Edici
(-i)	Etkilenen
(ø)	Deneyimci
(-i)	Konu
(-e)	Hedef
(-den)	Kaynak
(-de)	Yer
(-e)	Yararlanıcı
(-ile)	Araç

Hal ekleri ile roller arasında bir bağlantı olduğu kabul edilebilir. Fakat Akbay'ın yukarıda oluşturduğu tabloyu her zaman doğru saymak mümkün değildir. Çünkü hal ekleri ile roller arasındaki bağlantı mutlak bir bağlantı değildir. Örneğin yukarıdaki tabloda (-den) ayrılma hal eki için konusal rol "kaynak" olarak verilmiştir. Evet, bu doğrudur. Fakat bu kural her zaman işlemez. Bu durumu aşağıdaki iki cümleyle açıklayalım:

(12a) Gemi İzmir'den ayrıldı.

(12b) Gemi İzmir'den geçti.

Yukarıdaki iki cümlede de İzmir –den ayrılma hal ekini almıştır. Yukarıdaki tabloya göre iki cümlede de “İzmir'den” KAYNAK rolünü üstlenmelidir. İzmir, (a)'da kaynak rolünü üstlenmiştir. Çünkü burada ayrılma eyleminin kaynaklandığı ya da başladığı yer ifade edilmektedir. Fakat (b)'de aynı durum söz konusu değildir. Çünkü geç- eyleminin kaynaklandığı veya başladığı bir nokta olamayacağından buradaki rol kaynak değil YER olabilir.

2.4. Hal Ekleri

İstem veya fiil-tamlayıcı ilişkisinde esas olan isimlerin aldığı hal ekleridir. Bu yüzden hal eklerinin işlevleri ve tanımları üzerinde de durulmalıdır. Türk dilinin tarihi gelişim süreci içinde hal ekleri her zaman geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Tarihi dönemler içinde farklı görünüşler kazanan hal eklerinin adlandırılışı, sayısı ve şekilleri üzerinde sürekli farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu yüzden hal ekleri üzerinde dilciler arasında tam bir birlik sağlanamadığı görülmektedir.

İngilizcede case, Almancada kasus, Fransızcada cas, Osmanlı Türkçesinde ahval-i isim, Özbek Türkçesinde kelişik, Kazak Türkçesinde septik ve Gagauz Türkçesinde de hal terimleriyle karşılanan hal ve hal ekleri için gramerlerimizde şöyle tanımlar ve sınıflandırmalar yapılmıştır:

Türkçe Sözlükte hal kavramı, “başka bir kelime ile ilgi kurmak için, ismin yalın biçimde veya ek alarak girdiği durum, ad durumu.” şeklinde tanımlanır (TDK 2005: 982).

Konstantin Lübimov, “Türkçede Kaç İsim Hali Var?” adlı makalesinde, asıl (yalın hal) , geçiş (-i hali) , iyelik (-in hali) , istikamet (-e hali), yer (-de hali), çıkış (-den hali) olmak üzere altı halden söz eder (Lübimov 1959: 689).

Hal kavramı için , “İsimler fiiller ve diğer kelimeler karşısında çeşitli hallerde bulunur. Böylece çeşitli münasebetlere girer ve kullanım sahasına çıkar. İsmi kullanılırken içinde bulunduğu çeşitli hallerde, çeşitli durumlara ismin halleri denir.” şeklinde bir açıklama yapan Muharrem Ergin, hal eklerini nominatif hali(yalın hal), genitif hali(ilgi hali), akuzatif hali (yapma hali), datif hali (yaklaşma hali), lokatif hali

(bulunma hali), ablatif hali (uzaklaşma hali), instrumental hali (vasıta hali), ekvatif hali (esitlik hali), direktif hali (yön gösterme hali) olmak üzere dokuz başlık altında inceler (Ergin 1988: 283).

A. V. Gabain Eski Türkçenin Grameri adlı eserinde, ismin hallerini “belirsiz hal, ilgi, yaklaşma, yükleme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik, yön hali olmak üzere dokuz başlık altında incelemektedir (Gabain 1995: 63-65).

Zeynep Korkmaz hal kavramını, “adın cümle içinde bulunduğu dil bilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum”; hal eklerini de “cümle içinde adları, başka kelimelerle olan ilişkilerine göre çeşitli durumlara sokan ekler” olarak tanımlar (Korkmaz 2007: 74). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi) adlı eserinde “ad çekim ekleri” olarak isimlendirdiği hal eklerini; yalın, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik olmak üzere sekiz başlık altında inceler. (Korkmaz 2007: 23-25).

Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”nde hal ve hal eklerini “Adlar söz içinde başka kelimelerle olan ilişkilerine göre farklı hallerde bulunurlar. Bu haller onlara gelen bazı eklerle belirtilir. Farklı hallere adın halleri, bir adın bu türlü ekler almasına ise ad çekimi deriz.” şeklinde tanımlar. Banguoğlu, çekim eklerini iç çekim ve dış çekim halleri olarak ikiye ayırır ve şöyle bir sınıflama yapar: İç çekim halleri: kim hali, kimi hali, kime hali, kimde hali, kimden hali, kimin hali; dış çekim halleri: kimle hali, kimce hali, kimli hali, kimsiz hali (Banguoğlu 2007: 326-331).

Doğan Aksan, “Tümcenin düzeni içinde adların yüklendiği görevi belirleyen, tümcede adın söz dizimi açısından rolünü ve öteki öğelerle ilişkisini gösteren, aynı zamanda anlam açısından ona belli bir özellik yükleyen durum kavramı, çoğu dillerde adların biçim açısından değişimi ve çekimi biçiminde belirir. Böylece, geleneksel dilbilgisi ve dilbilimin iki önemli kavramından biri olan adçekimi’ni oluşturur.” ifadesiyle hal kavramını açıklar. Aksan, bu ifadeden sonra Türkçede ismin hallerini yalın, belirtme, yönelme, kalma, çıkma, tamlayan durumu olarak gruplandırır. Eski Türkçe evrelerinde var olan eşitlik ve araçlı durumun kalıntılarının da bugüne kadar geldiğini söyler (Aksan 2007: 90-92).

Berke Vardar, durumu “adın tümcedeki işlevini gösteren, biçimsel değişimlerini ya da çekim eklerini belirten dil bilgisi ulamı” şeklinde tanımlar ve Türkçede yalın, belirtme, tamlayan, yönelme, çıkma, kalma, eşitlik olmak üzere yedi durumdan söz edildiğini söyler (Vardar 2007: 84).

Ferhat Zeynalov’a göre, hal ulamı tamlama ve adların cümledeki diğer kelimeleriyle olan ilişkisini bildirir. Çağdaş Türk lehçelerinde hal ulamı daha çok isme aittir. Diğer kelime türleri ise ancak isimleştiklerinde hal ulamı eklerini alır ve hal durumuna geçerler. Çağdaş Türk lehçelerinde ismin altı hali vardır. Bunlar: Adlıg (yalın), yiyelik (ilgi), yönlük (yönelme), te’sirlik (yükleme), yerlik (bulunma), çihışlık (ayrılma) halleridir (Zeynelov 1993: 75).

N.Engin Uzun, “Anaçizgileriyle Evrensel Dil Bilgisi ve Türkçe” adlı eserinde hal ekleriyle ilgili olarak; durum yüklenecek öğelerin ad öbeği olması ve bu ad öbeklerinin bir biçimde yönetiliyor olmasının durum yüklemle ilgili etkileşimine zemin hazırladığını; adın eylemin etkisiyle, eklenen durum ekleri sonucunda belli görevler yüklendiğini ve belli anlamlar aldığını belirtir (Uzun 2000: 230-234).

Gürer Gülsevin, “Türkçede Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif Tanımlanma Sorunu Üzerine” adlı bildirisinde durum eklerini işletme ekleri grubunda öğeleri belirleyiciler başlığı altında ele alır. Ad durum eklerini; yalın, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik hali olarak sıralar. Tamlayan ekini de, bağlantı kurucu ekler başlığı altında değerlendirir (Gülsevin 2007: 1279).

Süer Eker, hal eklerini, “Durum ekleri tümce içindeki adları diğer sözcüklere değişik anlam ilişkileri çerçevesinde bağlayan biçim birimleridir. Durum ekleri genellikle adlarla tümcenin asıl ögesi olan yüklem arasında ilişki kurar.” şeklinde tanımladıktan sonra hal eklerini şu şekilde sıralar: Yalın, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma/ayrılma/ çıkma, ilgi, yüklem/belirtme, eşitlik, araç durumu. Eker de, Doğan Aksan gibi bazı hal eklerinin tarihi süreç içinde kalıplaşarak, yapım eki işlevi kazanmış olduğu düşüncesindedir. Eker’e göre bunlar; yönelme, araç, birliktelik durumudur (Eker 2003: 295).

Görüldüğü gibi hal eklerinin isimlendirilmesi ve sayısı konusunda dilciler arasında tam bir birlik yoktur. Yapılan sınıflandırmalara göre sayıları dokuz ile altı arasında değişen hal ve hal ekleri; “ad çekimi”, “ad çekim ekleri”, “isim çekimi”, “isim çekim ekleri”, “durum”, “durum ekleri”, “ismin halleri”, “hal ulamı” gibi farklı terimlerle ifade edilmiştir.

GT’de doğrudan hal ekleriyle ilgili yapılmış bir çalışma yoktur. Ancak GT’nin gramerini yazan Nevzat Özkan ve GT hakkında yüksek lisans tezi yapan Aliona Nedeva’nın çalışmalarında hal ekleriyle ilgili bilgiler vardır.

Nevzat Özkan “Gagavuz Türkçesi Grameri” adlı eserinde GT’deki hal eklerini şöyle sıralar:

1. Yalın Hal (Nominatif)
2. İlgî Hali (Genetif)
3. Yükleme Hali (Akkuzatif)
4. Yönelme Hali (Datif)
5. Bulunma Hali (Lokatif)
6. Uzaklaşma Hali (Ablatif)
7. Vasıta Hali (İnstrumental)
8. Eşitlik Hali (Ekvatif)
9. Yön Gösterme Hali (Direktif) (Özkan 1996: 121-125)

Aliona Nedeva da “Gagavuzca ve Türkiye Türkçesinde İsim ve Fiil Çekimi Karşılaştırması” adlı yüksek lisans tezinde hal kategorileri için şu isimleri kullanmıştır:

1. Temel Halı (yalın hal)
2. Saabilik Halı (ilgi hali)
3. Doorudak Halı (yaklaşma hali)
4. Gösterek Halı (belirtme hali)
5. Erlik Halı (bulunma hali)
6. Çıkış Halı (ayrılma/uzaklaşma hali)
7. –lan/-län ardlaflı (vasıta hali)
8. Eşitlik halı (eşitlik hali)
9. Ardlaflar (yön gösterme hali) (Nedeva 2008: 39-94)

GT'deki hal ekleri hakkında şu bilgileri verebiliriz:

Yalın Hali: İsmın karşıladığı varlık ve kendine tabi olan isim dışında hiçbir ilgi ifade etmeyen halidir. Yalın halin eki yoktur.

İlgi Hali: İsmın başka bir isimle ilgisini gösteren halidir. İlgi halinde bulunan isim kendinden sonra gelen isme tabi olur. İlgi hali ekleri ünsüzle biten kelimelerden sonra +In, ünlüyle biten kelimelerden sonra +nIn, ünsüz düşmesi ve ünlü benzeşmesi sonucu +An'dır.

Yükleme Hali: İsmın fiille ilgisini gösteren, ismi geçişli fiile bağlayan halidir. Çoğu zaman ek alır, bazen eksizdir. Ekleri +I'dır. Bazı hallerde ek ünlüsü düşer ve geriye kaynaştırma ünsüzü +y kalır. Yükleme hali taşıyan isim, fiilin etki alanına girer.

Yönelme Hali: İsmın gösterdiği hareketin yönünün kendine doğru olduğunu bildiren fiillerle ilgi kurduğu halidir. Bu hal her zaman eklidir. Ekleri +(y)A'dır. Bazen sonda +A düşmesi sebebiyle sadece kaynaştırma ünsüzü +y kalır.

Bulunma Hali: İsmın, kendinde bulunma ifade eden fiillerle ilgi kurduğu halidir. Bu hal her zaman eklidir. Ekleri +DA'dır.

Ayrılma Hali: İsmın kendinden uzaklaşma ifade eden fiillerle ilgi kurduğu halidir. İsmi fiile bağlama fonksiyonu yanında, bazen ismi isme de bağlar. Ekleri +Dan'dır.

Vasıta Hali: İsmın fiile bir vasıta olduğunu gösteren halidir. GT'de vasıta hali; ile vasıta edatıyla +n vasıta ekinin kalıplaşması sonucu ortaya çıkan ve bu ekin –l ünsüzünün –m ve –n ünsüzleriyle benzeşmesiyle oluşan +(I)Lan ekleridir. Eski Türkçeden beri kullanılan +n vasıta eki GT'de yerini +Dan uzaklaşma haline bırakmak üzeredir.

Eşitlik Hali: İsmın benzerlik, eşitlik, gibilik bildiren halidir. Eşitlik halinde isim isme bağlanır. Eşitlik hali eki +CA'dır. +CA eşitlik eki çekim eki olmaktan çıkıp yapım eki olma yoluna girmiştir.

Yn Gösterme Hali: İsmın, fiilin gösterdiği işin kendi yönüne doğru yapıldığını gösteren halidir. Yn gösterme hali ismi fiile bağlar. Ekleri +rA ve +ArI'dır. Bu ekler

artık çekim eki olmaktan çıkmış kesin olarak yapım eki olmuştur (Özkan 1996: 121-125).

Hal eklerini bir de tablo üzerinde gösterelim:

Yalın hal	bän	sän	ev	gecä	aaç
İlgi hali	benim	senin	evim	gecenin	aacın
Yükleme hali	beni	seni	evi	geceyi	aacı
Yönelme hali	bana	sana	evä	geceyä	aaca
Bulunma hali	bendä	sendä	evdä	gecedä	aaçta
Ayrılma hali	bendän	sendän	evdän	gecedän	aaçtan
Vasıta hali	bennän	sennän	evnän	gecelän	aaçnan
Eşitlik hali		senincä	evcä		aaçça
Yön gösterme hali	-	-	-	-	-

Yukarıda belirtildiği gibi GT’de dokuz tane hal kategorisi olmasına rağmen ilgi hali, eşitlik hali ve yön gösterme hali çalışmamıza dahil edilmemiştir. Çünkü, ilgi hali eki sadece isimler arasında münasebet kurmaktadır. Yani sadece isimleri isimlere bağlamaktadır. Eşitlik hali de ilgi hali gibi ismi isme bağlamaktadır ve +CA eşitlik eki çekim eki olmaktan çıkıp yapım eki olma yolundadır. Yön gösterme hali ekleri de Eski Türkçedeki özelliğini kaybedip çekim eki olmaktan çıkmış kalıplaşarak yapım eki haline dönüşmüştür. Bu yüzden çalışmamızda bu üç hal eki haricinde kalan; yalın, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma ve vasıta halleri üzerinde durulmuştur. Nitekim Doğan da bu konuda, “fiilin ihtiyaç duyduğu tamlayıcıların söz dizimindeki sentaktik biçimi sınırlı sayıda durum ekleriyle şekillenir: yalın durum, +i/Ø, +e, +de, +den.” açıklamasını yapmaktadır (Doğan 2010: 227).

2.5. Edatlar

Edatlar, cümlenin ögeleri arasında anlam ilişkisi kurmaya yarayan görevli kelimelerdir. Edatlar, isimlere bağlanırken hal eklerine ihtiyaç duyarlar. Tezimizin inceleme kısmının ikinci bölümünü edatların hal ekleriyle kullanımı konusu oluşturmaktadır. Bu yüzden bu bölümde bir gramer terimi olan edat için yapılan tanımlara, sınıflandırmalara ve GT'deki edatlara yer vereceğiz.

Türkiyedeki gramer çalışmalarında edatların isimlendirilmesi ve sınıflandırılması konusunda birbirinden farklı görüşler vardır. Önce TT'deki edat tanımlarına ve sınıflandırmalarına daha sonra GT'deki edatlara kısaca göz atalım:

Türk dilindeki edatlarla ilgili en kapsamlı çalışma Necmettin Hacıeminoğlu tarafından yapılmıştır. Hacıeminoğlu, “Türk Dilinde Edatlar” adlı eserinde edatın tanımını şu şekilde yapar: Arapça bir kelime olan edat “alet” ve “vasıta” demektir. Gramer unsuru olarak da tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan “alet sözler”, “vasıtalar”dır. Hacıeminoğlu bu tanımdan sonra edatları mana ve vazifelerine göre; çekim edatları, bağlama edatları, kuvvetlendirme edatları, karşılaştırma- denkleştirme edatları, soru edatları, çağırma- hitap edatları, cevap edatları, ünleme edatları (ünlemler), gösterme edatları, tekerrür edatları olmak üzere ona ayırır (Hacıeminoğlu 1974; IV.-VIII.).

Muharrem Ergin, edatları manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimeler olarak tanımlar ve ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları olarak üç bölüme ayırır (Ergin 1988; 339).

Nurettin Koç, “Tümce içinde, sözcükler ya da öbekler arasında anlam ilgisi kuran sözcüğe ilgeç denir.” der ve ilgeçleri yapılarına göre; yalın ilgeçler, yönelmeli ilgeçler, çıkmalı ilgeçler, bağlamalı ilgeçler, eylem çekim ekleriyle kullanılan ilgeçler, eylemsi ekleriyle kullanılan ilgeçler olarak altı bölüme ayırır (Koç 1996: 229).

Tahsin Banguoğlu edatları “takı” başlığı altında değerlendirir ve şu tanımları yapar: İsimlerden sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimelere takı denir. Takılar başlı başına bir kavram olmayıp iki kavram arasındaki ilişkiyi belli

etmeye yararlar. Örneğin; gibi, için, göre, rağmen, değin, beri, yana, içinde vb.(Banguoğlu 2007; 385).

Berke Vardar da edat terimini yerine “ilgeç” terimini kullanır. İlgeç terimini, “Çeşitli dillerde, önünde yer aldığı ya da ardından geldiği birimle başka bir birim ya da tümcenin geri kalan bölümü arasında ilgi kurmaya yarayan, anlamı, aynı bağlamdaki öbür birimlerle belirginleşen işlevsel biçimbirim.” olarak tanımlar; ile, göre, üzere, gibi, dolayı, için örneklerini verir (Vardar 2007; 120).

Zeynep Korkmaz edatları görevli kelimeler başlığı altında ele alır ve edatın tanımını şöyle yapar: Edatlar yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından onlara hakim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir. Örneğin; için, ile, gibi, kadar, göre, doğru, başka, dolayı, beri, ötürü, öte, yana, itibaren, nazaran vb. (Korkmaz 2007; 1052).

Hacıeminoğlu ve Ergin cümle içindeki kelimeler arasında anlam ilişkileri kuran görevli kelimelerin tümünü (ünlemler, bağlaçlar, son çekim edatları) edat başlığı altında değerlendirmişlerdir. Banguoğlu, Vardar ve Korkmaz, Hacıeminoğlu ve Ergin’e göre “son çekim edatı” olan görevli kelimelere edat ismini vermişlerdir.

Nevzat Özkan da Hacıeminoğlu ve Ergin’in görüşünü benimseyerek GT’deki edatları ünlemler, bağlaçlar ve son çekim edatları olarak üç bölüme ayırarak incelemiştir.

Gagauz Türkçesindeki Edatlar¹²

GT’deki son çekim edatları çekim eki gibi kullanılırlar. Birlikte kullanıldıkları isimleri zarflaştırırlar, yani onların hal, yön, zaman adı olmasını sağlarlar. GT’de kullanılan başlıca son çekim edatları şunlardır:

¹² Çalışmamızın “Edatların İstem Durumları” bölümünde, Nevzat Özkan’ın “son çekim edatları” başlığı altında değerlendirdiği edatlar üzerinde duracağız. Bu yüzden bu bölümde sadece son çekim edatlarının tanımları ve açıklamaları yapılmıştır.

- **Miktar ve Yön Edatları: *kadar***

Kadar, Arapça'dan alınmış miktar edatıdır. Fiile bağlanan “-e kadar” kalıbı ise yön bildirir.

- **Yön edatları: *karşı, aşırı, +A dak, +A dan***

Karşı edatı “karış+u” zarf fiil kalıplaşmasıyla ortaya çıkmıştır ve GT’de fazla yaygın değildir.

Aşırı; aşır+u zarf fiil kalıplaşmasıyla ortaya çıkmıştır.

+A dak; asıl fonksiyonu yön bildirmek olan dek edatı, GT’de +A yönelme hal ekiyle birlikte kalıplaşmış ve bir ek grubu gibi birlikte kullanıldığı isimle kaynaşmıştır.

+A dan; değin edatının –eği>-a- değişmesine uğramasıyla ortaya çıkmıştır. Dek edatı gibi değin edatı da +A yönelme hal ekiyle birlikte kalıplaşarak (+A değin > +A dan) +A dan şeklini almıştır.

- **Vasıta ve beraberlik edatları: *bile, +lä, +län bile, +nan, +nan bile, +nä, +nen***

Bile edatı; bir+ile> birle> bile şeklinde ortaya çıkmıştır. İl- fiiline gelen – e zarf-fiilinin kalıplaşmasıyla ile, bu edata –n vasıta ekinin gelmesiyle ilen, edatın ekleşmesi ve benzeşmesi sonucunda da +nan, +nen biçimleri ortaya çıkmıştır.

- **Benzerlik edatları: *gibi, nasıl, nicä***

Gibi edatı kip “kalıp” kelimesinin iyelik şeklinden ortaya çıkmıştır ve Türkçenin en yaygın benzerlik edatıdır. Sorma ünlemi olan “nasıl” ve “nicä” , önünde kullanıldığı kelime veya ibareyi benzerlik ifadesiyle yükleme bağlayarak edat görevinde kullanılmaktadır.

- **Tekrar edatı: *genä***

GT’de yine edatının yerine tekrar edatı olarak genä edatı kullanılmaktadır.

- **Hal edatı: *görü***

Göre edatı; gör- fiiline gelen –ä zarf-fiil ekiyle ortaya çıkmıştır.

- **Sebep edatları:** *başka, beterä¹³, deyni, için, üzerä*

Başka edatı GT’de fazla yaygın değildir.

Beterä edatı, Farsça *beter* “daha kötü” kelimesinin GT’de “yüzden, sebebiyle” anlamına dönüşmesiyle meydana gelmiştir.

Deyni edatı GT’ye has bir edattır. Batı Türkçesinde bu edatın *diyü, diye* gibi şekilleri kullanılmaktadır.

İçin edatı, *uç* ismine *-un* vasıta eki getirilerek türetilen *uçun* edatının ses değişmesine uğramış şeklidir.

Üzerä edatı, öze “üst” ve *+rä* yön ekinin birleşmesiyle meydana gelmiştir.

- **Zaman Edatları:** *Sora, beeri, geeri, evvel*

Sora, beeri, geeri, evvel birlikte kullandıkları kelimelere zaman fonksiyonu katan edatlarıdır.

- **Başkalık edatı:** *kaarä// kaari*

Arapçadaki *gayr* kelimesinden gelen *gayri* edatı GT’de *kaarä// kaari* şeklinde kullanılmaktadır (Özkan 1996; 190- 194).

2.6. Fiiller ve Fiillerin Tasnifi

Bir cümlede fiilin istem durumu incelenirken, doğal olarak ilk önce fiile, fiilin yapısına ve türüne bakılır. Bu yüzden dildeki fiillerin durumlarını ve yapılarını iyi bilmek gerekir. Biz de bu bölümde çalışmamızın konusu olan GT’deki fiiller ve fiillerin tasnifi üzerinde duracağız.

a) Gagauz Türkçesinde Fiiller

Fiiller, iş oluş ve hareket bildiren kelimelerdir. Fiillerin kök ve gövdelerine şekil, zaman ve şahıs ekleriyle getirilmesiyle meydana gelen fiillere çekimli fiil denir.

¹³ Nevzat Özkan bu edat için: “Farsça *beter* ‘daha kötü’ kelimesi Gagauz Türkçe’sinde ‘yüzden sebebiyle’ fonksiyonuyla sebep edatı olarak kullanılmaktadır.” der (Özkan 1996: 193). Oysa “bet” kelimesi Eski Türkçede “yüz, çehre” anlamına gelmektedir. Türkçede “bet beniz kalmamak”, “beti benzi atmak” gibi deyimler mevcuttur. Ayrıca Azerbaycan, Kazak, Kırgız ve Uygur Türkçelerinde de “bet” kelimesi “yüz, çehre” anlamına gelmektedir. Bu yüzden bu edatın Farsça kökenli değil Türkçe olduğunu düşünüyoruz.

Fiiller öznenin durumuna göre veya nesne alıp almamasına göre şu şekilde sınıflandırılırlar:

Öznelere Göre Fiil Çatıları

Etken çatılı fiiller: Bu fiillerin öznesi, fiilin gösterdiği işi bizzat yapan, gerçekleştiren kişi veya varlıktır. Al- ver-, dur- vb.

Edilgen çatılı fiiller: Fiil kök veya gövdelerine –II veya –(I)n gibi ekler getirilerek yapılan fiillerdir. Edilgen çatılı fiiller pasif veya meçhul fiiller diye de adlandırılır. Alın-, veril-,bakıl- vb.

Dönüşlü çatılı fiiller: Fiil kök ve gövdesine –(I)n eki getirilerek yapılır. Bu fiillerde özne hem işi yapan, hem de işten etkilenendir. Taran-, süslen- vb.

İsteş çatılı fiiller: Bu fiiller –(I)ş ekiyle yapılır ve bir işin yan yana veya karşılıklı olarak yapıldığını veya oluş hali bildirirler. Görüş-, tanış-, bakış- vb.

Nesne Alma Durumuna Göre Fiil Çatıları

Geçişli fiiller: Fiilin belirttiği iş veya hareket öznenin dışında bir varlığı etkiliyorsa, yani fiilin bildirdiği iş dışı yöneliyorsa bu tür fiillere geçişli fiiller denir. Geçişli fiiller nesne alırlar.

Geçişsiz fiiller: Fiilin belirttiği iş veya hareket dışı değil de içe yönelikse ve yapılan işten öznenin dışında bir varlık etkilenmiyorsa bu tür fiillere geçişsiz fiiller denir. Bu tür fiiller nesne almayan fiillerdir.

Fiil Çekimi

Fiilleri cümle içinde kullanılır hale getiren unsurlar şekil ve zaman ekleriyle ve şahıs ekleridir. Bu eklerden şekil ve zaman ekleri önce, şahıs ekleri sonra gelir.

GT'deki zaman ve şahıs çekimini şu şekilde gösterebiliriz:

Haber kipi çekim tablosu:

	Geniş Z. (A,I)r	Şimdiki Z. -êr, -er, -ye, -yu, -yo,-yor, -makta	Gelecek Z. -(y)AcAK,-ac, aca,-eca,-ca,-ça,- cay,-caa,-ec,-ciy	Gör. Geç. Z. -DI	Öğr. Geç. Z. -mİş
1.t.ş.	Alarım	Alêrım-	Alacam	Aldım	Almışım
2.t.ş.	Alarsın	Alêrsın	Alacan	Aldın	Almışın
3.t.ş.	Alar	Alêr	Alacak	Aldı	Almış
1.t.ş.	Alarız	Alêrsınız	Alacez	Aldık	Almışık
2.t.ş.	Alarsınız	Alêriz	Alacınız	Aldınız	Almışınız
3.t.ş.	Alarlar	Alêrlar	Alaceklâr	Aldılar	Almışlar

Tasarlama kipi çekim tablosu:

	Emir	İstek -(y)A	Şart -sA	Gereklilik -mAll, lăázım +istek çekimi
1.t.ş.	-	Alayım	Alsam	Bän almalı- lăázım alayım
2.t.ş.	Al	Alasın	Alsan	San almalı- lăázım alasın
3.t.ş.	(ko)alsın	Ala	Alsa	O almalı- lăázım alsın
1.t.ş.	-	Alalım	Alsak	Biz almalı- lăázım alalım
2.t.ş.	Alın(ız)	Alasınız	Alsanız	Siz almalı- lăázım alasınız
3.t.ş.	(ko)alsınnar	Alalar	Alsalar	Onnar almalı- lăázım alsınnar

GT’ deki şekil ve zaman ekleri bazı ses değişiklikleri dışında TT ile benzerdir. Şahıs ekleri bakımından da GT ile TT arasında müştereklik vardır.

b) Gagauz Türkçesindeki Fiillerin Tasnifi

Yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinde kullanılan terimler birbirinden farklı olsa da yöntem olarak iki yol izlenmiştir. Birincisi fiiller alfabetik sıraya göre; ikincisi ise fiiller aldıkları hal eki sayılarına göre gruplandırılarak dizilmiş ve bu fiillere edebi metinlerden örnekler verilmiştir.

Biz çalışmamızda bunlardan farklı bir yol izledik. Fiilleri alfabetik olarak veya hal eki sayısına göre sınıflamak yerine fiillerin türlerine göre sınıflandırma yaptık. Türkçede fiillerin sınıflandırılması konusunda birbirinden farklı görüşler vardır.

Necmettin Hacıeminoğlu “Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller” adlı eserinde “Fiiller bütün olarak ele alındığı zaman önce onları çeşitli bakımlardan sınıflandırmaya ihtiyaç vardır” der ve fiilleri muhtevalarına göre;

1. Hareket bildiren fiiller (türü-, vur- gibi)
2. İş bildiren fiiller (öğret-, pişir- gibi)
3. Oluş bildiren fiiller (büyü-, sarar- gibi).
4. Tavır bildiren fiiller (beğen-, sev- gibi) olarak sınıflandırır (Hacıeminoğlu 1984: 11).

Berdi Sarıyer fiilleri; hareket, iş-çalışma, nutuk, durum, gözlem, ses, fikir-düşünce, işitme-his, nezaket ve eksiklik anlatan fiiller olmak üzere on gruba ayırır (Sarıyev 1998: 45-48).

Tahsin Banguoğlu fiilleri ifade ettikleri olup bitenin niteliğine göre adlandırdığımızı söyler ve fiilleri kılış fiilleri (almak, taşımak, kazmak), durum fiilleri (yatmak, susmak, beklemek), oluş fiilleri (doymak, uzamak, kararmak) olarak üç gruba ayırır (Banguoğlu 2007: 408).

Zeynep Korkmaz da Banguoğlu gibi fiilleri oluş bildiren fiiller, kılış veya kılınış bildiren fiiller, durum ve tasvir bildiren fiiller olmak üzere üç başlık altında inceler (Korkmaz 2007: 531-532).

Biz de çalışmamızda Zeynep Korkmaz'ın tasnifini esas aldık ve fiilleri oluş, kılış, durum bildiren fiiller olarak üç ayrı başlık altında inceledik. Buna göre oluş, kılış ve durum fiilleri hakkında kısaca şu bilgileri verebiliriz:

Oluş Fiilleri: Oluş bildiren fiiller, cümlede yüklemnin gösterdiği işin olma niteliği taşıdığını, oluşun yapana yöneldiğini belirten, dolayısıyla herhangi bir nesneye ihtiyaç göstermeyen fiillerdir. Bunları geçişsiz fiiller olarak da değerlendirebiliriz (Korkmaz 2007: 531). Oluş fiillerinin gerçekleşmesinde öznenin doğrudan bir etkisi yoktur, daha çok “kendiliğinden olma” söz konusudur. Ak-, dol-,eri-, eski- fiilleri oluş fiillerine örnek gösterilebilir.

Kılış Fiilleri: Cümlede yüklemnin gösterdiği işi yapma niteliği taşıdığını, yapının dışında bir nesneye yöneldiğini, bir varlık üzerinde etkisi bulunduğunu gösteren, dolayısıyla nesne gerektiren fiillerdir. Bunları geçişli fiiller olarak da değerlendirebiliriz. Adımla-, besle-, yaz- vb. fiiller kılış fiillerine örnek gösterilebilir (Korkmaz 2007: 532).

Durum (Tasvir) Fiilleri: Bu fiiller herhangi bir oluş ve kılış değil, yalnızca hareket halinde olmayan bir durumu veya takınılan bir tavrı gösterirler. Genellikle geçişsizdirler. Ancak içlerinde beğen-, özle- gibi az sayıda geçişli olanları da vardır (Korkmaz 2007: 532). Durum fiilleri genellikle öznenin gözlemlenebilen durumu, görünüşü ve hareketi ile ilgilidir. Alış-, sevin-, şaşır- fiilleri durum fiillerine örnek gösterilebilir.

2.7. Gagauz Türkleri

Bu bölümde tezimize konu olan Gagauzlar hakkında genel bilgilere yer verilecektir. Gagauzların kökeni, adı ve tarihi konusunda birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Şimdi bunlara kısaca göz atalım:

2.7.1. Gagauz Türklerinin Kökeni ve Gagauz Adı

Günümüzde Moldova Cumhuriyetine bağlı Gagauz Yeri Özerk Bölgesinde, Kuzeydoğu Bulgaristan'da ve Ukrayna'da yaşayan Gagauzların kökenleri hakkında birçok görüş mevcuttur. Bazı araştırmacılar onların köklerini Uzlar'a, bazıları Karakalpaklar'a, bazıları Kumanlara, bazıları da XIII. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'na sığınmış olan II. İzzeddin Keykavus'u takiben Rumeli'ne geçmiş olan Selçuklu Türklerine bağlamaktadır. Peter Mutafciev başta olmak üzere bir kısım Bulgar tarihçileri ise Gagauzların Türkleşmiş Bulgar oldukları kanaatinde dirler (Güngör-Argunşah 1991; V).

Gagauzların kökeni konusunda farklı görüşler olunca Gagauz adının nereden geldiği ve imlası konusunda da birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmıştır:

Gagauz adına ilk defa Rus kaynaklarında 1817 tarihli Rus nüfus sayımındaki katagrafyada rastlanmıştır. Osmanlı sahasında da Teodor Kasap, ilk defa 1876 tarihinde Hayal gazetesindeki makalesinde Gagauzlardan bahsetmiştir (Argunşah 2002; 232).

Bulgar tarihçi Balasçev, Gagauzların adlarını Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'tan aldıklarını kabul etmektedir.

Z.V.Togan, Gagauz adının “kaka+uz” veya “aga+uz”dan gelebileceğini ileri sürerken, Orkun, Cami, Barkan, Nayır ve Mladenov bu kelimenin “Gök-Uz/Oğuz” kelimesinden gelmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır.

Gagauz araştırmacı Diyonis Tanasoğlu ise bu adın “Hak-Oğuz”dan geldiği görüşünü ileri sürmektedir. Bu görüşü kendisinden önce N. Baskakov ve Halil Köroğlu da ileri sürmüşlerdir (Argunşah 2002; 231–232).

Atanas Manov, Gagauz kelimesinin kökeniyle şu görüşlere değinir: Radloff'a göre, Ağuz ya da Oğuz-Uz sözcüklerine Uzlarda belki de bir kabile anlamı belirten

“Ga” ya da “Gaga” ekinin getirilmesiyle “Gagauz” ismi oluşmuştur. Moşkov’a göre Uz’ların ya da Oğuzların başına gelen “Gaga” sözcüğü Uzlara bağlı özel bir kabile anlamı taşır. Dimitrov’a göre bu sözcük Sanskritçede kuşak, nesil anlamına gelen “Ga” ya da ikiye katlanmış “Gaga” sözcüğünden ortaya çıkmıştır. Atanas Manov bu görüşleri değerlendirdikten sonra kendi görüşünü şöyle açıklar:

Gagauzdaki “Ga” ya da “Gaga” eki çeşitli Oğuz halklarından birine bağlı bir kabile belirten bir ek değil, yalnızca bir sandır ki, Karakalpakların Hristiyanlaştırıldıkları zamanın başlarında verilmiştir. Bunlar, Rus Bozkırlarında sınır bekçiliği yaparlar, Kalauz-Kılavuz-Sınır bekçisi adını taşırlardı. Daha sonraları Oğuzlardan ya da Türklerden Hristiyanlığı kabul eden herhangi bir kimseye de bu ad verilmiştir ki, bu isim Ortodoks Hristiyan Oğuz anlamına gelmektedir (Manov 2001;35–36).

Güngör ve Argunşah’a göre ise “Gagauz” kelimesinin sonundaki “Uz” Oğuz kelimesinin kısaltılmış şeklidir. Kelimenin başındaki “Gaga”nın ise Oğuz kabilelerinden birinin adı olması muhtemeldir (Güngör- Argunşah 1991; 6).

Gagauz adının etimolojisi konusunda bu kadar fazla görüş olunca imlası konusunda da ayrılıklar meydana gelmiştir. Gagauz adının çeşitli kaynaklarda “Gagauz, Gagavuz, Gök-Oğuz, Gagoğuz” şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Güngör ve Argunşah kelimenin “Gök+uz” kelimesinden gelerek “Gagauz” şeklini aldığını ve günümüzde Gagauzların da bu kelimeyi “Gagouz” biçiminde yazdıklarını söyler (Güngör, Argunşah 1991; VI).

Nevzat Özkan; “Gagavuz adının yazılışında ikiz ünlü kullanılmasını genel Türkçenin ses özelliklerine uygun bulmadığımız için ve döğ-, öğ- gibi kelimelerdeki ğ>v değişmesiyle ortaya çıkan döv-, öv- kullanışlarını da göz önüne almayı gerekli gördüğümüzden “Gagavuz” yazılışını tercih ettik.”der (Özkan 1996; 10).

Gagavuz kelimesi, Moldova Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından kabul edilen Gagauz Türkçesinin Gramerinin imla klavuzuna göre “Gagauz” şeklinde kullanılmaktadır (Nedeva 2008; 1). Gagauz akademisyenlerinden Tudora Arnaut da

kelimenin “Gagavuz” değil “Gagauz” şeklinde yazılması gerektiğini söyler. Biz de bu yüzden çalışmamızda Gagavuz yerine Gagauz ifadesini kullanmayı tercih ettik.

2.7.2. Gagauzların Tarihi ve Bugünkü Durumları

Gagauzlar, XIV. yüzyıl başlarında Balık Bey liderliğinde bir devlet kurmuş ve bugünkü Bulgaristan sınırları içinde bulunan Balçık şehrini de Başkent yapmışlardır. Balık Bey’den sonra devletin başına Dobrotiç, daha sonra da Yanko geçmiş ve bu küçük Oğuz devletinin toprakları 1417 yılında Osmanlı ülkesine katılmıştır. Burada yaşayan insanlardan bir kısmı Müslümanlığı kabul etmiş, diğerleri ise Hıristiyan olarak kalmışlardır.

XVIII. yüzyıl boyunca devam eden Osmanlı-Rus savaşları, Bulgarlar’ın baskıları ve Rusları’ın teşviki ile eski yurtlarını bırakan Gagauzlar’a Moldova boyarları iş ve toprak vererek yardımcı olmuşlardır.

1770’de Moldova’da ilk defa biri “Çadır”, diğeri de “Orak” adlı iki köy kuran Gagauzlar, 1812 yılında yapılan Bükreş Anlaşması sonucu Tatarlar’ın Bucak’tan çıkarılması üzerine Bucak’a yerleşmişler ve 1818’de Çadırlı Gagauzlar “Çadırlunga”yı, Oraklı Gagauzlar da “Avdarma” köyünü kurmuşlardır.

Gagauzların bir bölümü ise 1909–1910 yıllarında geçim sıkıntısı sebebiyle Orta Asya’ya göç ederek Turgay Bölgesi’ne yerleşirken bir kısım Gagauz da 1925 yılında yine Orta Asya’ya göç edip Taşkent civarına yerleşmişlerdir.

Daha önceleri Ruslarla Romenler arasında sık sık el değiştiren Basarabya 10 Şubat 1947’de imzalanan Paris Anlaşmasıyla Rusya’ya bağlanmıştır (Güngör-Argunşah 1991; V-VI.).

Gagauzlar, Sovyet Birliği idaresi içinde 1957’de yeniden bir dalgalanma yaşamış, fakat 1961’de bu hareket bastırılmıştır. 1987 yılında Gagauz aydınlarının bir araya gelmesiyle Gagauz Halk Hareketi kurulmuştur. 1989’da yapılan ilk kurultayda da Stefan Bulgar başkan seçilmiştir.

Gagauzlar, 20 Ağustos 1990'da Moldova'dan ayrılarak bağımsız bir devlet kurmuşlardır. İlk genel seçim 26 Ekim 1990'da yapılmış ve parlamento başkanlığına Stepan Topal seçilmiştir.

Moldova Cumhuriyeti, 1994 yılı ortalarında Gagavuzistan'ın idari yetkisini Gagauz halkına devretme kararı almıştır. Bu çerçevede hazırlanan kanun tasarısı 23 Aralık 1994'te kabul edilmiştir. Bu kanuna göre; Gagauz resmi dili Gagauz Türkçesi, Romence ve Rusça'dır. Özerk Cumhuriyet olarak belirlenen Gagauz Yeri'nin sınırları 5 Mart 1995 tarihinde yapılan referandumla kesinleştirilmiştir. Buna göre Gagauz Yeri Özerk bölgesindeki Gagauzlar: Çadır, Komrat (başkent) şehirleri ve Alekseva, Avdarma, Baurçi, Beşalma, Beşgöz, Bucak, Çeşmeköy, Çokmeydan, Dezginci, Etulya, Ferapontevka, Gaydar, Joltay, Karbali, Kazayak, Kıpçak, Kirsova, Kongaz, Kongazcikul de Jos, Kotovkoe, Köselia Ruse, Kriet Lunga, Toma ve Yeni Etulya köylerinde yaşamaktadırlar (Özkan 1996; 25). Moldova Cumhuriyeti Gagauz Özerk bölgesindeki 30 köyde yaklaşık 135 bin kişi, komşu güney bölgelerde 40 binden fazla; Moldova Cumhuriyeti şehirlerinden Chisinau'da 8-9 bin, Bender'de 1600 kişi yaşamaktadır. Gagauzların diğer bir kısmı Bulgaristan'da Varna, Kavarna, Balçık, Silistre gibi şehirlerde yaşamaktadır. Yunanistan'da ve Makedonya'da da Gagauz köyleri bulunmaktadır. Bunun dışında Gagauzlar Türkiye'de, Romanya'da, Kuzey Osetya'da, Balkarya'da, Kazakistan'da, Özbekistan'da, Ukrayna'da, Rusya'da ve Brezilya'da da yaşamaktadır (Tanasoğlu 2002; 245). Gagauz yeri halk meclisinin günümüzdeki başkanı Anna Harlamenko'dur.

2.8. Gagauz Türkçesi

Bu bölümde Gagauz Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi konuları hakkında genel bilgilere yer vereceğiz. Burada verilen bilgilerle amacımız inceleme bölümüne katkı sağlamak olduğundan ayrıntılı bilgi vermek yerine GT'ye has özellikler üzerinde durmayı tercih ettik:

GT, Moldova'ya bağlı özerk bir bölge olan Gagauz Yeri başta olmak üzere Ukrayna'nın Odessa bölgesinde, Kuzeydoğu Bulgaristan'da, Yunanistan'ın Keserya bölgesinde, Romanya'nın Dobruca bölgesinde, son yıllardaki göçlerle Kuzey Kafkasya ve Kazakistan'da bazı yerleşim merkezlerinde kullanılan bir Türk lehçesidir.

Çağdaş Türk lehçe ve şive tasniflerinde; GT, yönle göre güney, güneybatı grubuna, tarihi Türk kavimlerine göre Oğuz grubuna, fonetik kıstaslara göre ise dağlı grubunun “yev” alt bölümüne dâhil edilmektedir. GT'nin akraba olduğu diğer çağdaş Türk lehçeleri, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesidir. GT, kendi içinde iki ağıza ayrılır:

a) **Merkez Ağız:** Çadır ve Komrat bölgesinde konuşulur. Yazı dili merkez ağıza dayanır. GT'de görülen arka damak ünlüsü ä bu ağzın bir özelliğidir: gecä, bän, sän vb. Arka damak ünlüsü ê sesi de bu ağzın bir özelliğidir: parêi, bakêr vb. Ayrıca bu ağızda h-, -v-, y-(dar ünlülerden önce) ve -r sesleri korunur: hazır, suvan, yıldız, kimnär vb.

b) **Güney Ağız:** Gagauz Yeri'nin güneyinde yer alan Valkaneş bölgesinde ve bugün Ukrayna sınırları içinde kalan Odessa bölgesinde konuşulur. Güney ağızında Merkez ağızında görülen ä yerine e ünlüsü kullanılır: gece, ben, sen vb. Merkez ağızında kullanılan arka damak ünlüsü ê yerine bu ağızda a ve ı kullanılır: parayı, bakayım vb. Güney ağızında h- ünlüsü bazen düşer bazen de h- türemesi görülür: azır, asta; hasıl, harmut vb. Ayrıca güney ağızında merkez ağızından farklı olarak -v-, y- (dar ünlülerden önce), -r sesleri düşer: suan, ıldız, kimnä vb (Özkan 2002; 250).

2.8.1. Gagauz Türkçesi Hakkında Genel Bilgiler

2.8.1.1. Alfabe

Gagauz Türkleri uzun süre yazılı bir edebiyata sahip olamamışlardır. Eğitimlerini de yaşadıkları ülkelerin dili ve alfabesiyle yapmışlardır.

Gagauz Türkleri genel olarak 1940'a kadar Latin alfabesini kullanmışlardır. Sovyet yönetimine girdikten sonra 1957 yılında Rus alfabesine birkaç harf ilave ederek hazırlanan Kril alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Kril sembollü Gagauz alfabesi şöyledir (Ercilasun 1996; 11):

<u>KİRİL</u>	<u>LATİN</u>	<u>KİRİL</u>	<u>LATİN</u>
А а	A a	Т т	T t
Ä ä	E e	У у	U u
Б б	B b	ÿ ÿ	Ü ü
В в	V v	Ф ф	F f
Г г	G g	Х х	H h
Д д	D d	Ц ц	Ts ts
Е е	E e(ye)	Ц ц	Ts ts
Ё ё	Yo yo	Ч ч	Ç ç
Ж ж	C c	Ш ш	Ş ş
Ж ж	J j	Щ щ	Şç şç
З з	Z z	Ы ы	I ı
И и	İ i	Э э	E e
Й й	Y y	Ю ю	Yu yu
К к	K k	Я я	Ya
Л л	L l		
М м	M m		
Н н	N n		
О о	O o		
Ö ö	Ö ö		
П п	P p		
Р р	R r		
С с	S s		

29 Ocak 1993'te alınan bir kararla Gagauz Türkleri Latin alfabesine geçmiştir. 26 Ocak 1996 'da önceki alfabede Kiril esaslı alfabede Ё ile gösterilen ie diftongunu ve Fransızcadan gelen Rusça ödünçlemelerde görülen é harfini göstermek için ê herfi ile Romen alfabesinin çift ünsüzü olan ȚȚ harfi de alfabeye eklenmiştir (Özkan 2002; 252–253).

Gagauz Türkçesinde kullanılan Latin alfabesi ise şöyledir:

Aa, ä, Bb, Cc, Çç, Dd, Ee, ê, Ff, Gg, Hh, Iı, İi, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Öö, Pp, Rr, Ss, Şş, Tt, ȚȚ, Uu, Üü, Vv, Yy, Zz (Özkan 2007; 87).

Çalışmamızda taradığımız eserlerden Yollar (Annatmalar) ve Topraan Ürek Düülmesi Kiril alfabesiyle; Uzun Kervan, Seçmä Yaratmalar, Sabaa Yıldızı ve Günşeçik Latin alfabesiyle yazılmıştır.

2.8.1.2. Ses Bilgisi

Ünlüler

GT'de a, ä, e, ê, ı, i, o, ö, u, ü seslerinden meydana gelen 10 normal ünlü, aa, ää, ee, êê, ıı, ii, oo, öö, uu, üü seslerinden meydana gelen 10 uzun ünlü olmak üzere toplam 20 ünlü bulunmaktadır.

GT'deki a,ı,i,u ünlüleri TT'de olduğu gibi söylenir. TT'den farklı söylenen ünlüler ve özellikleri şöyledir:

e ünlüsü: Anadolu ağızlarında ve tarihi Türk şivelerinde yaygın olarak görülen é (kapalı e) gibidir.

o ünlüsü: Yarı geniş, yuvarlak bir dudak ünlüsüdür. Bu ünlü söylenirken dudaklar tam açılmaz.

ê ünlüsü: Dar, düz bir diş eti ünlüsüdür. e-ı arası söylenir ve Türkçede karşılığı yoktur. Merkez ağızında ve yazı dilinde görülür (Özkan 2002; 253).

ê ünlüsünün yazımında metinlerde birlik olmadığı görülmektedir. Bu ünlü metinlerde e, a, ie, á, ie ve e harfleriyle gösterilmektedir. Biz de çalışmamızda metinlerin asıllarına sadık kalarak ê ünlüsünü kullanmayı tercih ettik.

ä ünlüsü: İnce, düz, geniş bir dil-damak ünlüsüdür. TT’de kullanılan e gibidir. ê ünlüsünde olduğu gibi ä ünlüsünün yazımında da birlik görülmemektedir. İki e ünlüsünden e/ä ünlülerinin nerede ve hangi durumda kullanılacağı net olarak belli değildir (Koraş 2007; 149). Ayrıca ä ünlüsü için; e, a, a, e, ‘a ve ê harfleri de kullanılmaktadır.

ö ünlüsü: Yarı geniş, yuvarlak, ince bir dudak ünlüsüdür. Genellikle ilk hecede bulunur. Kelime başında ü veya i-y arası bir sesle birlikte söylenir.

ü ünlüsü: Dar, yuvarlak, ince bir dudak ünlüsüdür. Yazıda gösterilmemesine rağmen genellikle kelime başında y- ulamasıyla söylenir (Özkan 2002; 253).

Normal ünlülerin dışında kalan uzun ünlüler de GT’de önemli yere sahiptir. Bu ünlülerin ortaya çıkmasının üç sebebi vardır:

- a) Asli uzun ünlüler.
- b) Ödünç kelimelerde korunan uzunluklar.
- c) f, ğ, h,k, y ünsüzlerinin içinde bulunduğu ses gruplarının kaynaşmasıyla ortaya çıkan uzun ünlüler.

Ünsüzler

GT’de b, v, d, g, j, c, z, y, k, l, m, n, p, r, s, t, f, h, ,ts, ç, ş olmak üzere 21 ünsüz bulunmaktadır.

Ayrıca ünsüz kabul edilen ve Rusça’dan alınan kelimelerde aynen korunan ünsüz+ünlü şeklinde olan ё (yo), Ю (yu), Я (ya) ünsüzleri de GT’de kullanılır ve bu harfler Türkçe kelimelerde yo, yu, ya yazılır.

Çift ünsüz olan Ш (şç) de Rusça kelimelerde korunur. Türkçe kelimelerde şç şeklinde iki ünsüzle gösterilir (Özkan 1996; 66).

GT’deki ünsüzlerde görülen bazı farklılıkları şöyle sıralayabiliriz:

TT’de kullanılan ğ sesi GT alfabesinde yoktur: yağmur> yaamur, yağ-> yaa- vb. Gagauz dil bilimcisi Prof. Dr. Dionis Tanasoglu, Gagauz Türkçesini Türkiye Türkçesinin lehçesi olarak gördüğü için ğ sesini Gagauz alfabesine kabul etme ve bazı

Türk kökenli kelimeleri Türkiye Türkçesinde yazıldığı gibi kullanma teklifinde bulunmaktadır (Nedeva 2008; 10). Taradığımız metinlerde de ğ sesine sadece Dionis Tanasoğlu'nun Uzun Kervan romanında rastladık.

GT'de k, g, y, v ünsüzleri sıklıkla düşer ve ikiz ünlü meydana gelir; akşam>auşam, oğlan>oolan, yağmur>yaamur, avuç>auç.

Kelime başında h ve y ünsüzlerinin düştüğü görülür; hangisi>angısı, yüz->üz-

TT'deki 't'li şekiller GT'de 'd'li görülür; takıl->dakıl-, tart->dart-.

'n' ünsüzünün kelime içinde düştüğü olur; sonra>sora (İlker 1997; 17).

'y' sesinin bazen düşerken bazen de türediği görülür; yemek>imek, yer>er, üç>yüç, ürk->yürk-.

2.8.1.3. Şekil Bilgisi

GT'nin şekil bilgisi özellikleri büyük ölçüde TT ile paralellik gösterir. Biz bütün şekil özelliklerini göstermek yerine sadece GT'ye has şekil özellikleri üzerinde duracağız:

- Ek yığılmaları GT'de sık görülen gramatikal özelliklerden biridir: buzlukluundan>buzluğundan.
- **-Gun** “durgunmaz>durmaz”, **-gut** “durgutma>durdurmak”, **+irgen** “sesirgen>(ses dinleyen) GT'ye has yapım ekleridir.
- Slav dillerinden, muhtemelen Bulgarca'dan alınan ve dişilik ifade eden **+(y)ka** eki yaygın olarak kullanılır. Bu ek, büyük ünlü uyumuna uymaz ve vurgusuzdur. Türkçede cinsiyet ifade eden ekin bulunmaması sebebiyle +(y)ka eki GT'ye has bir özelliktir.
- GT'nin isim çekim ekleri ve kullanılışı konusunda görülen en önemli farklılık hal ekleri görev değişikliğidir.¹⁴
- Sorma ünlemi olan nasıl ne nicä edatları, önünde kullanıldığı kelime veya ibareyi benzerlik ifadesiyle yükleme bağlar. Farsça beter “daha kötü” kelimesi GT'de “yüzünden, sebebiyle” anlamıyla edat olarak kullanılır.

¹⁴ Bu konu hakkında II. BÖLÜM'de gerekli yerlerde açıklamalar yapılmıştır.

- GT’de fiill çekimlerinden şimdiki zaman çekimi **-er/-êr**; geniş zaman çekimi **-ar/ -âr, Ir, -r** ekleriyle; gereklilik çekimi ise **lâzım** sözüyle yapılır (Özkan 2002; 257-258).
- TT’de **-mAk** şeklinde olan mastar eki GT’de **-maa/ -mää** şeklindedir. Bunların dışındaki şekil bilgisi özellikleri fonetik farklar dışında TT ile aynıdır.

2.8.1.4.Cümle Bilgisi

İstem konusu, doğrudan cümle bilgisiyle ilgili bir konudur. İnceleme bölümünden önce GT’nin cümle yapısı hakkında bilgi vermekte yarar vardır. Zira, GT cümle yapısı bakımından TT ile farklılıklar gösterir. GT üzerine çalışma yapan araştırmacılar GT’nin cümle yapısının Slav dillerinden etkilendiği görüşünde birleşir:

GT’nin uzun bir zaman konuşma dili olarak kalması, Gagavuz Türkleri’nin kendi ana dilleri yanında buldukları ülke ve bölgeye göre bir, bazen iki yabancı dil öğrenmek zorunda kalmaları, sosyal hayatta hatta bazen gayri Türklerle kurdukları evlilik ilişkilerinden dolayı, aile içinde de Türkçe dışında bir dille konuşmak zorunda kalmaları sebebiyle Türkçe’nin tabii mantık sırasının yerini, batı özellikle de Slav dillerinin mantık düzeni almıştır (Özkan1996; 195).

Yaşar Nabi Nayır’a göre, Gagauzcanın sentaksı bütün Türk lehçeleri içinde, Garp dillerinin cümle teşekküllerine en yakın olan şekiller göstermektedir. Buna sebep olarak, Gagauzların, çok uzun zaman yabancılar arasında yaşamış ve yabancı dillerin tesiri altında kalmış olmaları gösterilebilir (Nayır 1999; 95–96).

GT’de devrik cümle tabii bir ifade düzeni haline gelmiş görünmektedir. Düz cümleler genellikle atasözleri ve vecizelerde görülmektedir (Özkan 1996; 208). GT’de görülen devrik cümleleri, Gagauz Türklerinin Türkçe dışındaki başka dilleri öğrenmek ve kullanmak zorunda kalmaları yanında, bu şivenin 20. yüzyılın başına kadar bir konuşma dili olarak kalmasına ve konuşma dilindeki rahatlığın ve serbestliğin yazı diline yansımaya da bağlamak gerekmektedir (Özkan 1996; 223).

GT’ye has başka bir cümle çeşidi kesik (eksiltili) cümledir. Özellikle şartlı birleşik cümlelerde şart ifadesi taşıyan yan cümledeki cümle başı bağlacının şart anlamı taşımasından dolayı, yan cümledeki şart eki kullanılmamaktadır (Özkan 2002; 259).

GT'de birleşik cümle temayülü de oldukça fazladır. Sade ve basit söyleyiş özelliği gelişmediğinden bilhassa nesirde uzun ve birleşik cümleler kullanılır. Bu anlayışın bir sonucu olarak, fiilimsilerin kullanımının yeterince oturmadığı görülmektedir. Türkçenin çok önemli bir ifade zenginliği olan fiilimsiler yerine Batı dillerinin pek çoğunda olduğu gibi çekimli fiiller kullanılmakta, bazen bu çekimli fiiller cümle başı bağlaçlarıyla takviye edilmektedir. Çekimli fiiller, fiilimsilerin fonksiyonunda kullanıldığı için bu cümleler şekil olarak birleşik, anlamca basittir (Özkan 1996; 214).

Yukarıda sıralanan özellikleri aşağıdaki cümlelerde de açıkça görüyoruz:

(13) Bilmäzdi insannar, ani vardı Petikanın bir paalı dostu, bir yolculuk kafadarı.

(14) Biz annadıydık, ani oğuzlarda o zaman şansora derinnenmişti zenginnerin hem kalan insanın arasında çukur.

(15) Buruşturdı kendisini Bumin, gücüle saklayarak kızmasını İstemiye.

(13),(14),(15)'te görüldüğü gibi GT'de devrik ve birleşik cümle temayülü oldukça fazladır. GT bu özelliği ile TT ve diğer Türk lehçelerinden ayrılmaktadır.

II. BÖLÜM

GAGAUZ TÜRKÇESİNDEKİ FİİLLERİN VE EDATLARIN İSTEM DURUMLARI

1. Fiillerin İstem Durumları

Bu bölümde fiilleri, içyapılarına göre oluş, kılış ve durum fiilleri olarak üç gruba ayırarak inceleyeceğiz. “Fiiller ve Fiillerin Tasnifi”¹⁵ bölümünde bahsettiğimiz gibi fiillerin tasnifi konusunda birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Fakat biz tezimizi sınırlama bakımından Zeynep Korkmaz’ın yapmış olduğu fiil sınıflandırmasını esas aldık. Buna göre oluş fiilleri, cümlede yüklem gösterdiği işin olma niteliği taşıdığını, oluşun yapana yöneldiğini belirten, dolayısıyla herhangi bir nesneye ihtiyaç göstermeyen fiillerdir. Kılış fiilleri, cümlede yüklem gösterdiği işi yapma niteliği taşıdığını, yapının dışında bir nesneye yöneldiğini, bir varlık üzerinde etkisi bulunduğunu gösteren, dolayısıyla nesne gerektiren fiillerdir. Durum fiilleri ise, herhangi bir oluş ve kılış değil, yalnızca hareket halinde olmayan bir durumu veya takınılan bir tavrı gösteren fiillerdir (Korkmaz 2007: 532). Oluş fiilleri, nesne almadan, kendi kendine oluş veya bir halden başka bir hale geçişi ifade ederken; durum fiilleri de nesne almadan “olma” ifade eder.

Fiilleri, yukarıda belirtildiği gibi üç sınıfa ayırdıktan sonra her fiili kendi sınıfı içinde mantıksal, sözdizimsel ve semantik istem düzeyinde ayrı ayrı ele alıp değerlendireceğiz. Buna göre, GT’deki fiillerin istem durumları şu şekildedir:

1.1. Oluş Fiilleri

Bu bölümde taradığımız eserlerde örnek cümlelerini bulduğumuz OLUŞ fiillerinin istem durumlarını inceleyeceğiz.

Oluş bildiren fiiller, cümlede yüklem gösterdiği işin olma niteliği taşıdığını, oluşun yapana yöneldiğini belirten, dolayısıyla herhangi bir nesneye ihtiyaç göstermeyen fiillerdir. Bunları geçişsiz fiiller olarak da değerlendirebiliriz (Korkmaz 2007: 531). Oluş fiillerinin gerçekleşmesinde öznenin doğrudan bir etkisi yoktur, daha çok “kendiliğinden olma” söz konusudur. Ak-, dol-,eri-, eski- fiilleri oluş fiillerine örnek gösterilebilir.

¹⁵ bkz. bölüm:2.6.

GT’de bu bölümde incelediğimizden çok daha fazla sayıda oluş fiili mevcuttur. Fakat burada, GT’de kullanılan bütün fiillere değil; sadece taradığımız eserlerden örnek cümle bulabildiğimiz oluş fiillerine yer verdik.

Taradığımız eserlerde 67 adet oluş fiililine örnek cümle bulabildik. Aşağıda örnek cümleleri verilecek olan oluş fiillerini önce toplu halde görelim:

açıl-, akış-, ak-, atıl-, atla-, ayıpla-, benze-(bendze-), bulutlan-, buruş-, büü-, büzül-, çık-, çıtırda-, çök-, damna-, derinnen-, doy-, dön-, dumannan-, dur-, duudur-, düş-, eri-, es-, gidiş-, gir-, göç-, kaavilen-, kabar-, karar-, kay-, kıkırda-, kok-, kop-, kuru-, ol-, öl-, örtün-, öt-, patla-, salın-, sal-, sark-, sarsala, sarsalan-, sız-, sörpeş-, sür-, sürt-, takırda-, toplaş-, tukurlan-, yaa-, yalabı-, yan-, yara-, yaşa-, yayıl-, yetiş-, yuvarlan-.

Yukarıda sıralanan ve taradığımız eserlerde örneklerini bulabildiğimiz oluş fiillerini, alfabetik olarak sıralayıp önce anlamlarını sonra da örnek cümlelerini verdik.

İncelediğimiz fiillerle, GT’deki oluş fiillerinin istem durumlarını tespit etmeye çalıştık. Ayrıca GT ile TT arasındaki istem farklılıkları üzerinde de durduk. Bu noktada şunu belirtelim ki; incelenen her fiil ve cümle için açıklama yapmak yerine, sadece farklılık arz eden fiiller ve cümleler üzerinde dipnotlarla açıklama yapmayı uygun bulduk.

Taradığımız eserlerde bulabildiğimiz oluş fiilleri ve istem durumları şöyledir:

Açıl-:¹⁶

(1)₁ Açılmak.

Bunun için dâ artık **açılmıştı** çok eski zamannadan transasia “ipek kervan yolu(yal.- deneyimci)”...**(UK-51)**

[Bunun için de artık çok eski zamanlardan Transasya “ipek kervan yolu” açılmıştı...]

(2)Aydınlanmak.

(3)Olgunlaşmak.

¹⁶ Açıl- fiilinin taranan eserlerden sadece birinci anlamına örnek cümle bulduk. Fiilin diğer anlamlarını ise fiilin anlam sayısını belirtmek adına yazdık. Bundan sonraki çok anlamlı fiillerde de aynı yöntemi izleyeceğiz.

(4)Dönüşmek (olaylar için).

(5)İtirafta bulunmak.

Ak-:

(1)₂ Akmak.

Sandu dayanamazdı, dayma burnusundan_(ayrl.-kaynak) kan_(yal.-konu) **akardı. (Y-24)**

[Sandu dayanamazdı, daima burnundan kan akardı.]

(2)Dökülmek.

Akış-:

(1)₃ Akmak, süzülmek.

En çoku_(yal.- deneyimci), Atilla-hanın kolu altında_(bul.-yer), Gün batısına İtile, sonra da Europaya_(yönl.- hedef) **akıştılar. (UK-4)**

[En çoğu, Atilla Han'ın kolu altında, Gün batısındaki İtile, sonra da Avrupa'ya aktılar.]

(2)Herhangi birini izlemek.

(3) Anlaşmak, konuşmak.

Atıl-:

(1)₂ Atılmak.(Vazgeçmek.)

O_(yal.- deneyimci) **atılmazdı** heptän bu neettän_(ayrl.- kaynak). **(SY-175)**

[O hepten bu niyyetten vazgeçmezdi.]

(2)₂ Reddetmek.

[Onlar]_(yal.- deneyimci) **Atıldılar** dädunun ikramından_(ayrl.- kaynak). **(SY-219)**

[Dedenin ikramını reddederlerdi.]

Atla-:

(1)₃ Atlamak.

Bu ulu aaçlar altından_(ayrl.-kaynak) kardaşlar_(yal.-eden) kalkıp beygirlerine_(yönl.- hedef) **atladılar. (UK-20)**

[Kardeşler bu ulu ağaçlar altından kalkıp beygirlerine atladılar.]

Ayıpla-:

(1)₂ Ayıplamak.

Sade bir geolog_(yal.- eden) **ayıplamış** onnarı_(yükl.- konu). (SY-286)

[Onları sadece bir jeolog ayıplamış.]

Benze- (Bendze-):

(1)₂ Benzemek.

Gökteki kuşaa_(yönl-içerik) **benzeerlär** bu topraan boyaları_(yal.-içerik). (SY-14)

[Bu toprağın boyaları gökteki kuşağa benziyor.]

Bulutlan-:

(1)₁ Bulutlanmak.

Kurşumbanın suradı_(yal.- deneyimci) genä **bulutlandı**. (SY-307)

[Kurşumbanın yüzü yine bulutlandı.]

Buruş-:

(1)₁ Buruşturmak.

Risonun suratı_(yal.- deneyimci) **buruşer**. (SY-371)

[Risonun suratı buruşur.]

(2)Tereddüt etmek.

(3)Eğilmek, kamburlaşmak.

Büü-:

(1)₂ Büyütmek; bakıp yetiştirmek; bitki ekip yetiştirmek.

Onnar_(yal.- eden) **büüyerlär** halklı köklerinden_(ayrl.- kaynak). (SY-317)

[Onlar halklı köklerinden büyürler.]

Büzül-:

(1)₂ Büzme işi yapılmak.

Ülenädäk her gün **büzüldü** dumanın aazında_(bul.- yer) bayırlar_(yal.- deneyimci). (SY-

114)

[Bayırlar her gün öğlene kadar dumanın ağzında büzüldü.]

(2) Korku, şaşkınlık, soğuk vb. etkenlerle bir kenara sinmek, bir kenara çekilmek (mec.).

Çık-:¹⁷

(1)₂ Çıkmak. (Bulunduğu yeri bırakıp başka yere geçmek, taşınmak, ayrılmak, ilgisini kesmek.)

Çıkmışlar onnar_(yal.-eden) Babadağdan_(ayrl.- kaynak) taa gündüzkän, o kadar ki avşam razgetirer onnarı Babadağ daayı içindä. (Y-3)

[Onlar daha gündüzken Babadağdan çıkmışlar, (o kadar gitmişler ki) akşam onları Babadağın içine düşürmüş.]

(2)₂ Çıkmak. (Birdenbire görünmek.)

Çıkırmışlar insanın önünä_(yönl.- hedef) haydutlar_(yal.- eden), alarmışlar paralarını. (Y-3)

[Haydutlar insanların önüne çıkıp paralarını almış.]

Çıtırda-:

(1)₂ Çıtırdamak.

Bizanslı Latin İmperiası_(yal.- deneyimci) gittikçä dikişlerindän_(ayrl.- kaynak) **çıtırdardı.**

(UK-166)

[Bizans Latin İmparatorluğu gittikçe dikişlerinden çıtırdardı.]

Çök-:

(1)₂ Çökmek.

Çuri_(yal.- eden) yaklaşar Kağana, iner beygirden, **çöker** bir dizine_(yönl.- hedef). (UK-

35)

[Çuri Kağana yaklaşır, beygirden iner, bir dizi (üzerine) çöker.]

Damna-:

(1)₃ Damlamak.

¹⁷ Çık- fiilinin Gagauz Türkçesi Sözlüğünde sadece tek anlamı varken Türkçe Sözlükte aynı fiilin elli yedi farklı anlamı verilmiştir.

Göktän_(ayrıl.- kaynak) taazelik_(yal.- konu) sansın damnardı onun saçsız tepesinä_(yönl.- hedef). (SY-247)

[Sanki gökten onun saçsız tepesine tazelik damlardı.]

Derinnen-:

(1)₂ Derinliğe girmek (ulaşmak); bir şeyi yüklenmek.

Biz annadıydık, ani oğuzlarda_(bul.- yer) o zaman şansora **derinnenmişti** zenginnerin hem kalan insanın arasında çukur_(yal.- deneyimci). (UK-93)

[Biz anladık ki, o zamandan sonra Oğuzlarda zenginlerle diğer insanların ararsındaki çukur derinleşmişti.]

Doy-: ¹⁸

(1)₂ Doymak.

Şopırla_(yal.- faydalanan) **doymazdı** siiretmää_(yönl. - konu) bu adamın uşak musafirciliini. (SY-213)

[Şopırla bu adamın çocuk (gibi olan) misafirciliğini seyretmeye doyamazdı.]

Dön-: ¹⁹

¹⁸ Doy- fiilinin ilk anlamı, “isteği kalmayınca kadar yemek, açlığı kalmamak”tır. Fiil bu anlamıyla tek istemlidir. Doy- fiili örnek cümlede ise “bir gereksinimi yeteri kadar karşılamak, tatmin olmak” anlamlarında kullanılmıştır. Fiil bu haliyle iki istemlidir. Fiil, TT’ de de aynı anlamda kullanıldığında iki istemlidir. Fakat doy- fiili diğer lehçelerde istem sayısı bakımından aynı olsa da tamlayıcıların aldıkları hal ekleri bakımından farklılık göstermektedir. Mustafa Uğurlu doy- fiili ve ihtiyaç duyduğu hal ekleri ile ilgili olarak çeşitli lehçelerden şu örnek cümleleri verir:

TT. “Hiç kimse_(yal.- faydalanan) gecenin tadına_(yönl.- konu) doymamıştı.”

Az. “Heç kim_(yal.- faydalanan) gecenin tadından_(ayrıl.- konu) doymamıştı.”

TmT. “Hiç kim_(yal.- faydalanan) giiceeniñ lezzetinden_(ayrıl.- konu) doymayaardı.”

Özb. “Heç kim_(yal.- faydalanan) keçäning gäştigä_(yönl.- konu) toymägändi.” (Uğurlu 2001; 202)

Yukarıdaki örnek cümlelerde de doy- fiili GT’deki örnek cümlede olduğu gibi bir gereksinimi yeteri kadar karşılamak, tatmin olmak” anlamında kullanılmıştır. Örnek cümlelerde görüldüğü gibi istem sayıları ve roller aynı olsa da hâl ekleri bakımından lehçeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Doy- fiili GT, TT ve Özbek Türkçesinde yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılırken; aynı fiil Azerbaycan, ve Türkmen Türkçelerinde ayrılma hal ekli tamlayıcıyla kullanılmaktadır.

¹⁹ Dön- fiili “kendi eksenini veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek” anlamında kullanıldığında iki istemli olarak yalın ve bulunma halli tamlayıcıya ihtiyaç duyarken; “inanç, din veya düşüncesini değiştirmek, yönelmek” anlamında kullanıldığında iki istemli olarak yalın ve yönelme halli tamlayıcıya ihtiyaç duymaktadır.

(1)₂ Dönmek; çevrilmek.

Gün taa duumadı, ama Kalpaksız Toşkanın aulunda**da**(bul.- yer) artık harman(yal.- konu)

döner. (Y-13)

[Gün daha doğmadı, ama artık Kalpaksız Toşkanın avlusunda harman dönüyor.]

(2)₂ Dönmek. (İnanç, din veya düşüncesini değiştirmek.)

Oğuzların arasında**da** ama kimisi(yal.- eden) saklıda hep-tä İslama(yönl.- hedef) **döner.**

(UK-80)

[Oğuzların arasında da bazıları gizlice İslama döner.]

Dumannan-:

(1)₁ Dumanlanmak, dumanla örtülmek, dumana bürünmek.

Gözleri onun(yal.- deneyimci) **dumannandı. (Y-88)**

[Onun gözleri dumanlandı.]

Dur-:

(1)Durmak.

(2) Duraklamak.

(3)Yaşamak.

(4)₂ Bulunmak, olmak.

Kardaşlarım(yal.- eden), harman dönärkän harmanın kenarında(bul.- yer) **durun. (Y-**

13)

[Kardeşlerim, harman dönerken harmanın kenarında durun.]

Duudur-:

(1)₂ Doğurmak.

Onun eşi Hatun(yal.-eden) **duudurmuş** bir pek kamil çocuk(yal.- konu), kismetli hem padişah nişannarınnan. **(UK-6)**

[Onun eşi Hatun pek kamil, kismetli ve padişah nişanları (olan) bir çocuk doğurmuş.]

(2)Ürün vermek (mec.).

Düş-:

(1)₂ Düşmek.

Bogdan Kolinin küçük çocu(yal.- konu) gidärkenä yolda(bul.- yer) **düşärdi. (SY-**

213)

[Bogdan Kolinin küçük çocuğu giderken yolda düşerdi]

(2)Fakirleşmek, zayıflamak (mec.).

(3)₂ Düşmek.(Bir bölüşme sonunda payına ayrılmak.)

Kepça(yal.- konu) bana(yönl.- faydalanan) **düştü. (Y-26)**

[Kepçe bana düştü.]

Eri-:

(1)₁ Erimek.

Bakışlar(yal.- deneyimci) **eriyerlär** birbirindän. (UK-115)

[Bakışlar birbirinde eriyolar.]

(2)₁ Kurumak, zayıflamak(mec.)

Mejgeldään **eridi** ürää(yal.- deneyimci). (SY-162)

[Mejgeldenin yüreği eridi.]

Es-:

(1)₂ Esmek.

Çayırdan(ayrl.- kaynak) **esärdi** incecik, serin lüzgär(yal.- güç). (SY-177)

[Çayırdan incecik, serin rüzgar eserdi.]

Gidiş-:

(1)₂ Kaşınmak.

Onun elleri(yal.- deneyimci) **gidişärdilär** resim etmäk için(edat öbeği- konu). (SY-174)

[Onun elleri resim yapmak için kaşınırdı.]

Gir-:²⁰

(1)₂ Girmek, nüfuz etmek.

Bän_(yal.- eden) yalnız **girecäm** burayı_(yük.- hedef). (SY-143)

[Ben buraya yalnız gireceğim.]

Açan[**Biz**]_(yal.- eden) **girdik** auluna_(yönl.- hedef), orada oturardı bir on kişi. (Y-19)

[Bahçesine girdiğimizde orada on kişi oturuyordu.]

Göç-:

(1)₂ Göçmek. (Çökmek)

İhtârlıktan_(ayrl.-sebep) onun **göçmüs** aazı_(yal.- etkilenen), düşmüş saçları. (SY-177)

[İhtiyarlıktan ağzı çökmüş, saçları düşmüş.]

Kaavileş-:²¹

(1)₁ Güçlenmek, kuvvetlenmek.

Bu devlet_(yal.- deneyimci) **kavilenirdi** gittikçe. (UK-18)

[Bu devlet gittikçe güçlenirdi.]

Kabar-:

(1)₂ Kabarmak, şişmek.

Tavanın da birkaç erindä_(bul.- yer) boya_(yal.- etkilenen) **kabarmıştı**. (SY-187)

[Tavanın da birkaç yerinde boya kabarmıştı.]

(2)Şişmanlamak.

(3)Gururlanmak, şişmek(mec.).

(4)Şiddetlenmek(rüzgâr için).

Karar-:

(1)₂ Kararmak.(Kederlenmek)

²⁰ Gir- fiili iki örnek cümlede de “dışarıdan içeriye geçmek” anlamında kullanılmıştır. Örnek cümlelerde görüldüğü gibi gir- fiili iki istemli bir fiildir ve yalın hal ile yönelme halli tamlayıcıya ihtiyaç duyar. Fakat birinci cümlede yönelme anlamı olsa da yükleme hal eki kullanılmıştır. Nevzat Özkan bu durumu komşu dar ünlülerin ve yarı ünlü y ünsüzünün darlaştırma etkisiyle ortaya çıkan bir görev değişikliği olarak açıklar (Özkan 1996; 125).

²¹ Ayşe İlker bu fiilin kaavi-leş- şeklinde Batı grubu yazı dillerinden sadece Gagauz Türkçesinde kullanıldığını söyler (İlker 1997; 46)

Kardaşlar_(yal.- deneyimci) dalgalanmaktan_(ayrl.-sebep) **karardılar. (SY-214)**
[Kardeşler dalgalanmaktan karardılar.]

Kay-:

(1)₃ Kaymak.

Genç olanın teni_(yal.- konu) penceredän_(ayrl.- kaynak) erä_(yön.- hedef) yavaş **kaydı. (Y-84)**

[Genç olanın teni pencereden yere yavaş(ça) kaydı.]

(2)Hezimete uğramak, perişan olmak (mec.).

Kıkırda-:

(1)₁ Fıkırdamak, fıkır fıkır kaynamak.

Onun buazı_(yal.- deneyimci) **kıkırdardı. (SY-236)**

[Onun boğazı kıkırdadı.]

Kok-:

(1) Koklamak.

(2)₃ Kokmak.²²

Tütünä_(yönl.- konu) **kokar içerdä**_(bul.- yer) bu talantlı, kısmetsiz karı_(yal.- kaynak). **(SY-225)**

[Bu yetenekli ve kısmetsiz kadın içerde tütün kokar.]

(3)Kokuşmak.

Kop-:

(1)₃ Kopmak.

Ardında hem başında_(bul.- yer) onun duvarlarından_(ayrl.- kaynak) suvalar_(yal.- konu)

kopmuşlardır. (SY-222)

[Onun duvarlarının ardından ve başından sıvalar kopmuştu.]

(2)Ayrılmak.

²² Kok- fiilinin istem yapısı GT ve TT'de birbirinden farklıdır. TT'de konu rolünde olan kelime yalın halli tamlayıcı ile kullanılırken GT'de yönelme halli tamlayıcıyla kullanılmaktadır. Nevzat Özkan da çalışmasında bu fiile; etinä kok-, tütünä kok- ve südä kok- şeklinde üç örnek verir (Özkan 1996; 127).

Kuru-:

(1)₂ Kurumak.

Boya taftasında_(bul.- yer) da hepsi boyalar_(yal.- konu) **kurumuştular.** (SY-174)

[Boya taftasındaki boyaların hepsi kurumuştı.]

2)Zayıflamak.

Ol-:

(1)₂ Olmak.

Bu derneklär_(yal.- konu) **olêrlar** türlü erlerdä, türlü kalabalıkta_{(bul.- yer).} (SY-176)

[Bu dernekler türlü yerlerde ve türlü kalabalıkta oluyorlar.]

(2)Haline girmek, dönüşmek.

Öl-:

(1)₂ Ölmek.

Üreendä_(bul.- yer) onun büyük umut_(yal.- etkilenen) **öldüydü**, ama bir dä kin peydalandıydı. (Y-37)

[Onun yüreğinde büyük umut bir ölmüş, ama kin peydahlanmıştı.]

Örtün-:

(1)₂ Örtünmek.

Bän_(yal.- etkilenen) var nicä bir iplicäklän_(vas.- araç) **örtüniym.** (SY/272)

[Ben nasıl bir iplikle örtünebileyim.]

Öt-:

(1)Ötmek.

(2)₁ Çınlamak, ses çıkarmak.

..., **öttü** küü trubacıların muzıkası_{(yal.- eden).} (SY-192)

[...,köy çalgıcılarının mızıkaları öttü.]

Patla-:

(1)₂ Patlamak.

Onun şişär ayaklarında_(bul.- yer) **patlardılar** düümüklü damarlar_(yal.- etkilenen).**(SY-213)**

[Onun şişen ayaklarındaki düğümlü damarlar patlardı.]

(2)Sabrı tükenmek.

(3)Tıka basa yemek.

Sal-:

(1)₂ Havlamak.

Kimi **erdä**_(bul.- yer) **salırdı** köpeklär_(yal.- eden).**(Y-83)**

[Kimi yerde köpekler havlardı.]

(2)Kavga etmek, küfretmek(mec.)

Salın-:²³

(1)₂ Salınmak.

..., haliz yabancılar_(yal.- eden) çok **salınardılar** sürülerin üstünä_(yönl.- hedef). **(UK-70)**

[Saf kurtlar sürülerin üstüne salınırdılar.]

(2)₂ Niyetlenmek.

Varaklı_(yal.- etkilenen) **salındı** kalkmaa_(yönl. - konu) **(SY-200)**

[Varaklı kalkmaya niyetlendi.]

(3)Açılmak(çiçekler için).

Sark-:

(1)₂ Sarkmak, sallanmak.

Bir de baksın çatı ucu_(yal.- konu) duvarın iç yanına_(yönl.- hedef) **sarkar**. **(UK-273)**

[Bir de baksın ki çatının ucu duvarın iç yanına sarkıyor.]

(2)Dikilip durmak, görünmek(mec.)

²³ Salın- fiili, TT'de dönüşlü olarak "yürürken uyumlu hareketlerle bir yandan öbür yana hafifçe eğilmek; edilgen olarak salma işine konu olmak, bırakılmak" anlamlarında kullanılır. GT'de bulduğumuz örnek cümlelerin birinde salın- fiili TT'den farklı olarak "niyetlenmek" anlamında kullanılmıştır. İkinci örnekte ise sal- fiili sözlükte bulunmayan "saldırmak" anlamında kullanılmış ve saldır- fiilinde (düşmana saldır-) olduğu gibi yalın ve yönelme halli iki tamlayıcıyla kullanılmıştır.

Sarsala-:

- (1) Sarsılmak.
- (2) Telaşlandırmak(mec.).
- (3)₂ Sarsmak.

Onu_(yük.- deneyimci) artık pek **sarsaladıydı** Araslan-Beyin lafları_(yal.- uyarıcı). (UK-151)

[Araslan Bey'in lafları onu pek sarsmıştı.]

Sarsalan-:

- (1)₂ Sarsılmak.
Taligalar geçärkenä, ev**dä**_(bul.- yer) duvarlar_(yal.- deneyimci) **sarsalanêrlar**. (SY-213)
[Arabalar geçerken, evde duvarlar sarsılıyor.]
- (2) Titremek, ürpermek.
- (3) Zelzele.
- (4) Telaşlanmak, heyecanlanmak(mec.)

Sız-:

- (1)₂ Sızmak.
Ellerin dolurdu çalıylan, **[ellerinden]**_(ayrıl.- güzergah) **sızardı** al kan_(yal.- konu). (Y-23)
[Ellerin çalıyla dolar, (ellerinden) al kan sızardı.]
- (2) Sessizce ağlamak, sararıp solmak.

Sörpeş-:

- (1)₃ Buruşmak, pörsümeek.
O fenestlerin çiçekleri_(yal.- deneyimci) **sörpeşmeer**, nicä **sörpeşmeer** bizim üreemiz**dä**_(bul.- yer) ona_(yönl.- hedef) sevgimiz_(yal.- deneyimci). (Y-89)
[Bu çelenklerin çiçeklerinin buruşmadığı gibi, bizim de yüreğimizde ona olan sevgi buruşmuyor(bozulmuyor).]

Sür-:

- (1)₂ Sürmek. (Herhangi bir durum içinde bulunmak.)
Aynä_(yal.- eden) hep kitli üreklen yaşamak_(yal. - konu) **sürer**. (UK-198)

[Ayna hep kilitli yürekle yaşıyor.]

Sürt-:

(1)₂ Sürtmek, sefil hayat sürmek, sürünmek.

Oğuz'a söylemişler, ani onnar_(yal.- eden) **sürtemeyecekler** onun seferlerinde_(bul.- yer).

(UK-8)

[Oğuz'a, onun seferlerinde sürtemeyeceklerini(sürünmeyeceklerini) söylemişler.]

Takırda-:

(1)₁ "Takırtı" sesi çıkarmak.

Dişleri canavarın_(yal.- deneyimci) mı **takırdêêr**. (SY-69)

[Canavarın mı dişleri takırdıyor.]

Toplaş-:

(1)₂ Toplanmak.

[**Biz**]_(yal.- eden) Genä **toplaştık** Bradunun aulunda_(bul.- yer). (Y-27)

[Yine Bradunun bahçesinde toplandık.]

Tukurlan-:²⁴

(1)₂ Tekerlenmek.

Üsek koyumavi dalgalar_(yal.- deneyimci), hızlanıp **tukurlanardılar** kenara_(yönl.- hedef), köpürdülär da, sansın verilip, çıkırdılar geri. (Y-111)

[Yüksek koyu mavi dalgalar, hızlanıp kenara tekerlenip, köpürüp sanki geri çıkardılar.]

Yaa-:

(1)₁ Yağmak.

O gecä **yaadı** yamurcuk_(yal.- güç). (SY-138)

[O gece yağmur yağdı.]

²⁴ Tekerlenmek anlamına gelen tukurlan- fiili GT'ye has bir fiildir. Tukurlan- fiili tekerlen- fiilinin ses değişimine uğramış hali olmalıdır. Çünkü her iki fiil de aynı anlamı karşılayıp aynı istem yapısına sahiptir.

Yalabı-:

(1)₂ Parlamak.

Yalabıyêr yaş çimnerdä(bul.- yer) /binnän gök kırıntısı(yal.- deneyimci). (SY-94)

[Yaş çimenlerde binlerce gök kırıntısı parlıyor.]

Yan-:

(1)₂ Yanmak.(Isı etkisiyle vücudun bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi koyulaşmak.)

Ensesi onun(yal.- etkilenen) **yanmıştı** güneştän(ayrl.- sebep). (Y-70)

[Onun ensesi güneşten yanmıştı.]

Yara-:

(1)₂ Yaramak.

Eftalit devletinin yıkılması(yal.- konu) Persia şahına(yönl.- faydalanan) da **yaradıydı**.

(UK-31)

[Eftalit (Akhun) devletinin yıkılması Pers Şahına da yaramıştı.]

Yaşa-:

(1)₁ Yaşamak.

Ölä da fıkarcı **yaşardı** üüsüz Petika(yal.-eden). (Y-29)

[Öksüz Petika fukara bir şekilde yaşardı.]

Yayıl-:

(1)₂ Yayılmak, genişlemek, dağılmak.

Ani o kuvvetler(yal.- deneyimci) **yayılmış** bütün dünyaya(yönl.- hedef). (UK-8)

[O kuvvetler bütün dünyaya yayılmış.]

Yetiş-:

(1)₂ Yetişmek.(Bir zamanda yaşamış olmak, bir zamanı veya kimseyi görmüş olmak.)

Bekim o yazılar(yal.-deneyimci) **yetişirlär** çok sonradaki zamannara, o Oğuzların uzun evladlarına(yönl.- hedef). (UK-95)

[Belki o yazılar çok sonraki zamanlara, Oğuzların evlatlarına kadar ulaşır.]

Yuvarlan-:

(1)₂ Yuvarlanmak.

Siz_(yal.- deneyimci) şansora oldu üç saat skemnelerdä_(bul.- yer) **yuvarlanêrsınız. (SY-342)**

[Siz üç saatten beri iskemlelerde yuvarlanıyorsunuz.]

1.2. Kılış Fiilleri

Bu bölümde taradığımız eserlerde örnek cümlelerini bulduğumuz KILIŞ fiillerinin istem durumlarını inceleyeceğiz.

Kılış bildiren fiiller, cümlede yüklem gösterdiği işi yapma niteliği taşıdığı, yapanın dışında bir nesneye yöneldiğini, bir varlık üzerinde etkisi bulunduğunu gösteren, dolayısıyla nesne gerektiren fiillerdir. Bunları geçişli fiiller olarak da değerlendirebiliriz. Adımla-, besle-, yaz- vb. fiiller kılış fiillerine örnek gösterilebilir (Korkmaz 2007: 532).

GT'deki fiilleri tasnif ettiğimizde kılış fiillerinin oluş ve durum fiillerinden daha fazla olduğunu gördük. GT'de bu bölümde incelediğimizden çok daha fazla sayıda kılış fiili mevcuttur. Fakat burada, taradığımız eserlerden örnek cümlelerini bulabildiğimiz kılış fiillerine yer verdik.

Taradığımız eserlerde 234 adet kılış fiililine örnek cümle bulabildik. Aşağıda örnek cümleleri verilecek olan oluş fiillerini önce toplu halde görelim:

aara-, açıkla-, aç-, ada-, adımna-, aktar-, alıştır-, al-, amazla-, annat-, aralan-, as-, at-, ayır-, ayırt-, azarla-, baala-, bak-, ban-, bas-, başar-, becer-, bekle-, beklet-, bil-, bildir-, bitle-, boz-, brak-, bul-, burgula-, buult-, buyur-, bük-, çaar-, çal-, çalış-, çek-, çevir-, çevirt-, çiiine-, çimdikle-, çiz-, çözdür-, çöz-, daat-, dala-, dalgalandır-, danış-, debeştir-, de-, dene-, diz-, dolaştır-, dolayla-, doldur-, donan-, donat-, doorut-, dök-, durgut-, duy-, dürt-, düşün-, düü-, düz-, eden-, ek-, ekle-, ense-, erleştir-, eş-, ever-, fala-, fırlat-, geç-, geçir-, getir-, gez-, gıcıkla-, gıcırdat-, gıdıkla-, göm-, gör-, götür-, gözle-, gücendir-, güt-, heberle-, harca-, haşla-, havezlendir-, hayda-, hazırla-, iç-, ilaçla-

, ilinnet-, i-(yemek), iste-, işit-, işle-, kablet-, kak-, kaldır-, kap-, kapa-, kapla-, kaptır-, kar-, kararla-, karıştır-, karşıla-, kaşıkla-, kavra-, kaybet-, kaz-, kazan-, kazdır-, keezle-, kemir-, kes-, kıp-, kır-, kıs-, kıstır-, kıy-, kolla-, koltukla-, kolver-, konuş-, kopar-, koru-, koy-, koydur-, kötüle-, kullan-, kur-, kurtar-, kutla-, laf et-, metet-, mırıldı-, musafirle-, oku-, otlat-, oyna-, ölç-, öp-, ör-, ört-, pakla-, parala-, parçala-, paylaş-, pin-, saç-, sakla-, salla-, salver-, sar-, sars-, sarsala-, say-, selemle-, sepele-, sesirgen-, sesle-, sıbit-, sık-, siiret-, sil-, silk-, sok-, soy-, soyun-, söle-, suazla-, sula-, süpür-, sürmele-, süz-, şişir-, tara-, taşı-, tıkaçla-, tırmaş-, tırmıkla-, topla-, tut-, unut-, ur-, utandır-, uu-, uzat-, üklet-, üüren-, üüret-, yak-, yala-, yanna-, yap-, yarala-, yattır-, yaz-, yık-, yıkat-, yıprat-, yırt-, yol-, yolla-, zapet-, zeedele-, zenginnet-, zorlat-.

Yukarıda sıralanan ve taradığımız eserlerde örneklerini bulabildiğimiz kılış fiillerini, alfabetik olarak sıralayıp önce anlamlarını sonra da örnek cümlelerini verdik.

İncelediğimiz fiillerle, GT'deki kılış fiillerinin istem durumlarını tespit etmeye çalıştık. Ayrıca GT ile TT arasındaki farklılıklar üzerinde de durduk. Bu noktada şunu belirtelim ki; incelenen her fiil ve cümle için açıklama yapmak yerine, sadece farklılık arz eden fiiller ve cümleler üzerinde dipnotlarla açıklama yapmayı uygun bulduk.

Taradığımız eserlerde bulabildiğimiz kılış fiilleri ve istem durumları şöyledir:

Aara-:²⁵

(1)₂ Aramak. (Birini veya birşeyi bulmaya çalışmak.)

Dädu_(yal.- eden) genä aaradı cöplerindä.**[parayı]**_(yük.- uyarıcı) (SY/214)

[Dede yine ceplerinde aradı.]

Açıkla-:

(1)₂ Açıklamak, izah etmek.

[O]_(yal.- söyleyen) Artık kendi adını_(yük.- mevzu) da şindiyädän **açıklamadı.** (UK/153)

²⁵ Ara- eylemi “birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak” anlamında kullanıldığında iki isteme sahiptir. Bunlardan birincisi ara- eylemini gerçekleştiren eden rolündeki birinci istem, ikincisi ise “aranan şey” yani uyarıcı rolündeki ikinci istemdir. Örnek cümlede ikinci istem kullanılmamıştır. İkinci istem yüzey yapıda bulunmasa da metnin bağlamından çıkarılabilir. Örnek cümlelerin alındığı metinde aranan şey kaybolan paradır. Bu yüzden ikinci istem cümleye köşeli ayraç ([]) içinde eklenmiştir.

[Kendi adını da şimdiye kadar açıklamadı.]

Aç-:

(1)₂ Açmak.

Biz_(yal.- eden) dâ dolaya aazımızı_(yük.- etkilenen) **açırđık.** (Y/21)

[Biz de etrafa ağzımızı açardık.]

Ada-

(1)₂ Adamak, hediye etme.

Altın küpleri_(yal.- konu) **adeer** Niku Nyagu_(yal.- eden). (Y/72)

[Niku Nyagu altın küpleri adar.]

(2)₃ Vaad etmek.

Burada_(bul.- yer) sa ölä zenginnik_(yal.- konu) ona_(yönl.- faydalanan) **adêêrlar.** (Y/72)

[Buradaysa ona zenginlik vaad ediyorlar.]

(3) Vermek, feda etmek.

(4) İthaf etmek.

Adımna-:

(1)₂ Adımlamak.

... Vera_(yal.- deneyimci) **adımnağı** kapu önünâ doru_(edat öbeği- hedef). (Y/131)

[... Vera kapının önüne doğru adımladı.]

Aktar-:

(1) Aktarmak, çevirmek, ters yüz etmek.

(2)₃ Atmak.

Bani_(yal.- eden) dâ yavaş **aktarêr** onu_(yük.- konu) koynusuna_(yönl.- hedef). (Y/65)

[Bani de onu yavaşça koynuna atıyor.]

(3) Araştırmak, karıştırmak, araştırmak, aramak.

(4)₃ Buğdayı kürekle karıştırmak.

Te bobası, dâdu Mial_(yal.- eden), diirennân_(vas.- araç) harmanı_(yük.- etkilenen) **aktarêr.**

(Y/13)

[İşte babası Mial Dede, direk harmanı aktarıyor.]

(5)Karışık işin içinden çıkmak(mec.).

(6)Akıtmak.

Al-:

(1)₃ Almak.

Kiru_(yal.- eden) birkaç kerä **aldı** onun elindän_(ayrl.- kaynak) diireni_(yük.- konu). (SY/139)

[Kiru birkaç kere onun elinden direğini aldı.]

(2)Kabul etmek.

Amazla-:

(1)₁ İhbar etmek.

Kulaklar_(yal.- eden) sa, sormasa da duşmannar, çıkıp yola **amazlardılar**. (Y/85)

[Köy ağaları ise, düşmanlar sormasa da, yola çıkıp ihbar ederlerdi.]

Annat-:

(1)₂ Anlatmak.

Türlü-türlü özgä işlär_(yal.- mevzu) **annadırdılar** bu daa için_(edat öbeği- konu). (Y/3)

[Bu dağ için türlü türlü şeyler anlatırlar.]

Aralan-:

(1)₃ Aralanmak.

[**Ben**]_(yal.- eden) Bir lafa_(yönl.- hedef) **aralandım** iştä_(ayrl.- kaynak). (SY/282)

[Konuşmak için işten aralandım(işe ara verdim).]

(2)Serbestliğe kavuşmak, hür olmak.

As-:

(1)₃ Asmak.

[**Ben**]_(yal.- eden) Duvarlara_(yönl.- hedef) **astım** türlü alaca reproduksiyalar²⁶_(öyük.- etkilenen). (SY/194)

[Duvarlara türlü renklerde reproduksiyon tablolar astım.]

²⁶ Reproduksiya: Aslı Fransızca'da reproduction; Rusça'da reproduksya olan kelime, TT'de reproduksiyon şeklinde kullanılır ve "aynısını yapma tıpkısını meydana getirme" anlamına gelir. GT'de ise reproduksiya şeklinde olan kelimenin reproduksiyon tablo anlamında kullanıldığı düşünüyoruz.

[Türlü renklerde reproduksiyonları duvarlara astım.]

At-:

(1)₂ Atmak.

O geldi kendinä, açan bir kazan su_(yal.- konu) onun üstünä_(yönl.- hedef) **attılar. (Y/84)**

[Üstüne bir kazan su atınca kendine geldi.]

(2)Dağıtmak, saçmak.

(3)Terk etmek, bırakmak.

Ayır-:

(1)₃ Ayırmak, bölmek.

Bu iş için_(edat öbeği- faydalanan) O_(yal.- eden) **ayırdı** damın yarısını_(yük.- konu). **(SY/233)**

[Bu iş için damın yarısını ayırdı.]

(2)Ayırdetmek, belirtmek.

(3)Tasnif etmek.

(4)₃ Seçmek.

Böyle kıymetliklerini görüp yurd beyleri_(yal.-eden) onu_(yük.- etkilenen) kağan_(yal.- konu)

ayırmışlar. (UK/12)

[Yurt beyleri değerini anlayıp onu kağan seçmişler.]

Ayırt-:

(1)₃ Ayırmağa mecbur etmek.

Delikannı çocuk ta bu zanata havezlenirsä,**[sen]**_(yal.-eden) onu_(yük.- etkilenen)

düzendän_(ayrı.- konu) **ayırdamaycan. (UK/82)**

[Delikanlı çocuk bu zanaata heveslenirse, onu bu düzenden ayıramayacaksın.]

(2)Koparmağa mecbur etmek.

(3)Kavg edenleri ayırmak.

Azarla-:

(1)₂ Azarlamak.

Bän_(yal.- eden) **azarlêêrim** onun insan dostoynikliini_(yük.- konu). **(SY/168)**

[Ben onun saygıdeğerliğini azarlıyorum.]

Baala-:

(1)Bağlamak (Kapıları, pencereleri kapatmak anlamındadır.).

(2)₂ Bağlamak.

Fedika_(yal.- eden) **baaladı** kesik telleri_(yük.- etkilenen). (Y/84)

[Fedika kesik telleri bağladı.]

Bak-:

(1)₂ Bakmak. (Bakışı bir şey üzerine çevirmek.)

Karılar_(yal.- eden) **bakêrlar** sıklık aulunun ötäänına_(yönl.- hedef). (SY/177)

[Kadınlar sıklık avlusunun öte tarafına bakıyorlar.]

[Siz]_(yal.- eden) **Bakın** burayı_(yük.- hedef), ekmää koyêrim sobanın üstünä. (Y/61)

[Buraya bakın, sobanın üzerine ekmeği koyuyorum.]

(2)₂ İhtimam göstermek.²⁷

Ama hastalansın kul, çırak, onu_(yük.- faydalanan) çorbacı_(yal.- eden) **bakar.** (UK/86)

[Kul, çırak hastalanırsa sahibi ona bakar.]

Uzena_(yal.- eden) koyunnarı güder, kuzuları_(yük.-faydalanan) **bakar.** (UK/178)

[Uzena koyunları güder, kuzulara bakar.]

(3)Aldırma.

(4)Örnek almak.

(5)Aramak.

(6)Yetiştirmek, eğitmek (çocuğa bakmak gibi)

Ban-:

(1)₃ Banmak.

...,kimisi_(yal.eden) **banardı** kırmızı biberli tuza_(yönl.- hedef) ekmeklän_(vas.- araç).

(Y/19)

²⁷ Bak- fiili GT'de "ihtimam göstermek" anlamıyla kullanıldığında TT'den farklı olarak, faydalanan rolündeki üye yönelme hali yerine yükleme halini tercih eder. Fiil aynı anlamda farklı lehçelerde ise şu şekilde kullanılmaktadır:

Özb.: Adam bäläni süt bilan bâqardi.

Kazk.:Kisi balanı süt menen baqardı.

TmK :Ýok, how, gaýyp mirap itini goýun eti bilen bakýamyş.(Uzunboy 2008: 118)

[... kimisi kırmızı biberli tuza ekmeği banardı.]

Bas-:

(1)₂ Basmak.²⁸

Nasıl ölä bän_(yal.- eden) **bastım** burayı_{(yük.- hedef)?} (SY/246)

[Ben buraya nasıl bastım?]

(2) Sıkmak, boğmak.

(3) Bastırmak, gelip çatmak.

(4) Suçüstü yakalanmak (bastırmak).

Başar-:

(1)₂ Başarmak.

O_(yal.- eden) artık liseyi_(yük.- konu) **başardı.** (UK/241)

[O artık liseyi başardı (bitirdi).]

Becer-:

(1)₂ Becermek.

Becermeerim bän_(yal.- eden) duymaa_(yönl.- konu) sevinmāk. (SY/198)

[Ben sevinmeyi beceremiyorum.]

Bekle-:

(1)₂ Beklemek.

Evdä_(bul.- yer) beş aaz_(yal.- deneyimci) **bekleer**, nicä yavru sırcıklar yuvada. (Y/23)

[Evdeki beş ağız, yuvadaki yavru sıgırcıklar gibi bekliyor.]

²⁸Bas- fiili örnek cümlede olduğu gibi “ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak” anlamında kullanıldığında yönelme hal ekli tamlayıcıya ihtiyaç duymaktadır. Fakat örnek cümlede hedef rolündeki üyenin yönelme hali yerine yükleme halini tercih ettiği görülmektedir. Fiilin aynı anlamda başka lehçelerde kullanımı şu şekildedir:

Kazk.: Şımdı baspañız.

Özb.: Hakimcân bir-ikki qadâm âldingä bâsib, közlärini yerdän âlâlmäy toxtädi.(Çimen 2009: 510)

Beklet-:

(1)₂ Beklettirmek.

VIII. Mihail Paleolog_(yal.- eden) bu Anadoludan musafiri_(yük.- etkilenen) çok **bekletmedi. (UK-171)**

[VII. Mihail Paleolog Anadoludan (gelen) bu misafiri çok bekletmedi.]

Bil-:

(1)₁ Bilmek.²⁹

Bilmâzdi insannar_(yal.- deneyimci), ani vardı Petikanın bir paalı dostu, bir yolculuk kafadarı_(yan cümle- içerik). **(Y/30)**

[İnsanlar_(yal.- deneyimci) Petikanın değerli bir dostu, bir yolculuk arkadaşı olduğunu_(yük.- içerik) bilmezdi.]

Bildir-:

(1)₃ Bildirmek, bilgi vermek, haber vermek.

Kara-han_(yal.-söyleyen) da topladıp oğuzların 24 senselesini **[onlara]**_(yönl.- alıcı) Oğuz devletini_(yük.- mevzu) **bildirdi. (UK/67)**

[Kara-han Oğuzların 24 sülalesini toplayıp (onlara) Oğuz devletini bildirdi.]

(2)Ün kazanmak.

Bitle-:

(1)₃ Bitlemek.³⁰

Eşik**te**, kavuşan avşam günün şafkında_(bul.- yer), taa büyük kızı, Gülen_(yal.- eden) anasının başını_(yük.- faydalanan) **bitler. (UK/131)**

[Eşik**te**, akşam güneşinin ışığında, Gülen annesinin başındaki bitleri temizler.]

(2) Yağma etmek, tüketmek, kurutmak

²⁹ Bil- fiili, örnek cümlede olduğu gibi “ bir şeyi anlamış veya öğrenmiş olmak” anlamında kullanıldığında “bilen” ve “bilinen şey”i ifade eden iki isteme sahiptir. Fakat GT’de “bilinen şey”i ifade eden ikinci istem “ani” bağlacıyla birlikte yan cümle olarak oluşturulmuştur.

³⁰ Bitlemek: Başkasının bitini temizlemek, ayıklamak anlamındadır.

Boz-:

(1)₂ Bozmak.

Onun düşünmelerini_(yük.- etkilenen) **bozdu** redaktorun sesi_(yal.- eden). (SY/34)

[Yayıncının sesi onun düşüncesini bozdu (dağıttı).]

Brak-:

(1)Bırakmak.

(2)₃ İzin vermek.

Yalvarêrız,[siz]_(yal.- eden) **brakın** raada_(yönl.- konu) bizi, fikiraları_(yük.- etkilenen)! (Y/5)

[Yalvarırız, biz fukaraları rahat bırakın!]

(3)Büyütmek.

(4)Salıvermek.

Bul-:

(1)₂ Bulmak.

[**Biz**]_(yal.- deneyimci) Sabaası **bulduk** çorbacının evini_(yük.- konu). (Y/20)

[Sabah zenginın evini bulduk.]

Burgula-:

(1)₃ Burgulamak.

Yanında_(bul.- yer) sa onun kulaanı_(yük.- etkilenen) **burgulardı** tisi ses_(yal.-sebep).

(SY/239)

[Onun kulağını korkunç bir ses burguladı.]

(2)Burgu ile delmek.

Buruştur-:

(1)₂ Buruşturmak.

Buruşturdu kendisini_(yük.- etkilenen) Bumin_(yal.- eden), gücüle saklayarak kızmasını

İstemiye. (UK/21)

[Bumin, İstemiye kızdığını saklayarak kendisini (yüzünü) buruşturdu.]

Buult-:

(1)₃ Boğdurtmak.

Olaydı kolayım,[**Ben**]_(yal.- eden) bir kaşık suylan_(vas.- araç) onu_(yük.- etkilenen)

buuldayım. (SY/327)

[Kolay olsa, onu bir kaşık suda boğacağım.]

Buyur-:

(1)Buyurmak, emretmek.

(2)Davet etmek.

(3)₂ İzzet ikramda bulunmak, ağırlamak.

Uurasana,[**sen**]_(yal.- alıcı) buyurasın benim eni bozamdan_(ayrl.- konu). (SY/255)

[Uğrasana, yeni bozamdan buyur.]

Bük-:

(1)₂ Bükmek.

Biz_(yal.- eden) hiç ayak_(yal.- konu) bükmeeriz. (SY/144)

[Biz hiç ayak büküyoruz.]

Zere [**sen**]_(yal.- eden) benim çetinliğimi_(yük.- konu) bükemedin. (UK/215)

[Zira benim çetinliğimi yenemedin.]

Çaar-:

(1)₃ Çağırarak.

[**Onlar**]_(yal.- söyleyen) Niku Nyaguyu_(yük.- alıcı) çaardılar ştaba_(yönl.- hedef). (Y/72)

[Niku Nyaguyu karargâha çağırdılar.]

Çal-:³¹

(1)_{2,3} Çalmak.

Çalêr Petika_(yal.- eden) kemeñçä_(yal.-tamamlayıcı), yaşları akêr, o kadar beener kemeñçä çalmaa. (Y/30)

[Petika kemeñçe çalar, kemeñçe çalmayı o kadar beğenir ki ağlar.]

³¹ Çal- fiili her iki cümlede de “bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak” anlamında kullanılmıştır. Aynı anlamı karşılamalarına rağmen iki cümlenin istem yapısı birbirinden farklıdır.

Bunu_(yük.- ürün) bän_(yal.- eden) **çalardım** gitarada_(bul.- araç). (SY/198)
[Ben bunu gitarla çalardım.]

Çalış-:

(1)₂ Çalışmak.

Gagauz türkücüsü Stepan Kurudimov_(yal.- eden) büünkü gündä **çalışêr** Ankara devlet opera hem balet teatrosunda_(bul.- yer). (SaY/56)

[Gagauz türkücüsü Stepan Kurudimov bugün Ankara devlet opera ve balesinde çalışıyor.]

Çek-:

(1)₃ Çekmek.

Çeker Pidoşu_(yük.- etkilenen) enindän_(ayrl.- kaynak) Taşka_(yal.- eden). (Y/4)

[Taşka Pidoşu yeninden çeker.]

Çevir-:

(1)₃ Çevirmek.

Hepsi_(yal.- eden) **çevirer** kafalarını_(yük.- konu) bu yanına_{(yönl.- hedef),...} (Y/50)

[Hepsi kafalarını bu tarafa çevirir,...]

Çevirt-:

(1)₃ Çevirtmek.

Kanap_(yal.- eden) **çevirtti** kafasını_(yük.- konu) dolaya_(yönl.- hedef). (SY/305)

[Kafasını etrafa çevirdi.]

Çiine-:

(1)₂ Çiğnemek. (Ağza alınan bir şeyi dişler arasında ezmek, öğütmek.)

Gördüm, uşaklar hepsi_(yal.- eden) aazlarında smola_(yal.- etkilenen) **çினerlär**. (SY/274)

[Çocukların hepsinin ağızlarında katran çiğnediklerini gördüm.]

(2)₂ Çiğnemek. (Ayak ve tekerlek altına alarak ezmek.)

Atların nalları_(yal.- eden) onun topuklarını_(yük.- etkilenen) **çiinärđi**. (Y/85)

[Atların nalları onun topuklarını çiğnerdi.]

Çimdikle-:

(1)₂ Çimdiklemek.

Ama Koltunun ilin kavaleriesı_(yal.- eden) ansızlarda **çimdikler** durgunmuş düşmanı_(yük.- etkilenen). **(UK/150)**

[Ama Koltunun hafif atlı birliği durmuş düşmanı ansızın çimdikler.]

Çiz-:

(1)₃ Çizmek.

[**Biz**]_(yal.- eden) **Çizdik** hepsini_(yük.- ürün) tablaya_(yönl.- yer), geldik, gösterdik kafadarlara. **(Y/27)**

[Hepsini tahtaya çizdik ve gelip arkadaşlara gösterdik.]

Çöz-:

(1)₂ Çözmek.

Kimisi_(yal.- eden) **çözmüştü** boşçasını_(yük.- etkilenen),... **(Y/19)**

[Kimisi bohçasını çözmüştü,...]

Çözdür-:

(1)₃ Çözdürmek.

Farsi yazılarını_(yük.- konu) ona_(yönl.- faydalanan) **çözdürdü** Özgün-boba_(yal.- eden). **(UK/30)**

[Özgün baba Farsça yazıları ona çözdürdü.]

Daat-:

(1)₂ Dağıtmak, dökmek.

Petika_(yal.- eden) da onların kahırlarını_(yük.- konu) **daadardı**, o da onnara umut verirdi. **(Y/33)**

[Petika da onların kahırlarını dağıtırdı, onlara umut verirdi.]

(2)Feshetmek.

(3)Bölmek, paylaştırmak.

Dala-:

(1)₂ Isırmak.

Beni_(yük.- etkilenen) çoktan **dalêêr** birkaç şeytan piresi_(yal.- sebep). (SY/254)

[Çoktan (beri) beni birkaç şeytan piresi ısırıyor.]

(2)İğnelemek(mec.)

Dalgalandır-:

(1)Dalgalanmak.

(2)₂ Heyecanlanmak; huzursuz, rahatsız olmak.

...sora [O]_(yal.- eden) **dalgalandırdı** hepsini_(yük.- etkilenen) benim duygularımı.

(SY/186)

[...sonra benim duygularımın hepsini dalgalandırdı.]

(3)Sallanmak (dalgalar gibi).

Danış-:

(1)₂ Danışmak, istişarede bulunmak.

Danıştı Dema_(yal.- eden) zengin uşaklarına_(yönl.- hedef). (Y/61)

[Dema zengin çocuklarına danıştı.]

Debeştir-:

(1)₄ Depreştirmek, azdırmak.

Bu oyunda Şrkın arenasında_(bul.- yer) matador_(yal.- eden) **debeştirir** kırmızı muletaylan_(vas.- araç) bir buğayı_(yük.- etkilenen). (SY/186)

[Bu oyunda Şrkın arenasında, matador kırmızı bezle bir boğayı azdırır.]

(2)Kurcalamak, telaşlandırmak(mec.).

(3)Tahrik etmek.

De-:

(1)₃ Demek, söylemek.

Bân_(yal.- eden) **deycâm** sana_(yönl.-alıcı) karaspandit_(yal.-söz), sän da zabunnamaycan bundan, e? (SY/143)

[Ben sana karaspanidit(?) diyeceğim ve sen de bundan gocunmayacaksın, öyle mi?]

Dene-:

(1)₂ Denemek.

[**Onlar**]_(yal.- eden)Sultan III. Mustafayı birkaç kere öldürmek_(yal.<fiilimsi>-süreç)

denemiştirler. (UK/272)

[Sultan III: Mustafayı birkaç kere öldürmeyi denemiştirlerdi.]

(2)₂ Ölçmek, biçmek, denemek.

...bir filcân şarap içer,[**O**]_(yal.- deneyimci) kemeçesini_(yük.- etkilenen) **dener. (Y/36)**

[...bir fincan şarap içer, kemeçesini dener.]

(3)Takip etmek, araştırmak, incelemek.

Diz-:

(1)₃ Dizmek, sıralamak.

[**Ben**]_(yal.- eden) Asker-ordu_(yal.- konu) **dizirim** senin saa tarafında_{(bul.- yer).} **(SY/33)**

[Senin sağ tarafına ordu dizerim.]

(2)Toplamak, üst üste koymak.

Dolaştır-:

(1)Dolaştırmak.

(2)₂ Karıştırmak.

Siz_(yal.- eden) sa **dolaştırêrsınız** istoriyâ faktlarını, geografiyayı_{(yük.- konu).} **(SY/283)**

[Siz ise tarihi olayları ve coğrafyayı karıştırıyorsunuz.]

Dolayla-:

(1)₂ Etrafını dolaşmak.

Kırboğa_(yal.- eden) **dolayladı** baseyni³²_(yük.- yer) da, giderek aula yakın, geçti stadionun öbür tarafına. **(SY/171)**

³² Baseyn: Rusça'da basseyn; havuz, havza anlamına gelmektedir. Baseyn kelimesi de Rusça'dan hareketle havuz olmalıdır.

[Kırbaba havuzun etrafını dolaştı, avlu tarafından stadyumun öbür tarafına geçti.]

(2) Kuşatmak.

(3) Bir şeyin etrafında koşmak.

Doldur-:

(1)₃ Doldurmak.

...[O]_(yal.- eden) neylän_(vas.- araç) karnı_(yük.- faydalanan) doldursun. (Y/32)

[...karnını neyle doldurursun.]

(2) Bulaşmak, sirayet etmek.

Donan-:

(1)₂ Donatılmak, süslenmek.

Sän_(yal.- deneyimci) mutlak donanacan bişeyä_(yönl.- konu). (SY/328)

[Sen mutlaka bir şeyle donanacaksın.]

(2) Kendine çeki düzen vermek.

Donat-:

(1) Donatmak, teçhiz etmek.

(2)₂ Süslenmek.

Ama gelän kıpışları_(yük.- etkilenen) donatmadılar şen laflar_(yal.- eden). (SY/259)

[Ama o zamanı şen laflar süslemedi.]

(3) Silah doldurmak.

Doorut-:

(1)₃ Doğrultmak, düzeltmek, düz hale getirmek.

[O]_(yal.- eden) Da doorudêr benim üstümä_(yönl.- hedef) livolveri_(yük.- araç). (SY/157)

[Benim üstüme revolveri doğrultuyor.]

(2) Enser doorutmaa: Çivi düzeltmek.

(3)₂ Tedavi etmek, iyileştirmek.

Bän seni üüredecäm, bän_(yal.- eden) seni_(yük.- etkilenen) dorudacam! (Y/39)

[Ben sana öğreteceğim, ben seni doğrultacağım.]

Dök-:

(1)₃ Dökmek.

Karısı Tudorka_(yal.- eden) **döktü** uşakların güvecinä_(yönl.- hedef) biraz borç_(yal.- konu) da laf kattı Toşkaya. (Y/16)

[Karısı Tudorka çocukların güvecine biraz maya döktü ve Toşkanın lafına karıştı.]

Durgut-:³³

(1)₃ Durdurmak.

Atlı_(yal.- eden) **durguttu** atını_(yük.- etkilenen) selisovedin yanında_(bul.- yer) da edeendan baaladı bir aaca. (Y/83)

[Atlı, atını köy konseyinin yanında durdurdu ve yedeğinden bir ağaca bağladı.]

(2)₂ Alıkoymak, oyalamak, tutmak.

[O]_(yal.- eden) **Durguttu** Varaklının yazar elini_(yük.- etkilenen). (SY/198)

[Varaklının yazan elini tuttu.]

(3)Susturmak.

Duy-:

(1)₂ Duymak, hissetmek.

Biz_(yal.- deneyimci) bu acıları_(yük.- konu) **duymazdık.** (Y/23)

[Biz bu acıları hissetmezdik.]

(2)Sezmek(mec.).

Dürt-:

(1)₃ Dürtmek.

Tä Bani_(yal.- eden) **dürttü** Senkayı_(yük.- etkilenen) enindän_(ayrl.- yer). (Y/65)

[Bani Senkayı yeninden dürttü.]

(2)Teşvik etmek(mec.).

(3)₂ Tahrik etmek.

³³ Durgut- fiilindeki –gut fiilden fiil yapma eki GT'ye has bir yapım ekidir.

Bu yalabık sabaa gözelli(yük.- eden) **dürttü** Bezbellinin canını(yük.- etkilenen).
(SY/174)

[Bu parlak sabah güzelliği Bezbellinin canını dürttü (tahrik etti).]

Düşün-: ³⁴

(1)₂ Düşünmek.

Prost et bizi, bulü, ani [**Biz**](yal.- deneyimci) sana(yönl.- konu) **düşündük**. (SY/217)

[Seni düşündüğümüz için bizi affet ağabey.]

(2) Karar vermek, niyetinde bulunmak.

(3) Tahmin etmek.

(4)₂ Endişelenmek.

Senin demenä görä, bän(yal.- deneyimci) boşuna **düşünürmişim** buna(yönl.- konu).

(SY/303)

[Senin demene göre, ben bunu boşuna düşünüyormuşum.]

Düü-:

(1)₂ Döğmek, ezmek.

Tätü(yal.- eden) genä **düümüş** mamuyu(yük.- etkilenen). (SY/193)

[Baba yine anneyi dövmüş.]

(2) Yenmek, kazanmak.

(3) Baş düüme: Telaşlanmak; başını dövmek.

(4) Vurmak.

(5) Alkışlamak.

Düz-:

(1)₂ Düzmek, düzenlemek, tertip etmek.

“O(yal.- eden) **düzdü** askerli kuvvetlerä(yönl.- ürün) dışyandan. (UK/72)

[O askeri kuvvetleri dışyandan düzdü.]

(2) Yaratmak, keşfetmek.

³⁴ Düşün- fiiline hal ekiyle bağlanan kelime yükleme hal ekini alarak cümlelerin nesnesi durumunda bulunur. Fakat örnek cümlelerde nesne durumunda bulunan kelimeler yükleme hal eki yerine yönelme hal eki almışlardır. Bu durumda düşün- fiilinde GT’de hâl ekleri arasında görev değişikliği yaşanmıştır diyebiliriz.

(3) Düzene koymak, müzik aletini akkord etmek.

(4) Tanışmak(hanımlarla).

Düz-:

(1)₂ Tamir etmek.

[O]_(yal.- eden) Benim dä pulucaamı_(yük.- etkilenen) **düzdüdü.** (Y/55)

[Benim de pulluğumu tamir etmişti.]

(2)₂ Düzeltmek, telafi etmek.

Beş yıl içindä o_(yal.- eden) ötää-beeri **düzdü** eski evi_{(yük.- ürün),...} (SY/232)

[Beş yıl içinde eski evi öteberi düzenledi,...]

(3)Ustalık yapmak.

(4)Katmak(süt, şarap).

(5)Derlemek.

Eden-:

(1)₂ Edinmek.

Tä nemtelär_(yal.- eden) dört yılın içindä hepsini_(yük.- konu) **edindilär:** kuşunu da, malını da. (SaY/51)

[İşte, nemçeler dört yılın içinde kuşlarını da mallarını da edindiler.]

Ekle-:

(1)₃ Eklemek, birleştirmek, uzatmak.

Beş yıl içindä o ötää-beeri düzdü eski evi,[o]_(yal.- eden) **ekledi** ona_(yönl.- faydalanan) taa iki küçük odacık_{(yal.- ürün),...} (SY/232)

[Beş yıl içinde eski evi öteberi düzenledi, ona daha iki küçük odacık ekledi...]

Ense-:

(1)₂ Yenmek, galip gelmek.

Altı taanä uşak büüttük da [ben]_(yal.- eden) babuyu_(yük.- etkilenen) hep **enseyämäzdüm.** (SY/273)

[Altı tane çocuk büyüttük de yine de nineyi yenemezdim.]

Erleştir-:

(1)₃ Yerleştirmek.

O_(yal.- eden) enikunu **erleştirdi** çiiizlerini_(yük.- konu) sandaa_(yönl.- yer). (SY/159)

[O çeyizlerini güzelce sandığa yerleştirdi.]

(2)₃ Tertiplemek, nizama koymak.

Tä [**Onlar**]_(yal.- eden) **erleřtirdilär** taburlara_(yönl.- yer), avullara malları, beygirleri, izmetçileri_(yük.- konu). (UK/91)

[İşte, taburlara ve ağıllara malları, beygirleri, hizmetçileri yerleştirdiler.]

Eş-

(1)₃ Eşmek.

Kalın kazıklarda baalı kavi sincirlänlän buğalar_(yal.- eden) dayanamaz **eřerläri**_(yük.- etkilenen) tırnakları**nan**_(vas.- araç). (UK/77)

[Kalın kazıklara sağlam zincirlerle bağlı boğalar dayanamayıp tırnaklarıyla yeri eşerler.]

(2)Karıştırmak (mec.).

Ever-:

(1)₃ Evermek (Evlendirmek).

[**Ben**]_(yal.- eden) Kızımı_(yük.- etkilenen) sana_(yönl.- faydalanan) everecäm, (Y/71)

[Kızımı sana evereceğim.] [.Kızımı seninle evlendireceğim]

Fala-:

(1)₂ Ufalamak, küçük parçalara ayırmak.

O_(yal.- eden) sizi hepinizi_(yük.- etkilenen) **falayacak**, maskaralar! (UK/122)

[O hepinizi ufalayacak, maskaralar!]

Fırlat-:

(1)₃ Fırlatmak.

[**O**]_(yal.- eden) Zorlan diřläri arasından_(ayrıl.- kaynak) **fırlattı** salt bir laf_(yal.- konu).

(UK/43)

[Dişlerinin arasından zorla bir laf fırlattı.]

Geç-:

(1)₂ Geçmek.

Sokaktan_(ayrıl.- kaynak) bir ihtiar adam_(yal.- eden) **geçti.** (Y/83)

[Sokaktan ihtiyar bir adam geçti.]

(2)Kar etmek.

Geçir-:

(1)₃ Geçirmek. (Bir şeyi bir yandan öbür yana götürmek.)

Döndü,[O]_(yal.- eden) ayaklarını_(yük.- etkilenen) **geçirdi** gölgeyâ_(yönl.- yer), kafası güneşe kaldı. (Y/16)

[Döndü, ayaklarını gölgeye geçirdi, ayakları güneşte kaldı.]

(2)₂ Zaman harcamak.

Geceyi biz_(yal.- eden) **geçirdik** kırdâ, biçinti içindâ_(bul.- yer). (Y/19)

[Biz geceyi kırdâ, biçinti içinde geçirdik.]

(3)Uğurlamak.

(4)İşleme tabi tutmak, işlemden geçirmek.

(5)Harcamak.

Getir-:

(1)₃₋₂ Getirmek.

Getirirdi kıra_(yönl.- yer) çorbacının çıra_(yal.- eden) birâr parça özsüz malay, birâr da çölmek erik oşafı_(yal.- konu). (Y/24)

[Patronun çırağı kıra birer parça özsüz çörek, birer çömlük de erik hoşafı getirdi.]

]

Siirek bulutlar_(yal.- eden) bari yaamur_(yal.- konu) **getirsälär.** (Y/71)

[Bari seyrek bulutlar yağmur getirseler.]

Gez-:

(1)₂ Gezmek.

Danalar_(yal.- eden) **gezerlär** dizâ kadar fişki içindâ_(bul.- yer). (SaY/23)

[Danalar dize kadar fişki içinde gezerler.]

(2)₂ Avare dolaşmak.

Yaptık pardıdan bir ölçü, nicä meracı,[**Biz**]_(yal.-eden) **gezdik** zenginin kırlarını_{(yük.-yer),...} (Y/26)

[Meracı gibi sırıktan bir ölçü yaptık, zenginin kırlarını gezdik,...]

Gıcıkla-:

(1)₄ Gıcıklamak.³⁵

[**Ben**]_(yal.- eden) **Burda**_(bul.- yer) seftä **gıcıkladıydım** sakalcıımnan_(vas.- araç) onun dudacıklarını_(yük.- etkilenen). (SaY/53)

[İlk defa burada sakalımla onun dudaklarını gıcıklamıştım.]

Gıçırdat-:

(1)₃ Gıçırdatmak, gıçırtı çıkarmak.

[**Onlar**]_(yal.- eden) **Diş**_(yal.- etkilenen) **gıçırdadardılar** üfkedän_(ayrl.-sebep). (SY/345)

[Öfkeden dişlerini gıçırdatırlardı.]

Gıdıkla-:

(1)₂ Gıdıklamak.

Çingenä_(yal.- eden) **gıdıklêr** Onu_(yük.- etkilenen). (SY/22/)

[Çingene onu gıdıklıyor.]

Göm-:

(1)₂ Gömmek; defnetmek.

Bir yıl geeri Länka_(yal.- eden) **gömdü** ilk uşaanı_(yük.- etkilenen). (SY/138)

[Lenka bir yıl önce ilk çocuğunu gömdü.]

Gör-:

(1)₃ Görmek.

[**O**]_(yal.- eden) Bu yolca gidärkän **görer** yol üstündä_(bul.- yer) bir yalabık taşçaaz_(yal.- konu). (G/4)

[Bu yolda giderken yol üzerinde bir parlak taş görür.]

(2) Bir şeye maruz kalmak.

³⁵ Gıcıkla- fiili örnek cümlede mecaz olarak “cinsel istek uyandırmak” anlamında kullanılmıştır.

Götür-:

(1)₃ Götürmek.

Ben_(yal.- eden) seni_(yük.- etkilenen) hızlı eve_(yönl.- hedef) **götürecem.** (S/106)

[Ben seni hızlıca eve götüreceğim.]

Gözlet-:

(1)₂ Gözletmek, gözlettirmek.

Zonanın sa ardına_(yönl.- faydalanan) hep **gözledärdi** Katranın oolu_(yal.- eden)...

(UK/303)

[Katranın oğlu Zonanın ardını gözletirdi...]

Güçendir-:

(1)₂ Güçendirmek.

..., zerä başka türlü biz_(yal.- eden) **güçendirecez** bizim dä, Bulgarları_(yük.- etkilenen).

(UK/92)

[..., zira başka türlü bizim Bulgarları da güçendireceğiz.]

Güt-:

(1)₂ Gütme, otlatmak.

Uzena_(yal.- eden) koyunnarı_(yük.- faydalanan) **güder**, kuzuları bakar,... (UK/178)

[Uzena koyunları güder, kuzulara bakar,...]

(2) Bir şeyden faydalanmak.

Haberle-:³⁶

(1)₃ Haber vermek, bilgi vermek.

Çok kerä hep **haberlädi** o_(yal.- eden) uslu durmaz Peçenekleri_(yük.- etkilenen),
vazgeçsinnaär_(yal.- içerik)... (UK/79)

[O çok defa uslu durmaz Peçeneklere vazgeçmeleri için haber verdi.]

Harca-:

(1)₂ Harcamak.

³⁶ Haberle- fiili GT'ye has fiillerden biridir. TT'de bu fiil yerine haber ver- birleşik fiili kullanılmaktadır.

Krannardan suları şindi emen hepsini^(yük.- etkilenen) onnar^(yal.- eden) **harcêêrlar.**
(SY/276)

[Musluk sularının hemen hepsini şimdi onlar harcıyorlar.]

Haşla-:

(1)₂ Yanma, haşlanma.³⁷

O duygu, sansın neylän sä **haşlardı** onu^(yük.- etkilenen) bu kiat^(yal.- eden). (Y/109)

[O duygu, nasılsa onu bu kağıt yakardı.]

(2)₃ Aşılama, çiçek aşısı yapma.

Da tä o getirer bir kök da ikisi^(yal.- eden) **haşlarlar** onu^(yük.- etkilenen) Zananın başçasına^(yönl.- hedef). (UK/309)

[İşte o bir kök getirir ve ikisi onu Zananın bahçesine aşılırlar.]

Havezlendir-:

(1)₂ Heveslendirmek.

Oğuzların kışlakları, zenginnikleri^(yal.- eden) hep **havezlendirärdi** yabancı soycularını^(yük.- etkilenen). (UK/73)

[Oğuzların kışlakları ve zenginlikleri yabancıları heveslendirirdi.]

Hayda-:³⁸

(1)₂ Sürmek.

...,zere onnarı^(yük.- etkilenen) **haydaycekler** fronda^(bul.- yer) da sän buldun beni.

(SY/163)

[..., zira onları cepheye sürecekleken sen beni buldun.]

Hazırla-:

(1)_{2,3} Hazırlamak.³⁹

³⁷ Haşla- fiili örnek cümlede “yanmak, çok üzölmek” anlamında kullanılmıştır.

³⁸ Haydamak fiilinin anlamı TT’de GT’den farklıdır. Haydamak fiilinin anlamı DS’de; “1.Çifte koşulan hayvanı sürmek, delemek. 2.Yan gelmek, vaktini boş geçirmek” olarak verilmiştir.

³⁹ Birinci cümlede fiil “bir şeyi kullanılacak, yararlanılacak duruma getirmek anlamında kullanılmışken, ikincide birini herhangi bir şeyi yapabilecek veya bir şeyi yüklenebilecek duruma getirmek anlamında kullanılmıştır. Bu yüzden iki cümlenin istem yapısı birbirinden farklıdır.

Taa gecedän biz_(yal.- eden) baalık_(yal.- ürün) **hazırlardık.** (Y/23)

[Biz daha geceden bağılık hazırlardık.]

Hazırlêêrlar şkolaya_(yönl.- hedef) onu_(yük.- deneyimci) hepsi_(yal.- eden). (Y/59)

[Hepsi onu okula hazırlıyor.]

İç-:

(1)₂ İçmek.

[**Biz**]_(yal.- eden) **İçtik** o avşam o bozayı_(yük.- etkilenen),... (Y/22)

[O akşam o bozayı içtik,...]

İlaçla-:

(1)₃ İlaçlamak.

Çok vakıt hasta yattım da babam_(yal.- eden) **ilaçlaardı** beni_(yük.- etkilenen) balık yaayınnan_(vas.- araç). (SY/272)

[Uzun zaman hasta yattığımda babam beni balık yağıyla ilaçlardı.]

İlinnet-:

(1)₂ Hafifletmek.

Kaykavusun “diplomatası”_(yal.- eden) onun halını_(yük.- etkilenen) sade üzde biraz **ilinnettiydi.** (UK/208)

[Keykavıs’un “diplomasisi” onun halini biraz hafifletmişti.]

İ-:

(1) Yemek.

(2)₂ Yoketmek, yiyip bitirmek (mec.)

İdilär ömürçümü_(yük.- etkilenen) benim bu çamur sokaklar_(yal.- eden). (SY/213)

[Bu çamurlu sokaklar benim ömrümü yediler.]

İste-:

(1)₃ İstemek.

Bän_(yal.- eden) **isterim** sizin kızınızı_(yük.- konu) kendimä_(yönl.- hedef) karı. (SY/166)

[Kızınızı kendime karı (olarak) istiyorum.]

İşit-:

(1)₃ İşitmek.

Pınara suya gittim/[Ben]_(yal.- deneyimci)başçadan_(ayrl.- kaynak) SES_(yal.- uyarıcı) işittim.

(SY/10)

[Pnara suya gittim/ bahçeden ses işittim.]

İşle-:

(1)₁ Çalışmak.

[Biz]_(yal.- eden) Avşam üstü hem bütün gecä sora genä işlärdik. (Y/24)

[Akşam üzeri, bütün gece hep çalışırdık.]

(2) Elden geçirmek, uğraşmak.

(3) İşlemek.

Kablet-:⁴⁰

(1)₂ Kabul etmek.

Enseyan bugacığın çorbacısı_(yal.- deneyimci) baaşış_(yal.- konu) kableder. (UK/78)

[Kazanan boğanın sahibi bahşiş kabul eder.]

(2)₃ Almak.

Bir gün bän_(yal.- deneyimci) kablettim bir yabancıdan_(ayrl.- kaynak) kiyat_(yal.- konu).

(SY/172)

[Bir gün bir yabancıdan mektup aldım.]

Kak-:

(1)₃ Çakmak, kakmak.

... O_(yal.- eden) herbir fenalın ardına kakarmış kaza_(yönl.- yer) birär enser_(yal.- konu).

(SY/136)

[...o her bir kötülüğün ardından kazığa birer çivi çakarmış.]

⁴⁰ Kablet- fiili GT'ye has fillerden biridir. Bu fiil, kabul et- fiilinin ses değişimine uğramış şekli olmalıdır.

Kaldır-:

(1)₃ Kaldırmak.

Bir karagöz kız_(yal.- eden) taman **kaldırıldı** suvacıları_(yük.- etkilenen) omuzuna_{(yönl.- yer).} (Y/73)

[Bir karagözlü kız suvacılarının⁴¹ hepsini omzuna kaldırdı.]

(2)Toplamak.

(3)Sürmek, nakletmek (mec.).

(4)₂ Uyandırmak.

Gece yarısı **kaldırdı** bizi_(yük.- etkilenen) İvan_(yal.- eden). (Y/23)

[İvan gece yarısı bizi kaldırdı.]

Kap-:

(1)₂ Kapmak, ele geçirmek.

Açan oyun kızgınlığı_(yal.- eden) **kaptı** konuşuların taa çoyunu_(yük.- etkilenen). (SY/192)

[Oyunun kızgınlığı ziyafate katılanların çoğunu kaptı.]

(2)Çalmak.

(3)Koparmak, çekip çıkarmak.

(4)Hastalık kapmak, hastalığa yakalanmak(mec.).

Kapa-:

(1)₃ Kapamak, örtmek.

Bän_(yal.- eden) **kapadım** onun yolunu_(yük.- etkilenen) kışmedä_(yönl.- konu). (SY/168)

[Ben onun yolunu kismete kapadım.]

(2)₃ Hapsetmek.

[Onlar]_(yal.- eden) Orayı_(yönl.- hedef) **kapardılar** zapsız hayvannarı_(yük.- etkilenen). (SY/140)

[Zapt edilemeyen hayvanları oraya kapatırlardı(hapsederlerdi).]

Kapla-:

(1)₂ Kaplamak.

⁴¹ Suvacı: Omuzluk (kovalarla su taşımak için kullanılır).

Onun baaları hem ekinnikleri_(yal.-konu) **kaplardılar** küüyün merasının taa zeedesini_(yük.- etkilenen). (SY/152)

[Köyün merasını daha çok onun bağları ve ekinlikleri kaplardı.]

(2)₂ İhata etmek, sarmak.

Üfka_(yal.- konu) **kapladı** üçünü_(yük.- etkilenen) da adamnarı. (SY/215)

[Adamların üçünü de öfke kapladı.]

(3)Etrafını dikmek, etrafına yapıştırmak.

(4) Ciltlemek.

(5)Kuşatmak.

Kaptır:-

(1)Kaptırmak.

(2)₃ Vurmak, kapıyı çalmak

Toşka_(yal.- eden) pindi ayakça düven üstünä, **kaptırdı** harman kamçısınnan_(vas.- araç) beygirlerä_(yönl.- hedef). (Y/13)

[Toşka ayaküstü dövene bindi, harman kamçısıyla atlara vurdu.]

Kar:-

(1)₃ Karıştırmak. (Toz durumundaki bir şeyi sıvı ile karıştırarak çamur veya hamur durumuna getirmek.)

Bän_(yal.- eden) **karacam** sokakta_(bul.- yer) biraz çamur_(yal.- konu). (SY/138)

[Ben sokakta biraz çamur karacağım.]

(2)Kuşları birleştirmek.

Kararla:-

(1)₂ Kararlamak.⁴²

Taa yaşarkan İstemi-kağan_(yal.- eden) **kararlamıştı**, ani onun erinä kağan olsun onun büyük oolu Tardu Kara-Çuri han_(yan cümle.- konu). (UK/59)

⁴²Kararla- fiili yükleme hâl ekli tamlayıcıya ihtiyaç duyan bir fiildir. Fakat örnek cümlede yükleme hal ekli tamlayıcı yerine “ani” bağlacıyla birleşik cümle oluşturulmuştur. Cümle TT’ye aktarıldığında fiilin yükleme hal ekli tamlayıcıyla kullanıldığı görülmektedir.

[İstemi Kağan daha yaşarken onun yerine büyük oğlu Tardu Kara-Çuri Hanın kağan olmasını kararlaştırdı.]

(2)Şartlaşmak, kararlaştırmak.

Karıştır-:

(1)₃ Karıştırmak.

Arada-saatta Zimba_(yal.- eden) **karıştırdı** çüveni_(yük.- etkilenen) tafta kaşık_{lan}_(vas.- araç). **(SaY/31)**

[Zimba arada bir tahta kaşıkla kazanı karıştırdı.]

Karşıla-:

(1)₃ Karşılamak.

Karşılêr bobasını_(yük.- hedef) kapu önündä_(bul.- yer) bay Taşka_(yal.- eden). **(Y/14)**

[Taşka kapının önünde babasını karşılıyor.]

(2)Temin etmek.

Kaşıkla-:

(1)₂ Kaşıklamak.

Hepsi_(yal.- eden) **kaşıklêr** suvanı hem sarımsaklı çii boorcu_(yük.- etkilenen). **(Y/15)**

[Hepsi soğanlı ve sarımsaklı çığ borcu (mayayı) kaşıklıyor.]

Kavra-:

(1)₃ Kavramak.

Fedika_(yal.- eden) ellerinnän_(vas.- araç) **kavradı** kafasını_(yük.- etkilenen). **(Y/84)**

[Fedika elleriyle kafasını kavradı.]

(2)Kız kaçırmak.

(3)Yakalamak.

Kaybet-:

(1)₂ Kaybetmek.

Kaybeder kemeñceci_(yal.- eden) dostunu_(yük.- konu). **(Y/35)**

[Kemeñceci dostunu kaybeder.]

Kaz-:

(1)₃ Kazmak.

[**Sen**]_(yal.- eden) **Kazma** kuyu_(yal.- konu) aaleme_(yönl.- hedef), düşmeyessin kendin onun içine. (S/142)

[Başkasına kuyu kazma, içine sen düşersin.]

Kazan-:

(1)₃ Kazanmak.

Çalêr Petika_(yal.- eden), ekmek parası_(yal.- konu) kendinâ_(yönl.- faydalanan) **kazanêr**. (Y/31)

[Petika çalarak kendine ekmek parası kazanıyor.]

(2) Oyunda yenmek.

Kazdır-:

(1)₄ Kazdırmak.

Semâ_(yal.- eden) da bu para için_(adat öbeği- konu) hasta karıya_(yönl.- faydalanan) **kazdırdı** yarım hektar papşoy_(yal.- konu). (SY/153)

[Semâ da bu para için hasta kadına yarım hektar mısır kazdırdı.]

Keezle-:

(1)₂ Nişanlamak, hedef almak.

Korkak düşmannar_(yal.- eden) pek prost_(yal.- durum) **kezledilär**. (Y/87)

[Korkak düşmenlar çok kötü nişan aldılar.]

Kemir-:

(1)₂ Kemirmek.

Koyunnar_(yal.- eden) hışır-hışır **kemirärdilär** kuru papşoy koçannarını_(yük.- etkilenen). (SaY/21)

[Koyunlar kuru mısır koçanlarını hışır hışır kemiriyorlardı.]

Kes-:

(1)₃ Kesmek.

Belin kırılêr, sansın [**onlar**](yal.- eden) [**belini**](yük.- etkilenen) bıçkıylan(vas.- araç) keserlâr. (Y/23)

[Sanki bıçkıyla kesiyorlar gibi belin kırılır.]

Kıp-:

(1)Kırmak.

(2)₂ Gözleri yummak.

O gecä bän(yal.- eden) hiç gözümü(yük.- etkilenen) kıpmadım. (SY/147)

[O gece gözümü hiç kıpmadım.]

Kır-:

(1)₂ Kırmak.

Biz(yal.- eden) kıracêz onların topuklarını(yük.- etkilenen). (SY/45)

[Biz onların topuklarını kıracağız.]

(2)Bozmak, zarar vermek.

(3)Yoldan çıkarmak, zehirlemek(mec.).

(4)Üzmek.

Kıs-:

(1)Kısmak.

(2)₃ Sıkıştırmak.

Kısmış Senka(yal.- eden) ensesini(yük.- etkilenen) omuzlarına(yönl.- hedef). (Y/68)

[Senka ensesini omuzlarına sıkıştırmış.]

(3)Tutturmak.

Kıstır-:

(1)₃ Kıstırmak.

[Biz](yal.- eden) [onları](yük.- etkilenen)Topluca bir manastırda(bul- yer) kıstırdık.

(UK/209)

[(Onları) Topluca bir manastırda kıstırdık.]

(2)Sıkıştırmak.

Kıy-:

(1) Kıymak.

(2)₂ Kesmek, öldürmek.

Siz_(yal.- eden) dä hristiyansınız, yapmayın ölä, **kıymayın** parça-parça bizi, fıkarakarı_(yük.- etkilenen). (Y/27)

[Siz de Hristiyansınız, böyle yapmayın, biz fukaraları parça parça kıymayın.]

(3)₂ Merhametsizlik etmek.

Yazık, kardaş_(yal.- eden) kardaşı_(yük.- etkilenen) **kıydı**. (UK/186)

[Yazık, kardeş kardeşe kıydı.]

(4) Cür'et etmek, cesaretlenmek.

Kolla-:

(1) Kollamak.

(2) Beklemek.

(3)₂ Korumak.

Beni_(yük.- faydalanan) kimsey_(yal.- eden) **kollamadı**. (UK/199)

[Beni kimse kollamadı.]

Koltukla-:

(1)₂ Koltuklamak. (Mec. Kıvanç verecek biçimde övmek, pohpohlamak.)

Hiç biri_(yal.- eden) **koltuklamêêr** beni_(yük.- faydalanan). (SY/378)

[Hiç biri beni koltuklamıyor.]

(2) Koltuğuna girmek, dalkavukluk etmek.

Kolver-:

(1)₃ Koyuvermek, bırakmak.

[Siz]_(yal.- eden) Kervanını_(yük.- etkilenen) onların Bizansa_(yönl.- hedef) **kolvermeyin**.

(UK/39)

[Onların kervanını Bizansa bırakmayın.]

(2) Nasihat etmek.

Konuş-:

(1)₃ Eğlenmek, ziyafette bulunmak.

Bobasının konaklarında^(bul.- yer) han oğlu İçkan, askerbaşı Titsi-Göz hem genç kıpçak karı^(yal.- eden) şamatalı^(yal.- durum) **konuşarlar. (UK/121)**

[Babasının konağında Hanın oğlu İçkan, askerbaşı Titsi-göz ve genç Kıpçak kadını şamatalı konuşurlar (eğlenirler).]

(2)Sohbet toplantısı.

Kopar-:

(1)₃ Koparmak.

İşimin tecillii^(yal.- eden) o moment **kopardı** beni^(yük.- etkilenen) seslemektän^(ayrl.- kaynak). **(SY/185)**

[İşimin gerekliliği o dakika beni dinlemekten kopardı.]

Koru-:

(1)₃ Korumak.

[O]^(yal.- eden) Hem becerikli **koruyar** Oğuzistanı^(yük.- faydalanan) duşmannardan^(ayrl.- kaynak), bütün dä kırını^(yük.- faydalanan) Harezmdän^(ayrl.- kaynak) hem Karluklardan^(ayrl.- kaynak). **(UK/74)**

[Oğuzistanı düşmanlardan, kırını da Harezmlilerden ve Karluklardan güzel bir şekilde koruyor.]

Koy-:

(1)₂ Koymak.

[Biz]^(yal.- eden) **Koyurduk** demetleri^(yük.- konu) kruça esabı. **(Y/24)**

[Demetleri haç gibi koyardık.]

Koydur-:

(1)₃ Koydurmak.

Bän^(yal.- eden), allä, läüzım dişimä^(yönl.- faydalanan) koronka^(yal.-konu) **koyduruyım.** **(SY/198)**

[Ben, (anlaşılan) dişime diş kaplaması koydurmalıyım.]

Kötüle-:

(1)₂ Kötülemek.

Neçin sän_(yal.- söyleyen) **kötüleersin** beni_(yük.- etkilenen), be,a? (SY/262)

[Sen beni niçin kötülüyorsun?]

Kullan-:

(1)₂ Kullanmak.

[O]_(yal.- eden) Köpektän bet **kullanêr** insanı_(yük.- etkilenen). (SaY/51)

[İnsanı köpekten beter kullanıyor.]

(2)Sanmak.

Kur-:

(1)Kurmak.

(2)₂ Hazır etmek; tesis etmek.

[Biz]_(yal.-eden) Artık Batı-kağanlığın erinä Oğuz devletimizi_(yük.- ürün)

kurmaktaız. (UK/67)

[Artık Batı kağanlığının yerine Oğuz devletimizi kuruyoruz.]

(3)Kurulmak, çalım satmak.

(4)₃ Hazırlamak. Turşu kurmak.

Altmış dokuz yaşında anası_(yal.- eden) maazanın önündä_(bul.- yer) **kurardı** turşu_(yal.- ürün⁴³). (SY/219)

[Altmış dokuz yaşındaki annesi mağazanın önünde turşu kurardı.]

(5)Tayin etmek, fiyat tespit etmek.

Kurtar-:

(1)₃ Kurtarmak.

[O]_(yal.- eden) Ani dünyayı_(yük.- etkilenen) kara fenalıklardan_(ayrıl.- sebep) **kurtarmış?**

(UK/6)

[Hani dünyayı kötülüklerden kurtarmış?]

⁴³ Doğan, “turşu kurmak, devlet kurmak, teşkilat kurmak, saat kurmak...” gibi birleşik yapıların isim unsurlarının “tamamlayıcı” olarak kabul edilebileceğini söyler (Doğan 2011: 311).

Kutla-:

(1)₃ Kutlamak.

[**Ben**]_(yal.- söyleyen)Taa bir kerä **kutlêêrim** seni_(yük.- alıcı) evlenmäklä_(vas.- tamamlayıcı).

(SY/168)

[Evlendiğin için seni bir daha kutluyorum.]

(2)Yenilmek.

Metet-:

(1)₂ Methetmek.

[**Biz**]_(yal.- söyleyen)Bir aazdan **metederiz** onu_(yük.- etkilenen). (SY/260)

[Bir ağızdan onu methederiz.]

Mırıl-da-:

(1)₂ Mırıldamak.

Görüp zoru, Radu_(yal.- söyleyen) üfkeylä_(vas.- durum) **mırıldadı**. (UK/296)

[Radu zoru görünce öfkeyle mırıldadı.]

(2)₁ Dırdır etmek.

Gözâl babumuz_(yal.- söyleyen) dayma **mırıldêêr**. (Y/105)

[Güzel ninemiz daima mırıldıyor(dırdır ediyor).]

Musafirle-:⁴⁴

(1)₂ Misafir etmek, ağırlamak.

[**O**]_(yal.- eden)İstemi-kağanın hatırı için Maniahi_(yük.- etkilenen) **musafirledi** nicä bir üsek devlet adamını. (UK/41)

[İstemi Kağanın hatırı için yüksek bir devlet adamı gibi onu misafir etti (ağırladı).]

Oku-:

(1)₃ Okumak.

⁴⁴ Musafirle- fiilinin anlamı sözlükte bulunmamaktadır. Ancak taradığımız metinlerde musafirle- fiilinin örneğine rastladık. TT'de de böyle bir fiil yoktur. Bunun yerine "misafir etmek" birleşik fiili kullanılmaktadır.

Birkaç kerä Vera_(yal.- deneyimci) **okudu** Varaklıya_(yönl.- alıcı) kendi kiyatlarını_(yük.- mevzu), taa götürmedään poštaya. (SY/195)

[Vera, Varaklıya postaya götürmeden önce birkaç kere kendi mektuplarını okudu.]

- (2) Ayin etmek.
- (3) Dua okumak.
- (4) Eğitim görmek.

Otlat-:

- (1)₃ Otlatmak.

[O]_(yal.- eden) Koyunnarı_(yük.- faydalanan) bayırlarda_(bul.- yer) **otladarmış.** (UK/102)

[Koyunları bayırlarda otlatmış.]

Oyna-:

- (1)₂ Oynamak.

Demirin gözleri önündä_(bul.- yer) **oynadı** genä o kumata ekmek_(yal.- eden). (Y/62)

[Demirin gözlerinin önünde yine bir parça ekmek oynadı.]

- (2) Halay çekmek.
- (3) Sallanmak, boş gezmek, aylak dolaşmak.

Ölç-:

- (1)₂ Ölçmek.

Siz_(yal.- eden) bütün gün o meraları_(yük.- konu) **ölçeämeyceniz.** (Y/26)

[Siz bütün gün o meraları ölçemeyeceksiniz.]

Öp-:

- (1)₂ Öpmek.

[Ben]_(yal.- eden) **Öperim** senin çitinalarını_(yük.- etkilenen). (SY/201)

[Senin saçlarını öperim.]

Ör-:

- (1)₃ Örmek.

Dernek burada, bän_(yal.- eden), tä, şal_(yal.- ürün) kendimä_(yönl.- faydalanan) **örerim.**
(UK/335)

[Dernek burada, işte ben de kendime şal örüyorum.]

Ört-:

(1)₂ Örtmek.

Bir bulut buu_(yal.- eden) **örttü** gençleri_(yük.- etkilenen). (Y/110)

[Gençleri bir bulut buğusu örttü.]

Pakla-:

(1) Temizlemek, paklamak.

(2)₂ Aldatmak, kandırmak.

O_(yal.- eden) beni_(yük.- etkilenen) **pakladı.** (S/190)

[O beni aldattı.]

Parala-:

(1)₂ Paralamak.

Açan köpeklär_(yal.- eden) islää **paralamışlar** zenginın rubalarını_(yük.- etkilenen), çoban koolamış onnarı. (SY/137)

[Çoban, köpekleri kovaladığında köpekler zenginın elbiselerini iyice paralamışlar.]

Parçala-:

(1) Parçalamak.

(2)₂ Küçük parçalara bölmek, dağıtmak.

Küçük Asiadaki Selçuk Türkleri_(yal.- eden) hep taa çok **parçalardılar** evelki büyük hem kavi Selçuklu devletini_(yük.- etkilenen). (UK/ 167)

[Küçük Asyadaki Selçuklu Türkleri kendilerinden önceki büyük ve güçlü Selçuklu Devletini parçalardılar.]

Paylaş-:

(1)₃ Paylaşmak.

Kendi devletindä(bul.- yer) oğuzlar(yal.- eden) Üç-ok hem Boz-ok bölümner(yal.- konu) paylaşarlar. (UK/68)

[Oğuzlar kendi devletlerinde Üç-ok ve Boz-ok bölümlerini paylaşırlar.]

Pin-:

(1)₂ Binmek.

Toşka(yal.- eden) **pindi** ayakça düven üstünä(yönl.- yer) da kaptırdı harman kamçısınnan beygirlerä. (Y/13)

[Toşka ayaküstü dövene bindi, harman kamçısıyla atlara vurdu.]

(2)Oturmak, çıkmak.

Saç-:

(1)₂ Saçmak.

Toşkanın hısımnarı hem uşakları(yal.- eden) terä düşmüşlär, harmanı(yük.- konu) saçêrlar. (Y/13)

[Toşkanın akrabaları ve uşakları terlemişler, harmanı saçıyorlar.]

(2)Damlamak, serpiştirmek.

Sakla-:

(1)₂ Saklamak.

Annadı çıraklar(yal.- eden), ani başka umutları yok da **sakladılar** bıçakları(yük.- konu). (Y/5)

[Çıraklar başka umutları olmadığını anlayınca bıçakları sakladılar.]

Salla-:

(1)₂ Sallamak.

Lüzger(yal.- eden) **salleer** yaprakları(yük.- etkilenen). (S/207)

[Rüzgar yaprakları sallıyor.]

(2)Sarsmak.

Salver-:

(1)₃ Salıvermek.

Kapsın bu kapları görmektän^(ayrıl.-sebepl) aâzı^(yal.- eden) su^(yal.- konu) **salverdi.**
(SY/255)

[Bu kapları görünce Kapsığın ağızı su salıverdi.]

(2)Serbest bırakmak.

Sapla-:

(1)₃ Saplamak.

Matador^(yal.- eden) kolayla getirip, **saplêêr** onun küreenin yanına^(yönl.- hedef) bir dikenni sopa-banderilya^(yal.- araç). (SY/186)

[Matador bir kolayını bulup, onun küreğinin yanına dikenli sopa saplıyor.]

(2)Sokmak, ısırarak.

(3)Boynuzlamak.

Sar-:

(1)₂ Sarmak.

Büük kahr^(yal.- sebepl) **sardıydı** Petikayı^(yük.- etkilenen). (Y/37)

[Petikayı büyük kahr sarmıştı.]

(2)Bağlamak.

(3)İçine almak, ihata etmek.

Sars-:

(1)Sarsmak.

(2)₁ Titremek, ürpermek.

Düşmanı urarken benim ellerim^(yal.- eden) **sarsmaz.** (Y/87)

[Düşmanı vururken benim ellerim titremez.]

(3) Telaşlanmak, heyecanlanmak.

Sarsala-:

(1)₂ Sarsılmak.

Taligalar geçärkenä, evdä^(bul.- yer) duvarlar^(yal.- deneyimci) **sarsalanêrlar.** (SY/213)

[Arabalar geçärken evde duvarlar sarsılıyor.]

(2)Telaşlandırmak(mec.).

(3)Sarsmak.

Say-:

(1)Saymak, hesaplamak.

(2)₂ Sanmak, düşünmek.

Hepsi_(yal.- deneyimci) onu_(yük.- konu) yalnız **sayardı. (Y/29)**

[Hepsi onu yalnız sayardı (düşünürdü).]

(3)Hürmet etmek(mec.).

Selemle-:

(1)₃ Selamlamak.

Onnar_(yal.- eden) **selämneerlär** Risonu_(yük.- etkilenen) kemeñçä çalmak**lan** hem daul düümäklän_(vas.- araç). **(SY/371)**

[Onlar Risonu kemeñçe çalarak ve davul döverek selamlıyorlar.]

(2)Kutlamak, tebrik etmek.

Sepele-:

(1)₃ Serpelemek, serpiştirmek.

Nikola_(yal.- eden), nicä bir damda_(bul.-yer) koyun derilerini_(yük.- etkilenen) **sepelärdi,...(UK/189)**

[Nikola, bir damda koyun derilerini serperdi,...]

Sesirgen-: ⁴⁵

(1)₃ Ses dinlemek, başkalarının konuşmasına kulak vermek.

Kırboba_(yal.- eden) **sesirgenärdi** dışardan_(ayrl.- kaynak) herbir sesä_(yönl.- hedef). **(SY/169)**

[Kırbaba dışarıdan gelen her bir sese kulak verirdi.]

⁴⁵ Sesirgen- fiilinin anlamı sözlükte “ses dinlemek, kulak vermek” olarak verilmiştir. Örnek cümleyi TT’ye aktardığımızda “kulak vermek” birleşik fiilini kullanıyoruz. Bu fiil de yönelme hal ekli tamlayıcıya ihtiyaç duymaktadır. Fakat sesirgen- fiili TT’de GT’den farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Türkçe sözlükte madde başı olarak bulunmayan fiil, DS’de; “1)Sezmek, düşünmek. 2)Karanlıkta yürürken ya da birisini beklerken, engel olup olmadığını anlamak için hafifçe seslenmek.” olarak açıklanmıştır (DS; 3592). Ayrıca sözlükte ;“sobanın yanından çekilmeyi sesirgenmiyorsun.” örnek cümlesi verilmiştir. Yani fiil GT’de yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılırken, TT’de yükleme hal ekli tamlayıcı ile kullanılmaktadır.

Sesle-:

(1)₂ Seslemek, dinlemek.

Doktor_(yal.- eden) **sesler** hastayı_(yük.- etkilenen). (S/214)

[Doktor hastayı dinler.]

(2) Söz dinlemek.

Sıbit-:

(1)₃ Atmak.

[**Sen**]_(yal.- eden) **Sıbit** onları_(yük.- etkilenen) bir tarafa_(yönl.- hedef), ... (Y/107)

[Onları bir tarafa at (fırlat), ...]

(2) Çocuk düşürmek (sıptırmış).

Sık-:

(1)₃ Çevresine sarılarak veya bir şey sararak çepeçevre basınç altına almak.

Adamnar_(yal.- eden) **sıkêrlar** yumruklarına_(yönl.- etkilenen) üfkedân_(ayrl.- sebep). (Y/58)

[Adamlar öfkeden yumruklarını sıkıyorlar.]

(2) Bir şeyin suyunu, yağını, sıvı kısmını basınçla çıkarıp akıtmak.

(3) Dar gelmek.

(4) Basınçlı bir araçla fişkirtmek, püskürtmek.

(5) Silahla ateş etmek.

(6) Baskı altına almak, üzme, bunaltmak, zorlamak.

(7) Sıkıntı vermek (mec).

(8) Yalan söylemek (mec).

Siiret-:

(1)₃ Seyretmek, bakmak.

İnsannar_(yal.- eden), ani tribunalardan_(ayrl.- yer) **siirederlär** bunu_(yük.- konu), ne sesleri var baarêrlar matadora. (SY/186)

[İnsanlar tribünden seyredirken bütün sesleriyle matadora bağırlar.]

Sil-:

(1)₃ Silmek.

Marin_(yal.- eden) oturêr dut altında, **siler** terini_(yük.- etkilenen) annisından_(ayrl.- yer).

(Y/43)

[Marin dut ağacının altında oturur, alnından terini siler.]

(2)Yazılanı silmek.

Silk-:

(1)₃ Çırpmaq, silmek.

Sora, kalktıynan gitmää evä,[O]_(yal.- eden) ellerinnän_(vas.- araç) **silkerlär** rubalarını_(yük.- etkilenen). (SY/176)

[Eve gitmek için kalktıklarında, elleriyle elbiselerini silkerler.]

(2)Sarsmaq.

(3)Sallamak, titremek.

(4)₂ Sıtmada titremek.

Sıtma_(yal.- uyarıcı) **silker onu**_(yük.- deneyimci). (S/218)

[Sıtma onu sarsar.]

Sok-:

(1)Sokmak.

(2)Saplamak, kurşun sıkmak.

(3)Kovalayıp sokmak.

(4)Sürgüne göndermek, hapse sokmak.

(5)Birini işe koymak.

(6)₃ Kafaya sokmak.

Demirlan_(vas.- araç) **sokmuşlar** fikir_(yal.- konu) kafasına_(yönl.- hedef). (SY/64)

[Kafasına (bu) fikri demirle sokmuşlar.]

Soy-:

(1)₂ Soymak.

[Onlar]_(yal.- eden) Diri **soydular** bizi_(yük.- etkilenen). (Y/26)

[Bizi diri (iyice) soydular.]

(2)Yüzmek.

(3)Yağmalamak.

Soyun-:

(1)₂ Soyunmak.

[**Sen**]_(yal.- eden) **Soyun** çarıklarını hem sargılarını_(yük.- etkilenen), çıkar kalpaanı,...

(Y/14)

[Çarıklarını ve sargılarını soyun, kalpağını çıkar,...]

Söle-:

(1)₂ Söylemek, demek, konuşmak.

[**Sen**]_(yal.- alıcı) **Söle** kim senin dostun_(yal.- söz) da ben_(yal.- söyleyen) **söleycem** kimsin
sen_(yal.- söz). (S/223)

[Bana dostunu söyle, kim olduğunu söyleyeyim.]

Suazla-:

(1)Sıvazlamak.

(2)₃ Okşamak.

Ne tatlı_(yal.- durum) **suvazlardı** O_(yal.- eden) üüredennin canını_(yük.- etkilenen)! (SY/239)

[O öğretmenin canını ne tatlı okşardı.]

Sula-:

(1)₃ Sulamak.

Bir tarafta_(bul.- yer) Petruş_(yal.- eden) beygirleri_(yük.- faydalanan) **sulêr**. (Y/15)

[Bir tarafta Petruş atları suluyor.]

(2)Birine şarap içirmek (mec.).

Süpür-:

(1)₂ Süpürmek.

Bän_(yal.- eden) her cumartesi horu erini_(yük.- etkilenen) **süpürürüm**. (SY/316)

[Ben her cumartesi oyun yerini süpürürüm.]

(2)₃ Tüketmek, bitirmek

...,**[Onlar]**_(yal.- eden) imekleri_(yük.- etkilenen) sofrâ üstündän_(ayrl.- kaynak) süpürerlär.

(Y/15)

[..., yemekleri sofranın üzerinden süpürürler.]

Sür-:

(1) Tarla sürmek.

(2) İshal olmak.

(3)₂ Sürmek.

Bir kerä gençkenä, Zimba Ristu_(yal.- eden) **sürärdi** merayı_(yük.- etkilenen) Aykırı kulaan yanında. (SaY/37)

[Bir gün (daha) gençken, Zimba Ristu Aykırı vadisinin yanındaki merayı sürüyordu.]

Sürmele-:

(1)₂ Sürgülemek.

Olêr karannık, Rison_(yal.- eden) **sürmeler** kapuyı_(yük.- etkilenen). (SY/371)

[Karanlık olunca Rison kapıyı sürgüler.]

Süz-:

(1)₂ Süzmek.

Dişler arasından_(ayrl.- yer) **süzdüdü** üfkeli Gatfar-han_(yal.- deneyimci). (UK/30)

[Gaftar Han dişlerinin arasından öfkeyle süzmüşü.]

Şişir-:

(1)₄ Şişirmek.

Angı kumaların_(yal.- eden) seni_(yük.- etkilenen) **şişirerlär** orada_(bul.- yer) bana karşı_(edat) öbeği- hedef)? (SY/262)

[Hangi komşuların orada seni bana karşı şişiriyorlar.]

Tara-:

(1)₂ Taramak.

Taradı o_(yal.- konu) kadifä sarı saçlarınıı_(yük.- etkilenen). (Y/93)

[O sarı, kadife saçlarını taradı.]

Taşı-:

(1)₄ Taşımak.

Karısı Tudorka_(yal.- eden), suvacılar**lan**_(vas.- araç) beygırlar**ä**_(yönl.- hedef) **SU**_(yal.- konu)

taşıyêr. (Y/13)

[Karısı Tudorka, kovalarla atlara su taşıyor.]

Tıkaçla-:

(1)₂ Tıkaçlamak.

O_(yal.- eden) **tıkaçladı** kafasında paraliyasını_(yük.- etkilenen). **(SY/243)**

[O kafasındaki şapkasını tıkaçladı.]

Tırmaş-:

(1)₃ Tırmaşmak, tırmanmak.

O ölä alçaktı, ani şoparlar_(yal.- eden) ardından_(ayrl.- kaynak) **tırmaşırdılar** evin üstün**ä**_(yönl.- hedef), nicä pata. **(Y/42)**

[O öyle alçaktı ki, çocuklar onun arkasından evin üstüne sedire tırmanıyormuş gibi tırmanıyorlardı.]

Tırmıkla-:

(1)₃ Tırmıklamak.

Al, bän_(yal.- eden) baari **tırmıklaycam** biçintileri_(yük.- etkilenen) senin ardına_(yönl.- kaynak). **(SY/139)**

[Hiç olmazsa ben biçintileri senin ardından tırmıklayacağım.]

Topla-:

(1)₂ Toplamak, bir araya getirmek.

Toplêêr kemeñç**ä**_(yal.- eden) insannarı_(yük.- konu),... **(Y/30)**

[Kemeñçe insanları topluyor,...]

(2)₃ Toplamak, devşirmek.

İçtik o avşam o bozayı,[**Biz**]_(yal.- eden) **topladık** torbaların dibindän_(ayrl.- kaynak)
malay trofalarını_{(yük.- konu),...} (Y/22)

[O akşam, o bozayı içtik,torbaların dibinden çörek kırıntılarını topladık,...]

Tut-:

(1)₃ Tutmak.

Tuturdu Vera_(yal.- eden) elindä_(bul.- yer) Kolinin bitki kiadını_(yük.- konu). (Y/123)

[Vera elinde Kolinin son mektubunu tutuyordu.]

(2)₂ Sürmek, zaman almak.

Düün_(yal.- süreç)**tutmuş** iki afta_(yal.- zaman). (S/247)

[Düğün iki hafta tutmuş (sürmüş).]

Unut-:

(1)₂ Unutmak.

Zengin_(yal.- deneyimci) **unutmuş** küçüklük dostluunu_(yük.- konu). (SY/136)

[Zengin çocukluk arkadaşını unutmuş.]

Ur-:

(1)₂ Vurmak.

Kimsa_(yal.- eden) **urdu** kapuya_(yönl.- etkilenen). (SY/162)

[Biri kapıya vurdu.]

(2)Yaralamak.

(3)₂ Almak.(Yansımak, aksetmek)

Onnardan_(ayrl.- hedef) pis koku_(yal.- konu) **urar**. (UK/176)

[Onlardan pis koku vurur.]

Utandır-:

(1)₂ Utandırmak.

Ama **utandırmadı** kendini_(yük.- etkilenen) papaz_(yal.- deneyimci), sustu. (Y/66)

[Ama papaz kendisini utandırmadı, sustu.]

Uu-:

(1)₂ Ovulma, ovmak.

Petika_(yal.- eden) sa **uuêr** ellerini_(yük.- etkilenen),... (Y/33)

[Petika ise ellerini ovalıyor.]

Uzat-:

(1)₂ Uzatmak. (Başı, kolları veya bacakları bir yere yöneltmek.)

Dadu_(yal.- eden) bişey demeer, **uzadêr** kuru elini_(yal.- konu), suazlêêr Goguşu. (Y/54)

[Dede bir şey demiyor, sadece elini uzatıyor ve Goguşu sıvazlıyor.]

(2)₃ Uzatmak. (Bir şeyi vermek için birine yöneltmek.)

Kimisi onnarın_(yal.- eden) **uzadardılar** bana_(yönl.- faydalanan) para_(yal.- konu),...

(SaY/48)

[Onların kimisi bana para uzatırdı.]

Üklet-:

(1)₃ Yükletmek.

Avşamnän, saat beşä dooru [**Onlar**]_(yal.- eden) **üklettilär** taligaya_(yönl.- hedef) gelinin çiiizini_(yük.- konu) dä olup dizi-dizi, yollandılar güvenin evinä. (SY/185)

[Akşamleyin, saat beşe doğru dizi dizi olup gelinin çeyizini arabaya yüklediler, damadın evine yollandılar.]

Üüren-: ⁴⁶

(1)₂ Öğrenmek.

Soni_(yal.- deneyimci) **üürenärđi** üçilişçenin ikinci kursasında_(bul.- yer). (SY/148)

[Soni, üçilişçenin(?) ikinci kursunda öğrenirdi (okurdu).]

Üüret-:

(1)₃ Öğretmek.

Yurtluğumuz için dedäm Araslan-Bey_(yal.- eden) askercileri_(yük.- faydalanan) kamil hazır olmağā_(yönl.- konu) **üüretmiş**. (UK/184)

⁴⁶ Öğren- fiili örnek cümlede “okumak” anlamında kullanılmıştır. Öğren- fiili okumak fiilinin “öğrenim görmek” anlamıyla aynı istem yapısına sahiptir.

[Vatanımız için dedem Araslan Bey, askerlerine her zaman hazır olmayı öğretmiş.]

Yak-:

(1)₃ Yakmak. (Işık vermesini sağlamak.)

Mejgeldek_(yal.- eden) **yaktı** içerdä_(bul.- yer) şafkı_(yük.- etkilenen). (SY/161)

[Mejgeldek içeride ışığı yaktı.]

(2)₂ Yakmak. (Keskin, sert ve ısırıcı bir duyum vermek.)

Güneş_(yal.- güç) **yaktı** onun gözlerini_(yük.- etkilenen). (SY/153)

[Güneş onun gözlerini yaktı.]

Yala-:

(1)₃ Yalamak.

Büük dil_(yal.- eden) usulun**nan**_(vas.- durum) **yalardı** onun suradını_(yük.- etkilenen).

(SaY/21)

[Büyük dil usulca onun suratını yalardı.]

Yanna-:

(1)₁ Yanlamak, eğilmek, yana yatmak.

...,**yannadılar** fidannarın dalları_(yal.- deneyimci). (SY/225)

[..., fidanların dalları yanladı.]

(2)Eğik durmak.

Yap-:

(1)₂ Yapmak.

Aydi izmetçilär, [**Biz**]_(yal.-eden)sabaa ekmeeni_(yük.- ürün) **yapacêz**. (Y/15)

[Hizmetçiler haydi! Sabah ekmeğini yapacağız.]

Yarala-:

(1)₃ Yaralamak.

Bu şüpe_(yal.- eden) zerä artık **yaralardı** onun üräyini_(yük.- etkilenen) askerliktä, cenktä_(bul.- yer)...(UK/48)

[Bu şüphe askerlikte ve savaşta onun yüreğini çok yaralardı.]

Yattır:-

(1)₃ Yatırmak.

Yattırdık biz_(yal.- eden) onu_(yük.- etkilenen) bir tepä altına_{(yönl.- hedef),...} (Y/24)

[Biz onu bir tepenin altına yattırdık.]

Yaz:-

(1)₃ Yazmak.

[Onlar]_(yal.-eden) Patretlerdä_(bul.- yer) ne kadar avtograf_(yal.- konu) yazêlar! (SY/169)

[Resimlere ne kadar el yazısı yazıyorlar!]

(2)Not etmek.

(3)Açmak(un, yufka)

Yık:-

(1)₂ Yıkmak.

Bän_(yal.- eden) **yıkayım** onun kemiceklerini_(yük.- etkilenen). (SY/254)

[Ben onun kemiklerini yıkayım.]

Yıkat:-

(1)₃ Yıkatmak.

Mariya_(yal.- eden) **yıkattırdı** uşaklara_(yönl.- faydalanan) ayaklarını_(yük.- etkilenen) da geçirdi onnarı uyku odasına. (Y/99)

[Mariya çocuklara ayaklarını yıkatıp onları uyku odasına geçirdi.]

Yıprat:-

(1)₂ Yıpratmak.

Bunnarlan barabar, Gün-Duusunda hem Batıda cenk seferleri_(yal.- eden) de devleti_(yük.- etkilenen) **yıpradardılar**. (UK/279)

[Bununla birlikte, doğuya ve batıya yapılan savaş seferleri de devleti yıpratırdı.]

Yırt-:

(1)₃ Yırtmak.

Senin için(edat öbeği- konu) sa kimseycik(yal.- eden) elek(yal.- konu) **yırtmêêr. (SY/262)**

[Senin için hiç kimse elek yırtmıyor.]

Yol-:

(1)₃ Yolmak.

Bân(yal.- eden) bölä yapıp etmeklär için(edat öbeği-sebep) onnarın saçlarını(yük.- etkilenen) da **yolacêydım. (SY/302)**

[Ben böyle yaptıkları için onların saçlarını yolacaktım.]

Yolla-:

(1)₃ Yollamak, göndermek.

Bunnarı annamış Oğuzun küçük gelini(yal.- eden) da tezicik kocasına(yönl.- hedef) haberi(yük.- konu) saklıdan **yollamış. (UK/7)**

[Oğuzun küçük gelini bunları anlamış ve hemen kocasına gizlice haber yollamış.]

Zapet-:

(1) İdare etmek.

(2)₂ Zapt etmek.

[Ben](yal.- eden) Gücüle **zapettim** kendimi(yük.- etkilenen). **(S/263)**

[Kendimi güçlkle zapt ettim.]

Zeedele-:

(1)₂ Ziyadeleştirmek, bollaştırmak, çoğaltmak.

Bizim içerdä(bul.- yer) insannar(yal.- eden) **zeedelendi. (SY/206)**

[İnsanlar içerde çoğaldı.]

Zenginnet-: ⁴⁷

⁴⁷ Zenginnet- fiili TT'deki karşılığı "zenginleştirmek"tir. Zenginleştirmek fiilinin etkilenen rolündeki üyesi TT'de yükleme hal ekli tamlayıcıya ihtiyaç duyan bir fiildir. Fakat GT'de bu rolün fiilinin yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanıldığı görülmektedir.

(1)₂ Zenginleştirmek.

Teodarın vakıdı yaptıkları_(yal.- eden) **zenginnedirdilär** Bizans kültürünä_(yönl.- etkilenen). (UK/41)

[Teodarın zamanında yaptıkları Bizans kültürünü zenginleştirdi.]

Zorlat-:

(1)₂ Zorlaştırmak.

Hem kırcılık yaşamasını_(yük.- etkilenen) **zorladardı** taa da türlü canavar yabannarı_(yal.- eden),... (UK/70)

[Türlü yabani hayvanlar kır yaşantısını daha da zorlaştırdı,...]

(2)₃ Engel olmak.

[O]_(yal.- eden) **Zorladacek** bana_(yönl.- etkilenen) yolda_(bul.- yer). (S/266)

[Bana yolda engel olacak.]

1.3. Durum Fiilleri

Bu bölümde taradığımız eserlerde örnek cümlelerini bulduğumuz DURUM fiillerinin istem durumlarını inceleyeceğiz.

Durum fiilleri herhangi bir oluş ve kılış değil, yalnızca hareket halinde olmayan bir durumu veya takınılan bir tavrı gösterirler. Genellikle geçişsizdirler. Ancak içlerinde beğen-, özle- gibi az sayıda geçişli olanları da vardır (Korkmaz 2007: 532). Durum fiilleri genellikle öznenin gözlemlenebilen durumu, görünüşü ve hareketi ile ilgilidir. Alış-, sevin-, şaşır- fiilleri durum fiillerine örnek gösterilebilir.

Taradığımız eserlerde 152 adet durum fiiline örnek cümle bulabildik. Aşağıda örnek cümleleri de verilecek olan durum fiillerini önce toplu halde görelim:

aaala-, aalaş-, aban-, acı-, alatla-, aldır-, alış-, ayrıl-, baar-, badaşma-, bakın-, başla-, bayıl-, been-, bıç-, bulun-, buuş-, çatallan-, çeket-, çekil-, dakıl-, darıl-, dal-, darsı-, dayan-, deviril-, diişil-, dikil-, dinnen-, doorul-, dostlaş-, etiş-, evlen-, fırla-, gecele-, gel-, geciklen-, gezin-, git, gömül-, görün-, gül-, gülümse-, gümbürde-, güreş-, harı-, hastalan-, hazırlan-, hırla-, hızlan-, hodullan-, hoşlan-, iil-, ilerle-, iliş-, inan-, işidil-, kaç-, kaçın-, kahırlan-, kal-, kalk-, karış-, katıklan-, kaybel-, kesil-, kımilda-

kıyış-, kork-, koyul-, küs-, mayıllan-, otur-, oyalan-, örü-, özen-, peedalan-, sakın-, saklan-, sallan-, sap-, sarmaş-, sauş-, savaş-, sayıl-, selemneş-,sevin-,sın-,sıyın-,silin-,sin-,sokul-,solu-,sölen-,sus-,şaş-,şaşır-,şımar-,takış-,takın-,tanın-,titire-,tutun-, umutlan, uura-, uyan-, uy-(uyu-), uyukla-, üfkelen-, üfle-, ürküt-, üşü-, üz-(yüz-), üzül-, yakış-, yaklaş-, yalvar-, yanaş-, yapış-, yaraş-, yat-, yazış-, yımışa-, yınan-, yollan-, zeetle-.

Yukarıda sıralanan ve taradığımız eserlerde örneklerini bulabildiğimiz durum fiillerini, alfabetik olarak sıralayıp önce anlamlarını sonra da örnek cümlelerini verdik.

İncelediğimiz fiillerle, GT'deki durum fiillerinin istem durumlarını tespit etmeye çalıştık. Ayrıca GT ile TT arasındaki istem farklılıkları üzerinde de durduk. Bu noktada şunu belirtelim ki; incelenen her fiil ve cümle için açıklama yapmak yerine, sadece farklılık arz eden fiiller ve cümleler üzerinde dipnotlarla açıklama yapmayı uygun bulduk.

Taradığımız eserlerde örneğini bulabildiğimiz durum fiilleri ve istem durumları şöyledir:

Aaala-:

(1)₂ Ağlamak.

Aalêêr Petika_(yal.- eden) kahrından_(ayrl.-sebep) kafadarı da aalêêr, seviner Petika kafadarı da şen. (Y/30)

[Petika kahrından ağladığında dostu da ağlıyor, Petika sevindiğinde dostu da seviniyor.]

Aalaş-:

(1)₂ Ağlaşmak.

O_(yal.- eden) **aalaşêr** dostuna_(yönl.- uyarıcı). (SY/186)

[O dostuna ağlıyor.]

Aban-:

(1)₃ Dayanmak, abanmak.

İki askerci_(yal.- eden) kapulardan_(ayrl.- yer) ona_(yönl.- hedef) **abandı**. (Y/84)

[İki asker kapılardan ona abandı.]

(2)Birini kendine destek yapmak.

Acı-: ⁴⁸

(1)₁ Ağrı duymak.

Hepimizin canı_(yal.- etkilenen) **acıyardı.** (Y/25)

[Hepimizin canı acıyordu.]

(2)₂ Birine acımak.

Ben de şükürüm, Allahım_(yal.- deneyimci) beni_(yük.- konu) de **acıdı.** (UK/234)

[Şükürler olsun ki; Allahım bana da acıdı.]

Alatla-: ⁴⁹

(1)₂ Acele etmek.

Nereyi_(yük.- hedef) **alatlêersın,** Mari_{(yal.- eden)?} (Y/48)

[Nereye acele ediyorsun Mari?]

Bani_(yal.- eden) **alatlardı** küyünâ_{(yönl.- hedef).} (Y/80)

[Bani köyüne (gitmeye) acele ederdi.]

Alış-: ⁵⁰

(1)₂ Alışmak.

Külen_(yal.- deneyimci) tez **alıştıydı** burada yaşamağa_{(yönl.- konu).} (UK/25)

⁴⁸ Acı- fiilinin ikinci anlamının istem yapısı TT ile GT’de birbirinden farklıdır. TT’de konu rolündeki üye yönelme hal ekli tamlayıcıyı tercih ederken, GT’de yükleme hal ekli tamlayıcıyı tercih etmiştir. Nevzat Özkan da acı- fiiline “beni acıyacak; Acısa onu Alla” şeklinde iki örnek vermiştir (Özkan 1996; 126). Bu durumda acı- fiilinin geniş ünlü yerine dar ünlülü tamlayıcı tercih ettiği için böyle bir görev değişikliği yaşandığını söyleyebiliriz.

⁴⁹ Alat- fiili TT’de kullanılmamaktadır. GT’de “acele etmek” anlamına gelen fiil örneklerde görüldüğü gibi yönelme ve yükleme hâl ekli tamlayıcıya ihtiyaç duymaktadır. Örneklere baktığımızda alatla- fiilinin değişik şekillerde kullanıldığını görüyoruz. Birinci cümlede “acele etmek” anlamında kullanılan fiil; ikinci cümlede biraz daha farklı olarak “bir yere gitmek için acele etmek” anlamında kullanılmıştır. Birinci cümlede “bir yere acele etmek” anlamı olduğu için fiilin yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılması gerekirken yükleme hal ekli tamlayıcıyla kullanılmıştır. İkinci cümlede ise aynı fiilin yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılmış şeklini görüyoruz. Bu durumu y’nin darlaştırma özelliğine bağlayabiliriz.

⁵⁰ Alış- fiili iki cümlede de “bir işi kolaylıkla yapabilmek, yadırgamaz duruma gelmek” anlamında kullanılmıştır. Fiil, bu anlamında yönelme hal ekli tamlayıcıya ihtiyaç duymaktadır. Birinci örnekte yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılan fiil, ikinci örnekte yükleme hal ekli tamlayıcıyla kullanılmıştır. İkinci cümlede yönelme halinin yerini yükleme halinin almasının nedeni bir önceki örnekte olduğu gibi y sesidir.

[Külen burada yaşamaya kısa zamanda alışmıştı.]

Ama ben_(yal.- deneyimci) **alıştım** burayı_(yük.- konu). (SY/193)

[Ama ben buraya alıştım.]

(2)İyileşmek, sağlığına kavuşmak.

Ayrıl-:

(1)Bölünmüş, ayrılmış olmak.

(2)Yapışık iken ayrılmak.

(3)Bir kimseden ayrılmak.

(4)₃ Seçilmiş olmak.

İlk yabgu_(yal.- etkilenen) da **ayırıldıydı** kalkan üstündä_(bul.- yer) eski Türk adetinä görä_(Edat öbeği.- araç). (UK/67)

[İlk yabgu da eski Türk âdetine göre kalkan üstünde ayrılmıştı (seçilmişti).]

(5)Tefrik edilmek.

(6)Boşanmak.

Baar-:

(1)₂ Bağırarak.

May bir seslän_(vas.- araç) hepsi_(yal.- deneyimci) **baardı**. (Y/21)

[Hepsi may⁵¹ (alçak, az) bir sesle bağırırdı.]

(2)₂ Çağırarak, seslenmek.

Taa bir kerä **baardı** Marinkı_(yal.- deneyimci) adamın ardına_(yönl.- hedef). (Y/47)

[Marinkı adamın ardından bir kez daha bağırırdı.]

Badaş-:

(1)₂ Birlikte bulunmak, birliğe üye olmak.

Böylä zor iştä_(bul.- konu) insan_(yal.- deneyimci) birkaç ortak **badaşardı**. (UK/318)

[Böyle zor işte insan birkaç ortakla birlikte çalışırdı.]

(2)Biriyle tanışmak, arkadaş veya dost olmak.

(3)Kur'a çekmek.

⁵¹ May: Küçük az. Aynı kelime Rusça'da mayı şeklinde kullanılmaktadır.

Bakın-:

(1)₂ Bakınmak.

Oturdu erinä Demir_(yal.- deneyimci) dä, çıkardı tablitsasını⁵², griflisini, **bakınêr** dolaya_(yönl.- hedef). **(Y/60)**

[Demir yerine oturdu; cetvelini, griflisini⁵³(?) çıkardı; etrafına bakınıyor.]

Başla-:

(1)₃ Başlamak.

Küüdä_(bul.-yer) karılar hem adamnar_(yal.- eden) **başlêrlar** toplanmaa_(yönl.-süreç) derneklerä lafa. **(SY/176)**

[Köyde kadınlar ve erkekler derneklere konuşmak için toplanmaya başlıyor.]

Bayıl-:

(1)₂ Bayılmak.

Varaklının ürää_(yal.- deneyimci) **bayıldır** kısmettän_(ayrıl.- sebep). **(SY/199)**

[Varaklının kısmetten yüreği bayılırdı.]

(2)Zayıf düşmek.

Been-:

(1)₂ Beğenmek.

P.Paşalının umutlarını_(yük.- konu) insannar_(yal.- deneyimci) **beendilär**. **(Sa Y/42)**

[İnsanlar P. Paşalını umutlarını beğendi.]

(2)Sevmek

Bık-: ⁵⁴

⁵² Tablitsa: Rusçada cetvel anlamına gelmektedir.

⁵³ Grif: Rusçada akbaba; sap, kol anlamına gelmektedir. Fakat cümlede bunlara uygun bir anlam bulunamamıştır.

⁵⁴ Bık- fiilinin istem yapısı GT ile TT'de aynıdır fakat fiilin ihtiyaç duyduğu hal ekli tamlayıcı GT ile TT'de farklılık göstermektedir. Bık- fiili TT'de "bir şeyden usanmak" anlamında kullanıldığında ayrılma hal ekli tamlayıcıya ihtiyaç duyarken; fiil aynı anlamla GT'de kullanıldığında yönelme hal ekli tamlayıcıya ihtiyaç duymaktadır. Nevzat Özkan bu durumu; "Sebepe edatı 'için' fonksiyonuyla kullanılan ayrılma hali yerine yönelme hali kullanılmazken, fiilin gösterdiği işin nereden başladığını gösteren ayrılma hali yerine yönelme hâli kullanılabilir." ifadesiyle açıklamaktadır (Özkan 1996; 126-127).

(1)₂ Bıkmak.

Bıktı babu⁵⁵ (yal.- deneyimci) kendinâ (yönl.- konu), ama ne yapcan? (Y/48)

[Yaşlı kadın kendinden bıkmıştı; ama ne yapsın?]

Bulun-:

(1)₁₋₂ Bulunmak.⁵⁶

Ne zaman sa hem **bulunacêk** o (yal.- etkilenen)! (Y/20)

[O mutlaka bulunacak!]

Mıkıti (yal.- deneyimci) **bulunardı** en raatsız halda (bul.- durum). (SY/259)

[Mıkıti çok rahatsız haldeydi (bulunurdu).]

(2) Doğmak, doğmuş bulunmak.

Buuş-:

(1) Üzölmek, ıstırap çekmek.

(2)₂ Dövüşmek, savaşmak.

Bir afta **cannan** (vas.- araç) **buuştu** uşak (yal.- eden). (SY/138)

[Çocuk bir hafta canıyla boğuştu.]

(3) Boğuşmak (köpekler için).

Çatallan-:

(1)₂ Çatallanmak, ikiye ayrılmak.

Varaklının duygusunda (bul.- yer) naşey-sa (yal.- deneyimci) **çatallandı**. (SY/202)

[Varaklının duygusunda bir şey çatallandı.]

Çeket-:

(1)₂ Başlamak.⁵⁷

Çeketti o (yal.- deneyimci) çıkarmaa (yönl.- konu) bir etnografiya filmi. (SY/184)

⁵⁵ Babu: 1) yaşlı kadın. 2) Nine. 3) Ebe.

⁵⁶ Bulun- fiilinin aldığı anlamlara istem yapısı da değişmektedir. Birinci örnekte olduğu gibi bulun- (bul-[u]n) fiili edilgen olarak “bulma işine konu olmak” anlamında kullanıldığında tek istemliken, ikinci örnekte olduğu gibi “herhangi bir durumda olmak” anlamında kullanıldığında iki istemlidir.

⁵⁷ Çeket- GT’ye özgü bir fiildir. GT’de çeket- fiiliyle birlikte aynı anlama gelen başla- fiili de kullanılmaktadır. Aynı anlama gelen iki fiilin istem yapıları da aynıdır.

[O etnografya filmi çıkarmaya başladı.]

Çekil-:

(1)Çekilmek. (Tartılmak.).

(2)₂ Çekilmek. (Bir tarafa çekilmek).

Karılar_(yal.- deneyimci) **çekilsinnär** taa derin bayırlar içinä_(yönl.- hedef). (UK/148)

[Kadınlar bayır içlerine çekilsinler.]

(3)Acı, sıkıntı çekilmek.

Dakıl-:

(1)Takılmış, tutturulmuş olmak.

(2)₂ Bir kimseye bağlanmak; birinin canını sıkmak, canına yetirmek.

Ne için o_(yal.- deneyimci) bana_(yönl.- etkilenen) **dakılêr?** (SY/208)

[O bana niçin takılıyor?]

Dal-:

(1)₂ Dalmak.

Bän_(yal.- deneyimci) o kadar derin **daldıydım** işimä_(yönl.- içerik), ani seslemäzdim onu.

(SY/185)

[Ben işime o kadar dalmıştım ki, onu duymuyordum.]

Darıl-:

(1)₂ Darılmak; bağırarak, çağırmak.

Girdicäänän klassa popaz_(yal.- deneyimci) **darıldı ona**_(yönl.- etkilenen). (Y/67)

[Papaz sınıfa girer girmez ona darıldı.]

Darsı-:⁵⁸

(1)₂ Kederlenmek, üzülme.

⁵⁸ GT’de kullanılan darsı- fiili TT’de de “kederlenmek, üzülme” anlamına gelir. Darsı- fiili, “bir şeye kederlenmek veya üzülme” anlamında kullanıldığında yönelme hal ekli tamlayıcıya ihtiyaç duyarken; keder ve üzüntünün sebebi bildirildiğinde ayrılma hal ekli tamlayıcıya ihtiyaç duyar. TT’de yönelme ve ayrılma hal ekli tamlayıcıyla kullanılan darsı- fiili GT’de TT’den farklı olarak bulunma hal ekli tamlayıcıyla kullanılmaktadır.

Nasıl Vera_(yal.- deneyimci) **darsimêêr** bu kapanık yaşamakta_(bul.- konu). (SY/195)
[Vera bu kapanık yaşamaya nasıl üzölmüyor?]

Dayan-:

(1)₂ Dayanmak.

O_(yal.- eden) genä **dayandı** oturan Varaklının kafasına_(yönl.- hedef). (SY/200)
[O yine oturan Varaklının kafasına dayandı.]

(2) Tahammül etmek.

(3) Kendine hakim olmak.

Deviril-:

(1)₂ Devrilmek, yuvarlanmak.

Gün_(yal.- deneyimci) üülendän_(ayrl.- kaynak) **deviriler**. (SY/189)
[Gün öğleden devrilir.]

(2) Yıkılmak, mahvolmak, kaybetmek (mec.).

Diışil-:

(1)₂ Değişilmek.

Benim yaşamamda_(bul.- yer) bişey_(yal.- etkilenen) **diışilmedi**. (SY/204)
[Benim yaşamımda bir şey değişmedi.]

Dikil-:

(1) Dikilmek.

(2)₂ Hareketsiz durmak, sırtıtmak(mec.).

Onnar_(yal.- eden) diplomatça bazileusun önünä_(bul.- yer) **dikildilər**. (UK/143)
[Onlar diplomat gibi bazileusun önüne dikildiler.]

(3) Çalım satmak(mec.).

Dinnen-:

(1)₁ Dinlenmek, istirahat etmek.

Baare o kadar **dinnensin** ayaklar_(yal.- deneyimci). (Y/16)
[Bari ayaklar o kadar dinlensin.]

Doorul-:

- (1) Doğrulamak.
- (2) Sağlığına yeniden kavuşmak, iyileşmek.
- (3)₂ Yönelmek; hücum etmek.

Onnar_(yal.- eden) **dooruldular** avtobus stantiyasına dooru_(edat öbeği- hedef). (SY/170)
[Onlar otobüs istasyonuna doğru doğruldular (yöneldiler).]

Dostlaş-: ⁵⁹

- (1)₂ Dost olmak, arkadaş olmak.

Dostlaşêr Petika_(yal.- deneyimci) eni kemeñçesinnân_(vas.- etkilenen). (Y/36)
[Petika yeni kemeñçesiyle dostlaşıyor.]

Etiş-:

- (1) Yetişmek.
- (2)₂ Ulaşmak.

Açan [**Onlar**]_(yal.- eden) o karartıya_(yönl.- hedef) **etişerlär**, orada bir kütük, ardından da beş-altı adam çıkêr. (Y/4)

[Karartıya yetiştiklerinde(ulaştıklarında), kütüğün altından beş-altı adam çıkar.]

Evlen-: ⁶⁰

⁵⁹ Ayşe İlker dostlaş- fiilindeki -laş ekinin -ş- ekinin yüklendiği manaları da ifade ettiğini ve bu ekin gerek oluş bildirme, gerek bir işi müşterek yapma, gerekse bir şekilden başka bir şekle dönme fonksiyonlarını yerine getirdiğini söyler. İlker, ayrıca bu fiilin Oğuz grubu yazı dillerinden sadece GT’ de kullanıldığını ve “dost, arkadaş olmak” anlamına geldiğini ifade eder (İlker 1997; 43-46). TT’ de aynı anlamı karşılamak için “dost olmak” şeklinde birleşik fiil yapısı kullanılırken, Türkmen Türkçesi ve Özbek Türkçesinde de dostlaş- fiilinin örneklerine rastladık. Örneklerde görüldüğü gibi Türkmen Türkçesi ve Özbek Türkçesinde bulunan dostlaş- fiilin istem yapısı GT ile benzerlik göstermektedir:

Tkm. “Petkowiç onuñ kakasy bilen yaş ýigitkälär Leningradda dostlaşdylar.”

“Egor Alekseýew bilen dostlaşdy.” (Uzunboy 2008; 55)

Özb. “Köngil, sen munçälär negä kişänlär birlä dostlaşding?” (Çimen 2009; 553)

⁶⁰ Evlen- fiilinin istem yapısı TT ile GT arasında farklılık göstermektedir. Eski Anadolu Türkçesi ve diğer lehçelerde de örneklerine rastladığımız evlen- fiili aldığı hâl ekli tamlayıcılar bakımından çeşitlilik gösterir. Evlen- fiili TT’ de vasıta hâl ekli tamlayıcıyla kullanılır. Fakat aynı fiil Eski Anadolu Türkçesinde eksiz veya yükleme hal ekli tamlayıcıyla kullanılmaktadır. Ayrıca Uygur Türkçesinde eksiz veya yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılan evlen- fiili, Türkmen Türkçesinde hem yönelme hem de ayrılma hal ekli tamlayıcıyla kullanılmaktadır. Özbek Türkçesinde ise GT’ de olduğu gibi yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılmaktadır:

(1)₂ Evlenmek.

Sän_(yal.- eden) yanıldın, ani **evlendin** bana_(yönl.- araç). (SY/169)

[Sen benimle evlendiğin için yanıldın.]

Fırla-:

(1)₂ Fırlamak.

Kemençä sesİ_(yal.- deneyimci) sä pencerenin deliklerindän çıkêr, sırça kırıklıundan_(ayrl.- kaynak) **fırlêêr**,... (Y/33)

[Kemençe sesiye pencerenin deliklerinden çıkıp, cam kırıklarından fırlıyor.]

Gecele-:

(1)₂ Gecelemek.

Karı_(yal.- eden) iki uşaklan ba babasında_(bul.- yer) **geceler**, ba komşularda. (Y/222)

[Kadın iki çocuğuyla bir babasında bir komşularda geceler.]

Gel-:

(1)₂ Gelmek.⁶¹

Te dut altına_(yönl.- hedef) **geldi** Tudorka bulü_(yal.- eden) sofra elindä. (Y/14)

[Tudorka teyze elindeki sofrayla dutun altına geldi.]

Keşki da **gelmeyäydim** bän_(yal.- eden) burayı_(yük.- hedef). (SY/352)

[Ben keşke buraya gelmeseydim.]

EAT. “gönlün beni evlenmek diler mi?”

“âkıbat bî-nedâmet bir kız evlendüm ki ‘âlemde hiç nazîresi yoğ-ıdı.’ (Özkan 2011; 519)

UT. “Savutxan ustam aksidin ikki yıl keyin colpan isimlik meñzi anardek yeziliq qizğa öylendi.

“U kişi ikki qetim öyliniptu... (Demirez Güneri 2007; 679)

TmT. “İldeş hiç haçan owadan gyza öylenmez.”

“Hokman moskobadan öylenmelimişinmi?” (Uzunboy 2008; 61)

Özb. “Endi kimgä üylänmâqçisän? dep sorädi Yaxşibâyev.”(Çimen 2009; 765)

⁶¹ Gel- fiilinin istem yapısı GT ve TT’ de aynıdır. Birinci örneğin bu duruma uyduğunu görüyoruz. İkinci örnekte ise birinci örnekten farklı olarak yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılması gereken fiil yükleme hal ekli tamlayıcıyla kullanılmıştır. Nevzat Özkan hal ekleri arasındaki bu görev değişikliğini -y- sesinin darlaştırma etkisine bağlamaktadır (Özkan 1996; 125).

Gerciklen-:⁶²

(1)₂ Süslenmek.

Kär sansın sırada_(bul.- yer) kızlar_(yal.- deneyimci) gözäl- gözäl **gerciklenmiş.**

(TÜD/37)

[Sanki sıradaki kızlar güzel güzel süslenmiş.]

(2)Güzelleşmek.

Gezin-:

(1)₂ Gezinmek.

Bir kerä güneş_(yal.- deneyimci) kendi arabacığında göklerde_(bul.- yer) **gezinärmış.**

(UK/101)

[Bir kere güneş, kendi arabacığında göklerde geziniyormuş.]

Git-:

(1)₂ Gitmek.

Alêr Petika_(yal.- eden) kemeñcesini, **gider** ilkyazın Dobrudcaya_(yönl.- hedef), yaza da orada kalêr. (Y/31)

[Petika kemeñcesini alıyor, ilbaharda Dobrudcaya gidiyor, yazın da orada kalıyor.]

Gömül-:

(1)₁ Gömülmek.

Her gün edi-sekiz kişi_(yal.-etkilenen) **gömülürdü.** (Y/25)

[Her gün yedi sekiz kişi gömülürdü.]

Görün-:

(1)₂ Görünmek.

Birdä, tä iler_(bul.- yer) **göründü** bir karartı_(yal.- konu). (Y/4)

[Bir de, ileride bir karartı göründü.]

(2)Gibi gelmek.

⁶² TS'de bulunmayan gerciklen- fiilinin anlamı DS'de; "kendini herkesten üstün görmek, kibirlenmek" olarak verilmiştir. Yani GT ve TT'de gerciklen- fiili farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Gül-:

(1)₂ Gülmek.⁶³

Sän(yal.- eden) da mı **gülersin** beni(yük.- uyarıcı), be? (SY/264)

[Sen de mi bana gülüyorsun?]

(2)₂ Alay etmek.

Uşaklar(yal.- söyleyen) ardına(yönl.- alıcı) **güler.** (Y/47)

[Çocuklar ardından güler.]

Gülümse-:

(1)₂ Gülümsemek.

O(yal.- deneyimci) utannı **gülümser** kendi diişildiinä(yönl.- uyarıcı). (SY/287)

[O kendi değişmesine utanarak gülümser.]

Gümbürde-:

(1)₂ “Gümbür” diye ses çıkarmak.

Şindi!-gür seste(bul.- durum) **gümbürdedi** bütün Türk askeri(yal.- deneyimci). (UK/20)

[Şimdi!- gür sesle gümbürdedi bütün Türk askeri.]

(2) Ölmek.

Güreş-:

(1)₂ Güreşmek.

Onda(bul.- yer) **güreşardı** iki istemäk(yal.- deneyimci)...(SY7202)

[Onda iki istek güreşirdi.]

Harı-:^{64 65}

⁶³ Gül- fiilinin istem yapısı GT ile TT’ de aynı olsa da hal ekli tamlayıcılarında farklılık görülmektedir. TT’ de yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılan fiil GT’ de yükleme hal ekli tamlayıcıyla kullanılmıştır.

⁶⁴ TT’de kullanılmayan harı- fiilinin anlamı Eski Uygur Türkçesi Sözlüğünde “kocamak; ihtiyarlamak” olarak verilmiştir. (bk: Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK Yay, İstanbul 1968, s.81)

⁶⁵ TT’de kullanılmayan harı- fiili GT ve diğer Türk lehçelerinde kullanılmaktadır. Uygur Türkçesi ve Özbek Türkçesinde de örneklerine rastladığımız harı- fiilinin istem yapısı Özbek Türkçesinde GT ile aynıken Uygur Türkçesinde farklıdır. Harı- fiili, Özbek Türkçesinde GT’de olduğu gibi ayrılma hal ekli tamlayıcıyla; Uygur Türkçesinde yalın halli tamlayıcıyla kullanılmaktadır:

Özb. “İssiq vä taşnâlikdän hârigân makedonlä toxtädilar.” (Çimen 2009; 575)

UT. “Bir neççe vaqit yol miñip herip ussuzluq yetti.”(Demirez Güneri 2007; 329)

(1)₂ Yorulmak, güçten düşmek, halsiz kalmak.

Beki ölä onların soyuydu, bekim da[**Onlar**]_(yal.- deneyimci) zor ömür**dän**_(ayrl.- sebep)

harımışlar. (Y/20)

[Belki bu (böyle olması) onların soyundandı, belki de zor hayattan yorulmuşlardı.]

Hastalan-:

(1)₁ Hastalanmak.

Taşka_(yal.- deneyimci) genä **hastalandı. (Y/16)**

[Taşka yine hastalandı.]

Hazırlan-:

(1)₂ Hazırlanmak.

Kırboba_(yal.- deneyimci) şindän sora **hazırlanardı** girmää_(yönl.- konu) êkzamenä.

(SY/169)

[Kırboba bundan sonra sınava girmeye hazırlanırdı.]

Hırla-:

(1)₁ Hırlamak.

Askerin tunuk **hırlêêr** buazları_(yal.- deneyimci). **(SY/97)**

[Askerin kapalı (donmuş) boğazı hırlıyor.]

Hızlan-:

(1)₂ Hız almak, hızı artmak.

Buga_(yal.- deneyimci) **hızlanêr** kırmızının üstünä_(yönl.- hedef). **(SY/186)**

[Boğa kırmızının üstüne (doğru) hızlanıyor.]

Hodullan-:⁶⁶

(1)₂ Gururlanmak.

⁶⁶ Hodul kelimesi TT’de “fodul” şeklinde üstünlük taslayan, kibirlenen anlamında kullanılmaktadır. Fakat TT’de fodullan- veya hodullan- şeklinde bir fiil kullanılmamaktadır. Ayşe İlker de bu fiilin Batı grubu yazı dillerinden sadece GT’de kullanıldığını söyler. (Ayrıntılı bilgi için bk: Ayşe İlker, Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil, TDK Yay, Ankara 1997, s.42.)

Karılar_(yal.- deneyimci) **hodullanêrlar**, açan onnara deerlâr “gözâl_(yan cümle- konu)”.

(SY/168)

[Kadınlar onlara ‘güzel’ denildiği zaman gururlanıyorlar.]

Hoşlan-:

(1)₂ Hoşuna gitmek, hoş bulmak, hazzetmek, sevmek.

İstemi-Kağan_(yal.- deneyimci) raat **hoşlanar** şahın halına_(yönl.- konu). (UK/43)

[İstemi Kağan şahın halinden hoşlanır.]

İil-:

(1)₂ Eğilmek.

Ben_(yal.- deneyimci) **iyilerim** senin kuvedine_(yönl.- hedef), benim büyük kağanım.

(UK/21)

[Ben senin kuvvetin önünde eğilirim, benim büyük kağanım.]

İlerle-:

(1)₂ İlerlemek, gelişmek; devam etmek.

Bân_(yal.- eden) **ilerlârdim** işlemää_(yönl.- hedef). (SY/185)

[Ben işlenmeye devam ederdim.]

İliş-:

(1)₂ İlişmek.

Kurşunnar_(yal.- konu) üreenâ_(yönl.- hedef) onun **ilişâmedi**. (Y/87)

[Kurşunlar onun yüreğine ilişemedi.]

(2)₂ Takılmak.

Onun gözünâ_(yönl.- hedef) genâ **ilişer** erdâ ardey_(yal.- eden). (SY/189)

[Onun gözüne yine yerdeki biber ilişir.]

(3) İlişkilik olmak; ilgisi bulunmak.

(4) Bıktırmak, usandırmak.

İnan-:⁶⁷

(1)₂ İnanmak.

Üreciim_(yal.- deneyimci) sana_(yönl.-içerik) **inanmêêr**/duygucuum sana yamanmêêr.

(SY/58)

[Yüreğim sana inanmıyor, duygum sana yamanmıyor.]

Biz_(yal.- deneyimci) bir Allahı_(yük.- içerik) **inanırız** hem Allahın yollanmışını Muhammedi, üüsek prorokumuz olacağını. (UK/96)

[Biz Allahın bir olduğuna, Allahın yolladığı Muhammede,(onun)yüksek peygamberimiz olacağına inanırız.]

İşidil-:

(1)₁ Duyulmak.

İşidildi gür bir ses_(yal.- konu). (Y/4)

[Gür bir ses işitildi.]

Kaç-:

(1)₂ Kaçmak. (Hızla koşup bir yere saklanmak.)

Vera_(yal.- eden) fırladı dışarı, **kaçtı** soka_(yönl.- hedef). (Y/127)

[Vera dışarıya fırladı, sokağa kaçtı.]

(2)₂ Kaçmak. (Gitmek, çekilmek.)

Onun gözünün önündän_(ayrl.- kaynak) hiç **kaçmazdı** nazlı, levent Gergi_(yal.- eden).

(SY/162)

[Nazlı, levent Gergi onun gözünün önünden hiç kaçmazdı(gitmezdi).]

Kaçın-:

(1)₁ Kaçışmak; koşuşmak.

Gördükçe Marini uşaklar_(yal.- deneyimci) taa hızlı **kaçırdı**. (Y/43)

[Çocuklar Marini gördükçe daha hızlı kaçışırdı.]

⁶⁷İnan- fiilinin istem yapısı TT ile GT'de aynıdır. Fakat hal ekleriyle kullanım bakımından arada farklar vardır. İnan- fiili birinci örnekte TT'de olduğu gibi yönelme hal ekli tamlayıcıyla kullanılırken; ikinci ve üçüncü örnekte yönelme yerine yükleme hal ekli tamlayıcıyla kullanılmıştır.

Kahırlan-:

(1)₂ Kahırlanmak, kederlenmek.

Kahırlanardı evdä(bul.- yer) ikinci avşam karı(yal.- deneyimci). (SY/157)

[İkinci akşam kadın evde kahırlanırdı.]

Kal-:

(1)₂ Kalmak. (Olduğu yeri ve durumu korumak sürdürmek.)

Döndü, ayaklarını geçirdi gölgeyä, kafası(yal.- etkilenen) güneşä(yönl.- yer) **kaldı**.

(Y/16)

[Döndü, ayaklarını gölgeye geçirdi, kafası güneşte kaldı.]

(2)₂ Kalmak. (Zaman, uzaklık veya nicelik belirten miktarda bulunmak.)

İrmi dört kişidän Sırt küyünda(bul.- yer) **kaldık** salt iki kişi bän hem Yalancı

Tani(yal.- konu)- (Y/19)

[Sırt köyünde yirmi dört kişiden sadece ben ve Yalancı Tani kaldık.]

(3)₃ Kalmak. (Miras olarak kalmak.)

Baraboy Petikaya(yönl.- faydalanan) bobasından(ayrl.- eden) **kalmıştı** bir kemeñä(yal.-

konu)- (Y/29)

[Baraboy Petikaya babasından bir kemeñe kalmıştı.]

Kalk-:

(1)₁ Kalkmak. (Yukarı doğru yükselmek.)

Gün(yal.- konu) artık dört adam boyu **kalktı**. (Y/14)

[Gün artık dört adam boyu kalktı.]

(2)₂ Kalkmak. (Oturma durumundan dik duruma gelmek, doğrulmak.)

...[**Onlar**](yal.- eden)uşakların ardına(yönl.- kaynak) **kalkêrlar**. (Y/14)

[... çocukların ardından kalkıyorlar.]

Kapan-:

(1)₂ Kapanmak.

[**O**](yal.- eden) Ama sora genä **kapanardı** gezmää(yönl.- konu) eski yolunda. (SY/310)

[Ama sonra yine eski yolunda gezmeye kapanırdı.]

(2)Son bulmak.

- (3)Tükenmek.
(4)Kurumak (pınarlar için)

Karış-:

- (1)Karışmak.
(2)₂ Müdahale etmek.

Böylä tartışmalara^(yönl.- konu) çok kerä birär dä arab dervişi^(yal.- eden) da **karışardı.**

(UK/95)

[Böyle tartışmalara çoğu kez birer Arap dervişi de karışırdı(müdahale ederdi).]

Karşılaş-:

- (1)₃ Karşılaşmak.

Bir kerä yazın bän^(yal.- deneyimci) karşılaşêrim onunnan^(vas.- deneyimci) orada sokakta^(bul.- yer). **(SY/148)**

[Yazın bir kere ben onunla sokakta karşılaştım.]

Katıklan-:

- (1)₃ Katık katmak.

...[**Onlar**]^(yal.- eden) datlı koyun yahnısından^(ayrl.- kaynak) SUVANNIYLAN^(vas.-araç)

katıklanarlar. (UK/314)

[...tatlı koyun yahnisine soğanı katık ederler.]

Kaybel-:

- (1)₂ Kaybolmak.

Ama burada^(bul.- yer) bu delibaşlan te **kaybeler** insan^(yal.- deneyimci). **(SY/222)**

[İnsan burada bu delibaşla kaybolur.]

- (2)Şaşırmaq, afallamak.

Kesil-:

- (1)Kesilmek.

- (2)₂ Yorulmak, halsiz düşmek. ,

Smilidi_(yal.- deneyimci) heptän **kesildi** beklemektän_(ayrl.- sebep)• (SY/188)

[Smilidi beklemekten hepten yoruldu.]

(3)Kurumak.

Kımılda-:

(1)₂ Kımıldamak.

Kruçal askerleri_(yal.- deneyimci) zor **kımıldanarlar** sulu çamur içindä, yaamur altında_(bul.- yer)• (UK/151)

[Kruçal askerleri sulu çamur içinde, yağmur altında zor kımıldanırlar.]

Kıyış-:

(1)₂ Cesaret etmek, yiğitlik göstermek, cür'et etmek.

Beş yıl bän_(yal.- deneyimci) hep **kıyışmazdım** gelmää_(yönl.- konu)• (SY/256)

[Beş yıldan beri gelmeye cesaret etmedim.]

Kork-:

(1)₂ Korkmak.

Nicä şeytandan **korkurdu** hepsi_(yal.- deneyimci) bu üredendän_(ayrl.- uyarıcı)• (Y/61)

[Hepsi şeytandan korkar gibi bu öğretmenden korkardı.]

Koyul-:

(1)₂ Koyulmak.

Kağanlık merkezi_(yal.- faydalanan) de **koyuldu** Ötüken kasabasında Orhun deresinin batı kenarında_(bul.- yer)• (UK/23)

[Kağanlık merkezi Ötüken kasabasında Orhun deresinin batı kenarına koyuldu.]

(2)Terkedilmiş olmak.

Küs-:

(1)₂ Küsmek.

Sofrandan senin bän alacam, ama bän geldim söylemää, ani bän_(yal.- deneyimci) sana_(yönl.- etkilenen) öbür sefer **küstüm**•(SY/260)

[Sofrandan alacağımı söylemeye geldiğim zaman ben sana küstüm.]

Mayıllan-:

(1)₂ Eğilmek.

(2)₂ Gönül vermek.

Yavçu_(yal.- deneyimci) sa gittikçä taa **mayıllanırdı** ona_(yönl.- etkilenen). (SY/180)

[Yavçu ise ona gittikçe daha fazla gönül verirdi.]

Otur-:

(1)₂ Oturmak.

Açan girdik auluna, orada_(bul.- yer) **oturardı** bir on kişi_(yal.- eden). (Y/19)

[Avluya girdiğimizde orada on kişi oturuyordu.]

(2)Yaşamak.

Oyalan-:

(1)₂ Oyalanmak.

[**Biz**]_(yal.- eden) Kimär kerä **oyalanardık** saat beşädan_(edat öbeği- süreç). (SaY/53)

[Kimi kere saat beşe kadar oyalanırdık.]

Örü-:

(1)₂ Yürümek.

Örüyärdi o_(yal.- deneyimci) sık adımlar**lan**_(vas.- araç), azıcık göçeräk ayaandan-ayaana.

(SY/211)

[Azıcık topallayarak sık adımlarla yürüyordu.]

Özen-:

(1)₂ Özenmek.

Marin_(yal.- eden) dönüşer, dönüşer kapu önündä, ölä da işä_(yönl.- konu) **özenmeer**, çıkêr sokaa. (Y/46)

[Marin kapı önünde döner döner, bir işe de özenmez, sokağa çıkar.]

Peedalan-:

(1)₂ Peydahlanmak.

Canında_(bul.- deneyimci) onun **peydalandı** bir umut_(yal.- konu). (Y/121)

[Onun canında bir umut peydahlandı.]

Sauş-:

(1)₂ Savuşmak.

Bir mavi gözlü, al dudaklı güzel kız_(yal.- eden) da yanından_(ayrl.- kaynak) **savuştu.**

(UK/274)

[Mavi gözlü, al dudaklı güzel kız yanından savuştu.]

Sakın-:

(1)₂ Sakınmak.

Sakınırdı ondan hem onun için oollarından_(ayrl.- kaynak) boyar da primar da_(yal.- deneyimci). (Y/38)

[Bey de başkan da hem ondan hem onun oğullarından sakınırdı.]

(2) Kararsız olmak (mec.).

Saklan-:

(1)₂ Saklanmak.

[**Sen**]_(yal.- eden) **Saklan** damın içinä, samannar altına_(yönl.- yer). (Y/74)

[Damın içindeki samanların altına saklan.]

Sallan-:

(1)₂ Sallanmak.

Banderilya⁶⁸_(yal.- deneyimci) **sallanêr** et içindä_(bul.- yer), getirerek hayvana çirkin acı.

(SY/186)

[Banderilya hayvana çok büyük acı getirerek et içinde sallanıyor.]

(2) Sözüde durmamak, sebatsız olmak.

Sap-:

(1)₃ Sapmak.

Ta yolcazdan_(ayrl.- kaynak) ona doru_(edat öbeği- hedef) **saptı** bir kız_(yal.- deneyimci). (Y/120)

⁶⁸ Banderilya: Boğa güreşlerinde kullanılan küçük kargı.

[Bir kız yoldan ona doğru saptı.]

(2) Birine çekilerek yol vermek.

(3) Şaşırarak, hata etmek, yanılmak (mec.).

Sarmaş-:

(1)₂ Sarmaşmak.

Çalêr Petika_(yal.- deneyimci) kahrını unutmuş, **sarmaşmış** dostun_(vas.- deneyimci) laf eder onun_(Y/30)

[Petika kahrını unutmuş (halde)çalıyor, dostuyla sarmaşmış, laf ediyor.]

(2) Yanaşmak, yapışmak, takılmak, sataşmak, yakışmak (mec.).

Savaş- :

(1)₁ Savaşmak. (Çaba sarf etmek.)

Kemençeci_(yal.- eden) hepsinden çok **savaşêr**, hepsindän şeremet işleer. (Y/35)

[Kemençeci hepsinden çok savaşıyor, hepsinden çok işliyor.]

(2)₂ Savaşmak. (Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla mücadele girişmek.)

Sän_(yal.- eden) **savaşêrsın** e kurtulmaa_(yönl.- konu) bendän? (SY/200)

[Sen benden kurtulmaya savaşıyorsun ha?]

Sayıl-:

(1)₃ Sayılmak.

Küüdä_(bul.- yer) en ii çiftçi_(yal.- içerik) **sayılardı** o_(yal.- etkilenen). (SY/143)

[O köydeki en iyi çiftçi sayılırdı.]

(2) Hesaplaşmak.

(3) Hesaplamak, göz önünde bulundurmak.

Selemleş-:

(1)₂ Selamlaşmak.

Sora o_(yal.- deneyimci) **selemneşti** bu musafirlärlän_(vas.- deneyimci)...” (UK/93)

[Sonra o misafirlerle selamlaştı...]

Sevin-:

(1)₂ Sevinmek.

Biz dâ iki fıkara_(yal.- deneyimci) canca_(yal.- durum) **sevindik**, doruluk yolunu gördük.

(Y/28)

[Biz de iki fukara çok sevindik, doğruluk yolunu gördük.]

Sın-:

(1)₂ Bir şeye ısınmak, alışmak.

Sınaşmıştı o_(yal.- deneyimci) bölâ yaşamaya_(yönl.- uyarıcı). (Y/19)

[O böyle yaşamaya alışmıştı.]

(2)Yenilmiş olmak (mec.).

Sıyın-:

(1)₂ Sığınmak, sığışmak.

Manastırda **sıyınêr** onnar_(yal.- deneyimci) insan arasına_(yönl.- yer). (Y/64)

[Onlar manastırda insanların arasına sığışıyorlar.]

Silin-:

(1)Silinmek.

(2)Temizlenmek.

(3)₂ Hafızadan kaybolmak.

Drayço da lazım satsın evcezi Devnede, ki o çirkin erler_(yal.- konu) onun anmasından_(ayrl.- kaynak) **silinsinner**. (UK/266)

[O çirkin yerlerin aklından silinmesi için Drayçonun Devnedeki evcağızını satması lazım.]

(4)Eskimek.

Sin-:

(1)₂ Sinmek. (Bıkmak.)

Gider o_(yal.- deneyimci), yamıtmış ensesini, **sinmiş** lüzgerdân_(ayrl.- uyarıcı), gider, nicâ bir kırık kanatlı kuş. (Y/59)

[O, ensesini yamultmuş, rüzgardan gizlenmiş, kırık kanatlı bir kuş gibi gider.]

(2)₂ Sinmek. (Kendini göstermemek için büzölmek, saklanmak, pusmak.)

Öbürü_(yal.- eden) **sindi** atın elesinä_(yönl.- hedef), hızlandırdı onu, ama sauşamadı.

(Y/79)

[Öbürü atın yelesine sindi, onu hızlandırdı ama savuşamadı.]

Sokul-:

(1)₂ Sokulmak, karışmak.

Sündürmägä_(yönl.- hedef) ama kimsey_(yal.- deneyimci) **sokulmadıydı. (UK/134)**

[Ama kimse söndürmeye sokulmamıştı.]

(2)Gözüne girmek.

Solu-:

(1)₂ Solumak.

O iki batal_(yal.- eden) arkasında_(bul.- yer) **soluyorlar. (UK/145)**

[O iki battal arkasında soluyorlar.]

Sölen-:

(1)₁ Söylenilmek, anlatılmak.

Sölen en küçük arkadaşları Sandi_(yal.- eden). (Y/18)

[En küçük arkadaşları Sandi söylenir.]

Sus-:

(1)₁ Susmak.

Toşka batü_(yal.- eden) **sustu. (Y/16)**

[Toşka ağabey sustu.]

Şaş-:

(1)₂ Şaşmak.

Kırboba_(yal.- deneyimci) kâr biraz **şaştı** bu kadar tez kayıllaa_(yönl.- uyarıcı). (SY/166)

[Kırboba aslında bu kadar tez razı gösterilmesine biraz şaştı.]

Şaşır-:

(1)₂ Şaşırarak.

Şah_(yal.- deneyimci), görüp böyle pak Türk kervanını, biraz **şaşırdı** kendisini_(yük.- içerik). **(UK/40)**

[Şah böyle temiz bir Türk kervanı görünce, biraz şaşırdı.]

Şımar-:

(1)₁ Şıarmak.

Peti_(yal.- deneyimci)! Bak da barem buun **şımarma**. **(Y/96)**

[Peti, bari bugün şımarma.]

Takış-:

(1)₂ Takılmak, peşine düşmek.

Uşaklar_(yal.- deneyimci) **takışêrlar** eni sıraya_(yönl.- hedef). **(SY/361)**

[Çocuklar yeni sıraya takılıyorlar.]

Tapın- (Takın-):

(1)₁ Dua etmek.

Onnarın senselesi_(yal.- deneyimci) çok Allahlıklara iyilip **tapınarmış**. **(UK/6)**

[Onların sülelesi Allaha eğilip çok dua edermiş.]

(2)Günahlardan arınmak.

(3)₂ Peşine düşmek.

Canavar_(yal.- eden) koyunnara_(yönl.- etkilenen) **takındı**. **(S/237)**

[Kurt koyunların peşine düştü.]

Tanın-:

(1)₂ Tanınmak.

Bu adam_(yal.-etkilenen) pek islää **taninêr** dünnää opera sanatçılarının arasında_(bul.- yer).

(SaY/56)

[Bu adam dünya opera sanatçılarının arasında çok iyi tanınıyor.]

(2)Tanışmak.

Titire-:

(1)₁ Titirmek.

Elleri Senkanın_(yal.- deneyimci) **titrer**, sansın onnarı sıklet almış. **(Y/65)**
[Senkanın elleri sıkıntılıymış gibi titrer.]

Tutun-:

(1)₂ Tutunmak.

Hepsi_(yal.- deneyimci) enidän **tutundular** işlemaa_(yönl.- konu). **(Y/18)**
[Hepsi yeniden işlemeğe başladılar.]

Umutlan-:

(1)₁ Ümitlenmek.

O_(yal.- deneyimci) da **umutlanêr**, gecä-gündüz kemença çaler. **(Y/32)**
[O da umutlanıyor, gece gündüz kemençe çalıyor.]

Uura-:

(1)₂ Uğramak.

Bu vakıtta Kırboba_(yal.- eden) birkaç kerä **uuradı** Govrilovun evinä_(yönl.- yer).
(SY/167)
[O zaman Kırboba Govrilovun evine birkaç defa uğradı.]

Uy-:

(1)₂ Uyumak.

[**Biz**]_(yal.- den) **Uyuduk**, nicä ölü, biçinti içində_(bul.- yer). **(Y/23)**
[Ölü gibi biçinti içinde uyuduk.]

Uyan-:

(1)₃ Uyanmak.

Gücük ayın irmi dokuzunda, sabaa karşı, saat dörttä, gazetacı Tezek Miti_(yal.- eden)
uyandı aar acıdan_(ayrl.- uyarıcı) bütün sırtında_(bul.- yer). **(SaY/20)**
[Gazeteci Tezek, şubat ayının yirmi dokuzunda, sabaha karşı saat dörtte sırtında ağır acıyla uyandı.]

Uyukla-:

(1)₂ Uyuklamak.

Orada bir kütme üstündä_(bul.- yer) oturukça **uyuklêêr** Jalez dâdu_(yal.- deneyimci).

(SY/177)

[Jalez dede orada bir kütüğün üstüne oturmuş uyukluyor.]

Üfkelen-:

(1)₁ Öfkelenmek.

Üfkelendi aklıycasına Mejgeldek_(yal.- deneyimci). (SY/161)

[Mejgeldek kendi kendine öfkelendi.]

Üfle-:

(1)₃₋₂ Üflemek. (Dudakları büzererek soluğu bir şey üzerine hızla vermek, üfürmek.)

...[**Sen**]_(yal.- eden) **üflä** aucunda_(bul. yer) bir çanak arpa_(yal.- etkilenen), çek rişintsada,

yap bir çörek. (Y/14)

[**O**]_(yal.- eden) Haşlanmış sütlen **üfleer** suya_(yönl.- etkilenen) da. (S/251)

[Sütten haşlanmış, suyu da üfler.] [Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer.]

[...avucunda bir çanak arpa üfle, el değirmeninde çek de bir çörek yap.]

(2)₂ Üflemek. (Nefesli çalgıları çalmak.)

Çırtma da hep ölä öter,/ açan biri_(yal.- eden) ona_(yönl.- etkilenen) **üfleer**. (SY/110)

[Biri ona üfleyince düdük hep böyle ötüyor.]

Ürküt-:

(1)₃ Ürkütme.

[**O**]_(yal.- deneyimci) Gargaları_(yük.- etkilenen) payın başından_(ayrl.- uyarıcı) **ürküder**. (Y/56)

[Mahsulün başındaki kargaları ürkütür.]

Üşü-:

(1)₂ Isı yokluğundan, azlığından veya ısı kaybından etkilenmek, soğğun etkisini duymak.

Benim pek **üşüyârdi** geerdä_(bul.- yer) ensemin kökü hem ayaklarımın çırtmaları_(yal.- etkilenen). (SY/177)

[Benim geride ensemin kökü ve bacaklarım çok üşüyordu.]

Üz-:

(1)₂ Yüzmek.

Açık bir oyma kenarında_(bul.- yer) **üzer** bir gözâl kayık_(yal.- konu). (UK/135)

[Açık oyma kenarında güzel bir kayık yüzer.]

Üzül-:

(1)Üzme işine konu olmak.

(2)₂ Üzüntü duymak, kaygılanmak.

[O]_(yal.- deneyimci) Sade aylesi yok deyni_(edat öbeği- konu) biraz **üzülürdü**. (UK/232)

[Sadece ailesi yok diye biraz üzülürdü.]

Yaklaş-:

(1)₂ Yaklaşmak.

Çadırın tarafından_(ayrl.- yer) **yaklaşardı** bir atlı_(yal.-eden). (Y/78)

[Çadır tarafından bir atlı yaklaşırdı.]

(2)₂ Yaklaşmak.(Az zaman kalmak.)

Yaklaşardı saat_(yal.- deneyimci) oniki_(yal.- hedef). (SY/169)

[Saat on ikiye yaklaşırdı.]

Vakit geçer, Petika_(yal.- deneyimci) artık kırka_(yönl.- hedef) **yaklaşêr**. (Y/32)

[Vakit geçer, Petika artık kırkına yaklaşıyor.]

Yanaş-:

(1)₃ Yanaşmak.

Açan onnar bûümüşlâr, birisi onnarın olmuş zengin, öbürü_(yal.- deneyimci) sa

yanaşmış ona_(yönl.- hedef) çoban_(yal.- konu). (SY/136)

[Onlar büyüyünce birisi zengin olmuş, diğeri de onun yanında çoban olmuş.]

Yapış-:

(1)₂ Yapışmak; birine asılmak; biktirmek.

Koyu kan_(yal.- deneyimci) onun parmaklarına_(yönl.- etkilenen) **yapıştı**. (Y/84)

[Koyu kan onun parmaklarına yapıştı.]

Yapıştır-:

(1)₃ Yapıştırmak.

Yapıştırdı Popaz_(yal.- eden) ensesinä_(yönl.- hedef) bir şamar_(yal.- konu). **(Y/68)**

[Papaz ensesine bir tokat yapıştırdı.]

Yaraş-:

(1)₂ Yaraşmak, yakışmak.

Ani ona_(yönl.- deneyimci) **yaraşmêêr** bu eni hal_(yal.- konu). **(SY/212)**

[Bu yeni hal ona yakışmıyor.]

Yat-:

(1)₂ Yatmak.

Yatırdı zavalı_(yal.- eden) arkası üstünä_(yönl.- hedef). **(Y/24)**

[Zavallı arkası üstüne yatıyordu.]

(2)Kuluçkaya yatmak.

Yazış-:

(1)₂ Yazışmak.

Çoyu onnarın_(yal.- eden) içindän vatanını unutmadılar, Bucakta kalan senselerinnän_(vas.- eden) **yazışêêrlar**. **(Sa Y/4)**

[Onların çoğu vatanını unutmadı, Bucakta kalan akrabalarıyla yazışıyorlar.]

Yımuşa-:

(1)₂ Yumuşamak.

Padişah karı_(yal.- deneyimci) onun kucağında_(bul.- yer) birdän **yımuşadı**. **(UK/173)**

[Padişah kadın onun kucağında birden yumuşadı.]

Yınan-:

(1)₂ İnanmak.

Pek tä **yınanmazdı** o_(yal.- deneyimci) bu laflara_(yönl.- konu). **(Y/72)**

[O bu laflara pek inanmazdı.]

Siz_(yal.- deneyimci) naşı, beni_(yük.- konu) mi **yınanmêersınız?** (Y/26)

[Siz bana inanmıyor musunuz?]

Yollan-:

(1)₂ Yola koyulmak.

Onnar_(yal.- eden) **yollandılar** kıra_(yönl.- hedef). (SY/150)

[Onlar kıra doğru yola koyuldular.]

Zeetle-:⁶⁹

(1)Eziyet etmek.

(2)Baskı yapmak, üzme.

(3)₂ Üzme.

Kara fikirler_(yal.- eden) **zeetleerler** Onu_(yük.- etkilenen). (S/264)

[Kara fikirler onu üzer.]

⁶⁹ Zeetlemek fiili Batı grubu Türk yazı dillerinden sadece GT’de kullanılmaktadır.(Ayrıntılı bilgi için bk: Ayşe İlker, age.,s.33)

2. Edatların İstem Durumları

Bundan önceki bölümde fiillerin istem durumlarını inceleyerek, fiillerin cümle içinde anlamı tamamlamak için hangi hal eklerine ihtiyaç duyduğunu tespit etmeye çalıştık. Dil içinde görevli kelimeler olarak tanımlanan edatlar da tümce içinde anlam kazanabilmek için hal ekleriyle ilişki içinde bulunurlar ve belli hal eklerini isterler:

^{+hal(ayrılma- kaynak)}
Küçüklüümdän beeri hep deerlär. (KB/446)

[Küçüklüğümünden beri hep derler.]

^{+hal (yönelme- sebep)}
Onnara deyni mi koker nezeetli kırma ? (KB/403)

[Onlar için mi kokuyor lezzetli kavurma?]

^{+hal (yönelme- hedef)}
Angı kumaların seni şişirerlär orada bana karşı? (SY/262)

[Hangi komşuların orada seni bana karşı şişiriyorlar.]

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi beeri edatı kendinden önceki kelimeye ayrılma hal ekiyle bağlanarak kaynak rolünü; deyni edatı yönelme hal ekiyle bağlanarak yararlanıcı rolünü; karşı edatı yönelme hal ekiyle bağlanarak hedef rolünü almış ve fiile bağlanmıştır.

Biz de bölümde GT'deki edatların hal ekleriyle olan ilişkileri ve istem durumları üzerinde duracağız.

Miktar ve Yön Edatı: kadar

Danalar gezerlär dizä kadar^(yönl.-miktar) fişki içindä. (SaY/23)

[Danalar dize kadar fişki içinde gezerler.]

Oolunu sevä-sevä kaldırdı bir dev kadar^(yal.-miktar), üretti silahları hem hergeleyi kullanmaa, yurtluu sevmää, onun için can vermää.(KB/ 365)

[Oğlunu seve seve bir dev kadar kaldırdı, (ona) silah ve at kullanmayı, vatanını sevmeyi, onun için can vermeyi öğretti.]

Kendima kadar^(yönl.-miktar). (KB/ 430)

[Kendime kadar.] [Kendime (yetecek) kadar.]

Ama bän istämeerim biz ool-boba bozuşalım butakım diriliktä yaşamışkan şindiyä kadar^(yönl.- zaman). (KB/ 375)

[Ben şimdye kadar baba oğul düzgün yaşamışken bozuşalım istemiyorum.]

Yön Edatları: karşı, aşırı, +a+dak, +a+dan

Angı kumaların seni şişirelär orada bana **karşı**_(yönl.- hedef)? (SY/262)

[Hangi komşuların orada seni bana karşı şişiriyorlar.]

Toşka yatêr günä **karşı**_(yönl.- hedef), yırtıklarından yannarı şılêêr. (KB/397)

[Toşka güne karşı yatıyor, yırtıklarından yanları ışıldıyor.]

...sän evdä yokkan da gün **aşırı**_(yal.- konu) sorêrlar. (KB/373)

[...sen evde yokken de gün aşırı soruyolarlar.]

Onnar lafsız çıktılar sokaa da gittilär parkçaaza, angısı bulunardı instituttan birkaç ev **aşırı**_(yal.- konu). (KB/384)

[Onlar konuşmadan sokağa çıktılar, enstitüden birkaç ev sonra bulunan parka gittiler.]

Şidiy**adak**_(yönl.- zaman) dünnä istoriyası göstermeer, netürlü insannardır gagauzlar, nesoy senselâdir. (KB/352)

[Şimdye kadar dünya tarihi gagauzlar ne türlü insanlar olduğunu, hangi silsileden geldiğini göstermiyor.]

Ülenä**däk**_(yönl.- zaman) her gün büzüldü dumanın aazında bayırlar. (SY/114)

[Bayırlar her gün öğlene kadar dumanın ağzında büzüldü.]

Gagauzlar yaşarlarmış Dobrucada etişik Varnay**adak**_(yönl.- yer). (KB/352)

[Gagauzlar Dobrucadan Varnaya kadar yaşarlarmış.]

Bu cenklerde üstalmşlar, ensemişlär Peçenegleri Türk-Uzlar (Oğuzlar), hem onlar kuumuşlar Peçenegleri Tunaya **dak**_(yönl.- yer). (KB/356)

[Oğuzlar bu savaşlarda Peçenekleri yenmişler ve onları Tunaya kadar kovmuşlar.]

Artık kendi adını da şindi**yädän**_(yönl.-zaman) açıklamadı. (UK/153)
[Kendi adını da şimdiye kadar açıklamadı.]

Gülümseer güna bakıp, uz durameer saba**adan**_(yönl.-zaman). (KB/445)
[Güne bakıp gülümsüyor, sabaha kadar uslu duramıyor.]

Vasıta ve Beraberlik Edatları: *bile, +lä, +län bile, +nan, +nan bile, +nä, +nen*

Nicä da olsa, küçü**ktän bilä**_(ayrl.-zaman) бүüdü**lär**. (KB/434)
[Ne de olsa küçüklükten beri birlikte büyüdüler.]

Açan annêêr ani gü**ülä**_(yal.- araç) uyandırdı karısını, verer ona izin. (KB/ 393)
[Karısını güçlkle uyandırdığımlı anladığımlı ona izin verir.]

Açan İspanyada ceketti sivil cengi, bän gittim orayı da respublikannar**lan bilä**_(yal.- araç) girdim düüşä. (KB/425)

[İspanyada sivil savaş başladığımlı ben oraya gittim ve cumhuriyetçilerle birlikte savaşa katıldım.]

Gelsin bizim**nän bilä**_(yal.- araç)! (KB/373)
[Bizimle birlikte gelsin!]

Kefim oler **bilä**_(vas.- araç) senin**nän**. (KB/442)
[Seninle birlikteyken keyfim oluyor.]

O bakardı Tonyanın ardına, da bütü**nnä**_(yal.- konu) boyu hem örüyüşü görünerdiler zavallı. (KB/383)

[O Tonyanın ardından baktığımlı onun boyu ve yürüyüşü bütünüyle zavallı görünürdü.]

Benzerlik Edatları: *gibi, nasıl, nicä*

O bir şaşkın **gibi**_(yal.- konu) doluydu sıcak kuvetlan. (KB/438)

[O bir şaşkın gibi sıcak kuvvetle doluydu.]

Her bir fidanın altından direk **gibi**_(yal.- konu) kalkardı yukarı koyu tütün. **(KB/394)**
[Her bir fidanın altından yukarıya direk gibi koyu tütün kalkardı.]

Baksana, **nasıl**_(yal.- konu) hepsi komşular eniledilär evlerini. **(KB/374)**
[Baksana, komşuların hepsi evlerini nasıl yenilediler.]

Evdä beş aaz bekleer, **nicä**_(yal.- konu) yavru sırcıklar yuvada. **(Y/23)**
[Yuvadaki yavru sıgırcıklar gibi evde beş ağız bekler.]

İstemi-kağanın hatırı için Maniahı musafirledi **nicä**_(yal.- konu) bir üsek devlet adamını. **(UK/41)**
[İstemi Kağanın hatırı için yüksek bir devlet adamı gibi onu misafir etti (ağırladı).]

Takrar Edatı: genä

Tätü **genä**_(yal.- konu) düümüş mamuyu. **(SY/193)**
[Baba yine anneyi dövmüş.]

Kurşumbanın suradı **genä**_(yal.- konu) bulutlandı. **(SY/307)**
[Kurşumbanın yüzü yine bulutlandı.]

Hal Edatı: görä

Senin demenä **görä**_(yönl.- hedef), bän boşuna düşünürmişim buna. **(SY/303)**
[Senin demene göre, ben bunu boşuna düşünüyormuşum.]

... insan atlêêr kemençenin havasına **görä**_(yönl.- hedef), seviner, havaya **göre** naara eder. **(Y/30)**

[...insan kemençenin havasına göre atlıyor, seviniyor, havaya göre nara atıyor.]

İlk yabgu da ayırıldıydı kalkan üstündä eski Türk adetinä **görä**_(yönl.- hedef). **(UK/67)**

[İlk yabgu da eski Türk âdetine **göre** kalkan üstünde ayrılmıştı (seçilmişti).]

Sebep Edatları: başka, beterä, deyni, için, üzerä

... bundan **başka**_(ayrıl.- konu), padişahın kızı güzelliinä görä dä akıllıymış...

[Bundan başka, padişahın kızı güzel olduğu gibi akıllıymış...]

Onun üreenä konu fasıl bir ilin duygu, ani şef - bir zulüm adam, da bu **beterä**_(yal.- konu) yok ne kahırlanmaa. **(KB/413)**

[Onun yüreğine garip hafif bir duydu konu, şef zalim bir adamdı, bu yüzden kahırlanacak ne var.]

Çok kerä kolhozun predsedatelsinä maana bulurdu, ani o işleri bol braker da onun **beterinä**_(ilgi- kaynak) kolhoz birtürlü ilerleyämer. **(KB/360)**

[Çok kere kolhozun başkanına işleri serbest bıraktığı için ve onun yüzünden kolhoz bir türlü ilerleyemiyor diye bahane bulurdu.]

Baksana be, aslan, nelär olêr dünnäa üzündä bir-iki hayırsızın **beterinä**. **(KB/402)**

[Aslan, baksana, dünya üzerinde bir iki hayırsızın yüzünden neler oluyor.]

Senin **beterinä**_(ilgi- kaynak) bizim gazeta gözdän çıktı! **(KB/410)**

[Senin yüzünden bizim gazete gözden çıktı.]

Sade aylesi yok **deyni**_(yal.- konu) biraz üzülürdü. **(UK/232)**

[Sadece ailesi yok diye biraz üzülürdü.]

Ama kimisi sakınardı bizdän, çingeneyiz **deyni**_(yal.- konu). **(KB/ 378)**

[Ama kimisi çingeneyiz diye bizden sakınırdı.]

O günü karısı auşam üstü yakmıştı fırında ateş: içerleri yısıtmaa **deyni**_(yönl.- konu). **(KB/393)**

[O gün karısı akşamüstü içerleri ısıtmak için fırında ateş yakmıştı.]

Onnara **deyni**_(yönl.- konu) mi koker nezeetli kırma ? (KB/403)

[Onlar için mi kokuyor lezzetli kavurma.]

Onun elleri gidişärdilär resim etmek **için**_(yal.<filimsi>- konu)• (SY/174)

[Onun elleri resim yapmak için kaşınırdı.]

Türlü-türlü özgä işlär annadırdılar bu daa **için**_(yal.- konu)• (Y/3)

[Bu dağ için türlü türlü şeyler anlatırlar.]

Annadın sizin yaşamanız **için**_(yal.- konu)• (SY/282)

[Yaşamanızı anlatın.]

Senin **için**_(ilgi- konu) sa kimseycik elek yırtmêêr. (SY/262)

[Senin için hiç kimse elek yırtmıyor.]

Bunun **için**_(ilgi- konu) dä artık açılmıştı çok eski zamannardan transasia “ipek kervan yolu”...(UK/51)

[Bunun için de artık çok eski zamanlardan Transasya “ipek kervan yolu” açılmıştı...]

Bu **üzerä**_(yal.- konu) da däduya insannar koymuştular ad – Zimba. (KB/414)

[Bunun üzerine (bu yüzden) insanlar dedeye Zimba adını koymuşlardı.]

O **üzere**_(yal.- konu) buldu bir er korrespondent gazetada. (KB/419)

[Onun üzerine (o yüzden) muhabir gazetede bir yer bulmuştu.]

Zaman Edatları: Sora, beeri, geeri, evvel

Birkaç minuttan **sora**_(ayrl.- kaynak) girdik Moldaviyanın en büyük kasabasına.(KB/430)

[Birkaç dakika sonra Moldovanın en büyük kasabasına girdik.]

Tonya şindän sora^(ayrl.- kaynak) oradaydı. (KB/382)

[Tonya şimdiden sonra (artık) oradaydı.]

Küçüklüümdän beeri^(ayrl.- kaynak) hep deerlär. (KB/446)

[Küçüklüğümde beri hep derler.]

Bu musaafir beş yıl geeri^(yal.- kaynak) bir düüş çeketmiş romınnarlan. (KB/358)

[Bu misafir beş yıl önce Romenlerle bir dövüş başlatmış.]

Bir yıl geeri^(yal.- kaynak) Länka gömdü ilk uşaanı. (SY/138)

[Lenka bir yıl önce ilk çocuğunu gömdü.]

Evvel^(yal.- kaynak) se gagauzlar tutarmışlar binnerlän koyun. (KB/415)

[Önceden Gagauzlar binlerce koyun tutarlarmış.]

Başkalık Edatı: kaara//kaari

Vasil, sendän kaarä^(ayrl.- kaynak) benim aklımda kimsey yok. (KB/373)

[Vasil, senden başka benim aklımda hiç kimse yok.]

Ondan kaarä^(ayrl.- kaynak) kimsey enseyämaz naturayı. (KB/395)

[Ondan başka kimse tabiatı yenemez.]

Bizim sa küüdä bendän kaarä^(ayrl.- kaynak) kimsey becerämeer şindän sora yapmaa kaurma. (KB/422)

[Bundan sonra bizim köyde benden başka hiç kimse kavurma yapmayı beceremez.]

III. BÖLÜM

SONUÇ

Bu çalışmada Gagauz Türkçesindeki fiillerin ve edatların istem durumları incelenmiştir. Çalışmada kullanılan 400 fiil Abdülmecit Doğru ve İsmail Kaynak tarafından Rusça'dan Türkiye Türkçesine aktarılan “Gagauz Türkçesinin Sözlüğü” taranarak elde edilmiş ve bu fiiller için örnek cümleler Gagauz Türkçesi ile yazılmış yedi eserden tespit edilmiştir. Edatlar için de örnek cümleler bu yedi eserden tespit edilmiştir.

Fiiller ilk olarak oluş, kılış ve durum fiilleri olarak üç sınıfa ayrılmıştır. Bu fiillerden 67 tanesi oluş, 234 tanesi kılış, 152 tanesi durum fiilidir.⁷⁰

Fiiller üç sınıfa ayrıldıktan sonra her fiil kendi sınıfı içinde, mantıksal, sözdizimsel ve semantik istem düzeyinde değerlendirilmiştir. Sözdizimsel istem düzeyinde beş hal eki (yalın, bulunma, ayrılma, vasıta, yükleme), semantik istem düzeyinde ise 26 semantik rol kullanılmış ve genel olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Gagauz Türkçesindeki fiiller mantıksal istemleri bakımından bir istemli, iki istemli, üç istemli ve dört istemlidir. Fiillerin fiil sınıflarına göre mantıksal istemlerinin sayısal değerleri şu şekildedir:

- Oluş Fiilleri: bir istemli 12, iki istemli 48, üç istemli 7.
- Kılış Fiilleri: bir istemli 6, iki istemli 127, üç istemli 96, dört istemli 5.
- Durum Fiilleri: bir istemli 18, iki istemli 119, üç istemli 14, dört istemli 1 fiil bulunmaktadır.

Fiillerin geneline bakıldığında % 7,9'u bir istemli; %64,9'u iki istemli, %25,8'i üç istemli, %1,3'ü dört istemlidir.

Tespit edilen 400 fiilden 52 fiil çok anlamlıdır. Bu fiillere bakıldığında fiilin anlamının değiştiğinde istem yapısının da değiştiği görülmüştür. Örneğin dön- fiili “dönmek; çevrilmek” anlamında kullanıldığında iki istemlidir. Sözdizimsel istem düzeyinde yalın ve bulunma hal; semantik istem düzeyinde konu ve yer rollerini

⁷⁰ Üç sınıfın toplamı 453 yapmaktadır. Çünkü 400 fiilden 52 tanesi çok anlamlıdır.

yüklenir. Aynı fiil “inanç, din veya düşüncesini değiştirmek” anlamında kullanıldığında da iki istemlidir. Fakat sözdizimsel istem düzeyinde yalın ve yönelme; semantik istem düzeyinde eden ve hedef rollerini yüklenir.

Gagauz Türkçesindeki fiilleri Türkiye Türkçesi açısından değerlendirdiğimizde fiillerin mantıksal ve semantik istemlerinin aynı olduğu; 19 fiilin⁷¹ ise sözdizimsel isteminde farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılık, “hal ekleri arasında görev değişikliği” olarak da değerlendirilebilir. Gagauz Türkçesinde hal ekleri arasında görev değişiklikleri şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Yönelme hali yerine yükleme hali.
- Yalın hal yerine yükleme hali.
- Yükleme hali yerine yönelme hali.
- Yalın yerine yönelme hali.
- Ayrılma yerine yönelme hali.
- Vasıta yerine yönelme hali.

Hal ekleri arasındaki görev değişiklikleri araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Hal ekleri arasındaki görev değişikliği genel olarak; dilde meydana gelen ses değişimleri, dile yeni imkânlar kazandırma çabası, başka dillerden etkilenme ve keyfilik gibi sebeplere bağlanmıştır.⁷²

Gagauz Türkçesindeki edatların istem durumları incelendiğinde ise şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- Bulunan örneklerde edatlar tek istemli olarak, yalın, yönelme, ayrılma, vasıta ve ilgi hallerine ihtiyaç duymuş; konu, zaman, hedef, kaynak ve miktar rollerini gerçekleştirmişlerdir.

- Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kullanılan edatlar köken itibariyle aynıdır. Sadece Gagauz Türkçesinde “yüzden, sebebiyle” anlamında kullanılan betere edatı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

⁷¹ Bu fiiller şunlardır: acı-, alış-, bak-, bas-, bıç-, brak-,dene-,düşün-,düz-, evlen-, gir-, gül-, inan-, kapa-, kıy-, kok-, sık-, yaklaş-, zorlat-.

⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz: Özkan (1996), Demirci (2007), Gülsevin (2007), Yaman (2007), Özkan (1999)(2011).

- Aşırı, bile, gibi, nasıl, nicä, genä, beterä, deyni, üzerä, geeri, evvel edatları isime yalın halde bağlanmaktadır.

- Bile edatının “+nan bilä” şeklindeki kullanımı (bizimnän bilä), “bilä +nan” şekline dönüşebilmektedir: “bilä seninnän.”

- İsme yalın halde bağlanan ve önünde bulunduğu kelimeyi benzerlik ifadesiyle yükleme bağlayan nicä edatı “gibi” anlamında kullanılmaktadır.

- Beterä edatı yalın halde kullanıldığı gibi “senin beterinä” şeklinde ilgi halini alarak da kullanılmaktadır.

- Deyni edatı yalın halde kullanıldığında “diye” anlamı taşıırken yönelme hal ekiyle kullanıldığında “için” anlamı kazanmaktadır.

- Kadar edatı hem yalın halde hem yönelme hal ekiyle isme bağlanabilmektedir.

“Kendimä kadar.” örneğinde, “yetecek” sıfat fiili kullanılmadan isim doğrudan doğruya yönelme hal ekiyle edata bağlanmıştır.

“şindiyä kadar” örneğinde kadar edatı zaman ifade etmek için kullanılmıştır. Zaman belirtmek için şindiyä kadar ifadesinin yerine “+a dan” edatı (Şindiyedan) da kullanılmaktadır.

- +a +dak, +a +dan edatları yönelme hal ekiyle kaynaşarak ek haline gelmişlerdir. Bu edatların “Varnayadak” .şeklinde birleşik kullanımları olduğu gibi “Tunaya dak” şeklinde ayrı kullanımları da vardır.

- Karşı ve göre edatları yönelme hal ekiyle kullanılmaktadır.

- Başka, sora, beeri, kaarä/kaari edatları isme ayrılma hal ekiyle bağlanmaktadır.

- İçin edatı isme ilgi haliyle bağlandığı halde yalın hali de tercih edebilmektedir: “daa için.”

EK

FİİLLER/İSTEM VE HAL EKLERİ DİZİNİ

Bu bölümü, çalışmamızdan faydalanacak olanlara kolaylık sağlamak amacıyla hazırladık. Aşağıda fiillerinin alfabetik olarak dizini, istem sayıları, ihtiyaç duydukları hal ekleri, anlamları ve örnek cümleleri bulunmaktadır. Fiilin hemen yanında örnek cümledeki istem sayısı (mantıksal istem) belirtilmiştir. Hal eklerinin altında yer alan “+” işareti fiilin o hal ekine ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. II. BÖLÜM’de inceleme kısmında fiilin bütün anlamları verilmişken bu bölümde sadece fiilin örnek cümlesi bulunan anlamı ve örneği verilmiştir. Çalışmamızda kullandığımız fiillerin dizini şu şekildedir:

	İstem Sayısı	Yalın Hal	Yükleme Hali	Yönelme Hali	Bulunma Hali	Ayrılma Hali	Vasıta Hali	ANLAM	ÖRNEK CÜMLE
Aaala-	2	+				+		Ağlamak.	Aalêêr Petika kahrından kafadarı da aalêêr, seviner Petika kafadarı da şen. (Y/30)
Aalaş-	2	+		+				Ağlaşmak.	O aalaşêr dostuna. (SY/186)
Aara-	2	+	+					Aramak.(Birini veya birşeyi bulmaya çalışmak)	Dädu genä aaradı cöplerindä. (SY/214)
Aban-	3	+		+		+		(1)Dayanmak, abanmak.	İki askerci kapulardan ona abandı . (Y/84)
Acı-	1	+						(1)Ağrı duymak.	Hepimizin canı acıyardı .
	2	+	+					(2)Birine acımak.	Ben de şükürüm, Allahım beni de acıdı . (Y/25)
Aç-	2	+	+					(1)Açmak.	Biz dä dolaya aazımızı açdırdık . (Y/21)
Açıkla-	2	+	+					(1)Açıklamak, izah etmek.	Artık kendi adını da şindiyä-dän açıklamadı . (UK/153)
Açıl-								(1)Açılmak.	Bunun için dä artık

	1	+							açılmıştı çok eski zamannardan transasia “ipek kervan yolu”... (UK-51)
Ada-	2	+						(1)Adamak, hediye etme.	Altın küpleri adeer Niku Nyagu. (Y/72)
	3	+		+	+			2)Vaad etmek.	Burada sa ölä zenginnik ona adêêrlar . (Y/72)
Adımna-	2	+						Adımlamak.	...Vera adımnadı kapu önünä doru. (Y/131)
Ak-	2	+					+	(1)Akmak.	Sandu dayanamazdı, dayma burnusundan kan akardı . (Y/24)
Akış-	3	+		+	+			(1)Akmak, süzülme.	En çoku, Atilla-hannın kolu altında, Gün batısına İtile, sonra da Europaya akıştılar . (UK-4)
Aktar-	3	+	+	+				(2)Atmak.	Bani dâ yavaş aktarêr onu koynusuna. (Y/65)
	3	+	+				+	(4)Buğdayı kürekle karıştırmak.	Te bobası, dâdu Mial, diirennân harmanı aktarêr . (Y/13)
Al-	3	+	+				+	(1)Almak.	Kiru birkaç kerä aldı onun elindân diireni. (SY/139)
Alatla-	2	+	+					(1)Acele etmek.	Nereyi alatlêêrsın , Mari? (Y/48)
	2	+		+				(1)Acele etmek.	Bani alatlardı küyünä. (Y/80)
Alış-	2	+		+				(1)Alışmak.	Külen tez alıştıydı burada yaşamağa. (UK/25)
	2	+	+					(1)Alışmak	Ama ben alıştım burayı. (SY/193)
Amazla-	1	+						(1)İhbar etmek.	Kulaklar sa, sormasa da duşmannar, çıkıp yola amazlardılar . (Y/85)
Annat-	2	+						(1)Anlatmak.	Türlü-türlü özgä işlar annadırdılar bu daa için. (Y/3)
Aralan-	3	+		+			+	(1)Aralanmak,	Bir lafa aralandım iştan.

							yarım açılmak.	(SY/282)
As-	3	+	+	+			Asmak.	Duvarlara astım türlü alaca reproduksiyalar. (SY/194)
At-	2	+		+			(1)Atmak.	O geldi kendinâ, açan bir kazan su onun üstünâ attılar. (Y/84)
Atıl-	2	+				+	(1) Atılmak.	O atılmazdı heptân bu neettân. (SY-175)
	2	+				+	(2) Reddetmek.	Atıldılar dâdunun ikramından. (SÇ-219)
Atla-	3	+		+		+	(1)Atlamak.	Bu ulu aaçlar altından kardaşlar kalkıp beygirlerine atladılar. (UK-20)
Ayıpla-	2	+	+				(1)Ayıplamak.	Sade bir geolog ayıplamış onnarı. (SY-286)
Ayır-	3	+	+				(1)Ayırmak, bölmek.	Bu iş için o ayırdı damın yarısını. (SY/233)
	3	+	+				(4)Seçmek.	Böyle kıymetliklerini görüp yurd beyleri onu kağan ayırmışlar. (UK/12)
Ayırıl-	3	+				+	(4)Seçilmiş olmak.	İlk yabgu da ayırdıydı kalkan üstündâ eski Türk adetinâ görâ. (UK/67)
Ayırt-	3	+	+			+	(1)Ayırmağa mecbur etmek.	Delikanni çocuk ta bu zanata havezlenirsâ, onu düzendân ayırdamaycan. (UK/82)
Azarla-	2	+	+				(1)Azarlamak.	Bân azarlêerim onun insan dostoynikliini. (SY/168)
Baala-	2	+	+				(2)Bağlamak.	Fedika baaladı kesik telleri. (Y/84)
Baar-	2	+				+	(1)Bağırmaq.	May bir seslân hepsi baardı. (Y/21)
	2	+		+			(2)Çağırmaq, seslenmek.	Taa bir kerâ baardı Marinki adamın ardına. (Y/47)
Badaş-	2	+				+	(1)Birlikte bulunmak, birliğe üye	Böylâ zor iştä insan birkaç ortak badaşardı. (UK/318)

								olmak.	
Bak-	2	+	+	+				(1)Bakmak.	Karılar bakêrlar sıklık aulunun ötäänna. (SY/177) Bakın burayı, ekmää koyêrim sobanın üstünä. (Y/61)
	2	+	+					(2)İhtimam göstermek.	Ama hastalansın kul, çırak, onu çorbacı bakar . (UK/86) Brınbul üfkeli baktı kaşların altından da girdi içeri. (Y/26) Uzena koyunnarı güder, kuzuları bakar . (UK/178)
Bakın-	2	+		+				(1)Bakınmak.	Oturdu erinä Demir dä, çıkardı tablitsasını, griflisini, bakınêr dolaya. (Y/60)
Ban-	3	+		+			+	(1)Banmak.	..., banardı kırmızı biberli tuza ekmeklän. (Y/19)
Bas-	2	+	+					(1)Basmak.	Nasıl ölä bän bastım burayı? (SY/246)
Başar-	2	+	+					(1)Başarmak.	O artık liseyi başardı . (UK/241)
Başla-	3	+		+	+			(1)Başlamak.	Küüdä karılar hem adamnar başlêrlar toplanmaa derneklerä lafa. (SY/176)
Bayıl-	2	+					+	(1)Bayılmak.	Varaklının ürää bayıldır kısmettän. (SY/199)
Becer-	2	+		+				(1)Becerme.	Becermeerim bän duymaa sevinmäk. (SY/198)
Been-	2	+	+					(1)Beğenmek.	P.Paşalının umutlarını insannar beendilär . (SaY/42)
Bekle-	2	+					+	(1)Beklemek.	Evdä beş aaz bekleer , nicä yavru sırcıklar yuvada. (Y/23)
Beklet-	2	+	+					(1)Beklettirmek	VIII.Mihail Paleolog bu Anadoludan musafiri çok bekletmedi . (UK-171)
Benze- (Bendze-)	2	+		+				Benzemek.	Gökteki kuşaa benzeerlär bu topraan boyaları. (SY- 14)

Bık-	2	+		+					(1)Bıkmak.	Bıktı babu kendinä, ama ne yapcan? (Y/48)
Bil-	1	+							(1)Bilmek.	Bilmäzdi insannar, ani vardı Petikamn bir paalı dostu, bir yolculuk kafadarı. (Y/30)
Bildir-	3	+	+	+					(1)Bildirmek, bilgi vermek, haber vermek.	Kara-han da topladıp oğuzların 24 senselesini Oğuz devletini bildirdi . (UK/67)
Bitle-	3	+	+			+			(1)Bitlemek.	Eşikte, kavuşan avşam günün şafkında, taa büyük kızı, Gülen anasının başını bitler . (UK/131)
Boz-	2	+	+						(1)Bozmak.	Onun düşünmeklerini bozdu redaktorun sesi. (SY/34)
Brak-	3	+	+	+					(2)İzin vermek.	Yalvarêrız, brakın raada bizi, fikaraları! (Y/5)
Bul-	2	+	+						(1)Bulmak	[Biz] Sabaası bulduk çorbacının evini. (Y/20)
Bulun-	1	+							(1)Bulunmak.	Ne zaman sa hem bulunacêk o! (Y/20)
	2	+				+			(1)Bulunmak.	Mıktı bulunardı en raatsız halda. (SY/259)
Bulutlan-	1	+							(1)Bulutlanmak	Kurşumbanın suradı genä bulutlandı . (SY-307)
Burgula-	3	+	+			+			(1)Burgulamak.	Yanında sa onun kulaamı burgulardı titsi ses(SY/239)
Buruş-	1	+							(1)Buruşturmak	Risonun suratı buruşer . (SY-371)
Buruştur-	2	+	+						(1)Buruşturmak	Buruşturdu kendisini Bumin, gücüle saklayarak kızmasını İstemiyeye. (UK/21)
Buult-	3	+	+					+	(1)Boğdurtmak.	Olaydı kolayım, bir kaşık suylan onu buuldayım . (SY/327)
Buş-	2	+						+	(2)Dövüşmek, savaşmak.	Bir afta kannan buuştu uşak. (SY/138)
Buyur-									(3)İzzet	Uurasana, buyurasın

	2	+				+		ikramda bulunmak, ağırlamak.	benim eni bozamdan. (SY/255)
Bük-	2	+	+					(1)Bükmek.	Biz hiç ayak bükmeeriz. (SY/144) Zere benim çetinniğimi bükemedin. (UK/215)
Büü-	2	+				+		(1)Büyütmek; bakıp yetiştirmek; bitki ekip yetiştirmek.	Onnar büüyerlär halklı köklerinden. (SY-317)
Büzül-	2	+				+		(1) Büzme İşi yapılmak	Ülenädäk her gün büzüldü dumanın aazınd bayırlar. (SY-114)
Çaar-	3	+	+	+				(1)Çağırmaq.	Niku Nyaguyu çaardılar ştaba. (Y/72)
Çal-	2	+	+					(1)Çalmak.	Çalêr Petika kemençä , yaşları akêr, o kadar beener kemençä çalmaa. (Y/30) Bunu bän çalardım gitarada. (SY/198)
Çalış-	2	+				+		(1)Çalışmak.	Gagauz türkücüsü Stepan Kurudimov büünkü gündä çalışêr Ankara devlet opera hem balet teatrosunda. (SaY/56)
Çatallan-	2	+				+		(1)Çatallanmak, ikiye ayrılmak.	Varaklının duygusunda naşey-sa çatallandı. (SY/202)
Çek-	3	+	+			+		(1)Çekmek.	Çeker Pidoşu enindän Taşka. (Y/4)
Çeket-	2	+				+		(1)Başlamak.	Çeketti o çıkarmaa bir etnografıya filmi. (SY/184)
Çekil-	2	+				+		(2)Çekilmek(Bir tarafa çekilmek).	Karılar çekilsinnär taa derin bayırlar içinä. (UK/148)
Çevir-	3	+	+	+				(1)Çevirmek.	Hepsi çevirer kafalarımı bu yanına,... (Y/50)
Çevirt-	3	+	+	+				(1)Çevirtmek.	Kanap çevirtti kafasını dolaya. (SY/305)
Çık-	2	+				+		(1)Çıkmak.(Bulunduğu yeri	Çıkışlar onnar Babadagdan taa

							birakıp başka yere geçmek, taşınmak, ayrılmak, ilgisini kesmek.)	gündüzkün, o kadar ki avşam razgetirer onnarı Babadag daayı içindä. (Y-3)
	2	+		+			(2)Çıkmak. (Birdenbire görünmek.)	Çıkırmişlar insanın önünä haydutlar, alarmışlar paralarını. (Y-3)
Çıtırda-	2	+				+	(1)Çıtırdamak.	Bizanslı Latin İmperiası gittikçä dikişlerindän çıtırdardı. (UK-166)
Çiine-	2	+					(1)Çiğnemek. (Ağza alınan bir şeyi dişler arasında ezme, öğütmek.)	Gördüm, uşaklar hepsi aazlarında smola çiinerlär. (SY/274)
	2	+	+				(2)Çiğnemek. (Ayak ve tekerlek altına alarak ezme.)	Atların nalları onun topuklarını çiinärdi. (Y/85)
Çimdikle-	2	+	+				(1)Çimdikleme k.	Ama Koltunun ilin kavaleriesi ansızlarda çimdikler durgunmuş duşmanı. (UK/150)
Çiz-	3	+	+	+			(1)Çizmek.	Çizdik hepsini tablaya, geldik, gösterdik kafadarlara. (Y/27)
Çök-	2	+		+			(1)Çökmek.	Çuri yaklaşar Kağana, iner beygirden, çöker bir dizine. (UK-35)
Çöz-	2	+	+				(1)Çözmek.	Kimisi çözmüştü boşçasını,... (Y/19)
Çözdür-	3	+	+	+			(1)Çözdürmek.	Farsi yazılarını ona çözdürdü Özgün-boba. (UK/30)
Daat-	2	+	+				(1)Dağıtmak, dökmek.	Petika da onnarın kahırlarını daadardı , o da onnara umut verärdi. (Y/33)
Dakıl-							(2)Bir kimseye bağlanmak;	Ne için o bana dakılêr? (SY/208)

	2	+		+				birinin canını sıkmaq, canına yetirmek.	
Dal-	2	+		+				(1)Dalmak.	Bän o kadar derin daldıydım işimä, ani seslemäzdim onu. (SY/185)
Dala-	2	+	+					(1)Isırmak.	Beni çoktan dalêêr birkaç şeytan piresi. (SY/254)
Dalgalandır -	2	+	+					(2)Heyecanlanmak; huzursuz, rahatsız olmak.	...sora dalgalandırdı hepsini benim duygularımı. (SY/186)
Damna-	3	+		+		+		Damlamak.	Göktän taazelik sansın damnardı onun saçsız tepesinä. (SY-247)
Danış-	2	+		+				(2)Danışmak, istişarede bulunmak.	Danıştı Dema zengin uşaklarına. (Y/61)
Darıl-	2	+		+				(1)Darılmak; bağırmaq, çağırmaq.	Girdicäänän klassa popaz darıldı ona. (Y/67)
Darsı-	2	+				+		(1)Kederlenmek, üzölmek.	Nasıl Vera darsımêêr bu kapanık yaşamakta. (SY/195)
Dayan-	2	+		+				(1)Dayanmak.	O genä dayandı oturan Varaklının kafasına. (SY/200)
De-	3	+	+					(1)Demek, söylemek.	Bän deycäm sana karaspanđit, sän da zabunnamaycan bundan, e? (SY/143)
Debeştir-	4	+	+			+	+	1)Depreştirmek, azdırmak.	Bu oyunda Şrkın arenasında matador debeştirer kırmızı muletaylan bir bugayı. (SY/186)
Dene-	2	+						(1)Denemek.	Sultan III.Mustafayı birkaç kere öldürmek denemiştiler. (UK/272)
	2	+	+					(2)Ölçmek, biçmek, denemek.	...bir filcän şarap içer, kemeñesini dener. (Y/36)
Derinnen-	2	+				+		(1)Derinliğe girmek (ulaşmak); bir	Biz annadıydık, ani oğuzlarda o zaman şansora derinnenmişti

								şeyi yüklenmek.	zenginnerin hem kalan insanın arasında çukur. (UK-93)
Deviril-	2	+					+	(1)Devrilmek, yuvarlanmak.	Gün üülendän deviriler. (SY/189)
Dişil-	2	+					+	(1)Değişilmek.	Benim yaşamamda bişey dişilmedi. (SY/204)
Dikil-	2	+					+	(2)Hareketsiz durmak, sırtlamak(mec.).	Onnar diplomatça bazileusun önünä dikildilər. (UK/143)
Dinnen-	1	+						(1)Dinlenmek, istirahat etmek.	Baare o kadar dinnensin ayaklar. (Y/16)
Diz-	3	+					+	(1)Dizmek, sıralamak.	Asker-ordu dizirim senin saa tarafında. (SY/33)
Dolaştır-	2	+	+					(2)Karıştırmak.	Siz sa dolaştırêrsınız istoriyä faktlarını, geografiyayı. (SY/283)
Dolayla-	2	+	+					(1)Etrafını dolaşmak.	Kırboba dolayladı baseynı da, giderek aula yakın, geçti stadionun öbür tarafına. (SY/171)
Doldur-	3	+	+				+	(1)Doldurmak.	...neylän karnısını doldursun. (Y/32)
Donan-	2	+					+	(1)Donatılmak, süslenmek.	Sän mutlak donanacan bişeyä. (SY/328)
Donat-	2	+	+					(2)Süslenmek.	Ama gelän kıpışları donatmadılar şen laflar. (SY/259)
Doorul-	2	+						(3)Yönelmek; hücum etmek.	Onnar dooruldular avtobus stantiyasına dooru. (SY/170)
Doorut-	3	+	+	+				(1)Doğrultmak, düzeltmek, düz hale getirmek.	Da doorudêr benim üstümä livolveri. (SY/157)
	2	+	+					(3)Tedavi etmek, iyileştirmek.	Bän seni üüredecäm, bän seni dorudacam! (Y/39)
Dostlaş-	2	+					+	(1)Dost olmak, arkadaş olmak.	Dostlaşêr Petika eni kemeçesinnän. (Y/36)
Doy-	2	+					+	(1)Doymak.	Şopırla doymazdı siiretmää bu adamın uşak musafirciliini. (SY-213)
Dök-								(1)Dökmek.	Karısı Tudorka döktü

	3	+		+					uşakların güvecinâ biraz borç da laf kattı Toşkaya. (Y/16)
Dön-	2	+			+			(1) Dönmek; çevrilmek.	Gün taa duumadı, ama Kalpaksız Toşkanın aulunda artık harman döner. (Y-13)
	2	+			+			(2)Dönmek. (İnanç, din veya düşüncesini değiştirmek.)	Oğuzların arasında ama kimisi(yal.- eden) saklıda hep-tâ İslama(yönl.- hedef) döner. (UK-80)
Dumannan-	1	+						(1)Dumanlanmak, dumanla örtülmek, dumana bürünmek.	Gözleri onun dumannandı. (Y-88)
Dur-	2	+			+			(4)Bulunmak, olmak.	Kardaşlarım, harman dönärkän harmanın kenarında durun. (Y-13)
Durgut-	3	+	+		+			(1)Durdurmak.	Atlı durguttu atını selisovedin yanında da edeendan baaladı bir aaca. (Y/83)
	2	+	+					(2)Alıkoymak, oyalamak, tutmak.	Durguttu Varaklının yazar elini. (SY/198)
Duudur-	2	+	+					(1)Doğurmak.	Onun eşi Hatun duudurmuş bir pek kamil çocuk, kismetli hem padişah nişannarın nan. (UK-6)
Duy-	2	+	+					(1)Duymak, hissetmek.	Biz bu acıları duymazdık. (Y/23)
Dürt-	3	+	+			+		(1)Dürtmek.	Tâ Bani dürttü Senkayı enindän. (Y/65)
	2		+	+				(3)Tahrik etmek.	Bu yalabık sabaa gözelli dürttü Bezbellinin camını. (SY/174)
Düş-								(1)Düşmek.	Bogdan Kolinin küçük

	2	+			+				çocu u gidärkenä yolda düşärdi. (SY-213)
	2	+			+				(3)Düşmek. (Bir bölüşme sonucu payına ayrılmak.) Kepça bana düştü. (Y-26)
Düşün-	2	+			+				(1)Düşünmek. Prost et bizi,bulü, ani sana düşündük. (SY/217)
	2	+			+				(4)Endişelenmek. Senin demenä görä, bän boşuna düşünärmişim buna. (SY/303)
Düü-	2	+	+						(1)Döğmek, ezmek. Tätü genä düümüş mamuyu. (SY/193)
Düz-	2	+			+				(1)Düzmek, düzenlemek, tertip etmek. O düzdü askerli kuvetlerä dışyandan. (UK/72)
Düz-	2	+	+						(1)Tamir etmek. Benim dä pulucaamı düzdüydü. (Y/55)
	2	+	+						(2)Düzeltelemek, telafi etmek. Beş yıl içindä o ötää-beeri düzdü eski evi,... (SY/232)
Eden-	2	+	+						(1)Edinmek. Tä nemtelär dört yılın içindä hepsini edindilär : kuşunu da, malını da. (SaY/51)
Ekle-	3	+			+				(1)Eklemelemek, birleştirmek, uzatmak. Beş yıl içindä o ötää-beeri düzdü eski evi, ekledi ona taa iki küçük odacık,... (SY/232)
Ense-	2	+	+						(1)Yenmek, galip gelmek. Altı taanä uşak büüttük da babuyu hep enseyämäzdüm. (SY/273)
Eri-	1	+							(1)Erimelemek. Bakışlar _(yal.- deneyimci) eriyerlär birbirindän. (UK-115)
	1	+							(2)mec.Kurumak, zayıflamak Mejgeldään eridi ürää. (SY-162)
Erleştir-	3	+	+	+					(1)Yerleştirmek. O enikunu erleştirdi çüzlerini sandaa. (SY/159)
									(2)Tertiplemelemek, Tä erleştirdilär taburlara,

	3	+	+	+				nizama koymak.	avullara malları, beygirleri, izmetçileri. (UK/91)
Es-	2	+					+	(1)Esmek.	Çayırdan esärđi incecik, serin lüzgär. (SY-177)
Eş-	3	+	+					(1)Eşmek.	Kalın kazıklarda baalı kavi sincirlänlän buğalar dayanamaz eşerlär eri turnaklarınnan. (UK/77)
Etiş-	2	+		+				(2)Ulaşmak.	Açan o karartıya etişerlär , orada bir kütük, ardından da beş-altı adam çıkêr. (Y/4)
Ever-	3	+	+	+				(1)Evermek (Evlendirmek).	Kızımı sana everecäm ,... (Y/71)
Evlen-	2	+		+				(1)Evlenmek.	Sän yanıldın, ani evlendin bana. (SY/169)
Fala-	2	+	+					(1)Ufalamak, küçük parçalara ayırmak.	O sizi hepinizi falayacak , maskaralar! (UK/122)
Fırila-	2	+					+	(1)Fırlamak.	Kemençä sesi sä pencerenin deliklerindän çıkêr, sırça kırkıundan fırlêr ,... (Y/33)
Fırlat-	3	+	+				+	(1)Fırlatmak.	Zorlan dişlär arasından fırlattı salt bir laf. (UK/43)
Gecele-	2	+				+		(1)Gecelemek	Karı iki uşaklan ba babasında geceler , ba komşularda. (Y/222)
Geç-	2	+					+	(1) Geçmek.	Sokaktan bir ihtiar adam geçti . (Y/83)
Geçir-	3	+	+	+				(1)Geçirmek. (Bir şeyi bir yandan öbür yana götürmek.)	Döndü, ayaklarını geçirdi gölgeyä, kafası güneşe kaldı. (Y/16)
	2	+					+	(2)Zaman harcamak	Geceyi biz geçirdik kırdä, biçinti içindä. (Y/19)
Gel-	2	+		+				(1)Gelmek.	Te dut altına geldi Tudorka bulü sofra elindä. (Y/14)
	2	+	+					(1)Gelmek.	Keşki da gelmeyäydım bän burayı. (SY/352)

Gerciklen-	2	+			+			(1)Süslenmek.	Kär sansın sırada kızlar gözäl- gözäl gerciklenmiş. (TÜD/37)
Getir-	3	+			+			(1)Getirmek.	Getirirdi kıra çorbacının çıraa birär parça özsüz malay, birär da çölmek erik oşafı. (Y/24)
	2	+						(1)Getirmek.	Siirek bulutlar bari yaamur getirsälär. (Y/71)
Gez-	2	+			+			(1)Gezmek.	Danalar gezerlär dizä kadar fişki içindä. (SaY/23)
	2	+	+					(2)Avare dolaşmak.	Yaptık pardıdan bir ölçü, nicä meracı, gezdik zenginın kırlarını,... (Y/26)
Gezin-	2	+			+			(1)Gezinmek.	Bir kerä güneş kendi arabacığında göklerde gezinärmiş. (UK/101)
Gıcıkla-	4	+	+		+		+	(1)Gıcıklamak.	Burda seftä gıcıkladıydım sakalcımnan onun dudacıklarını. (SaY/53)
Gıçırdat-	3	+					+	(1)Gıçırdatmak, gıçırtı çıkarmak.	Diş gıçırdadardılar üfkedän. (SY/345)
Gıdıkla-	2	+	+					(1)Gıdıklamak.	Çingenä gıdıklêr onu. (SY/22/)
Gidiş-	2	+						(1)Kaşınmak.	Onun elleri gidişärdilär resim etmäk için. (SY-174)
Gir-	2	+	+					(1)Girmek, nüfuz etmek.	Bän yalnız girecäm burayı. (SY-143) Açan girdik auluna, orada oturardı bir on kişi. (Y-19)
Git-	2	+			+			(1)Gitmek.	Alêr Petika kemeñesini, gider ilkyazın Dobrudcaya, yaza da orada kalêr. (Y/31)
Göç-	2	+					+	(1)Göçmek. (Çökmek.)	İhtärlıktan onun göçmüş aazı, düşmüş saçları. (SY-177)
Göm-	2	+	+					(1)Gömmek;	Bir yıl geeri Länka

								defnetmek.	gömdü ilk uşaanı. (SY/138)
Gömül-	1	+						(1)Gömülmek.	Her gün edi-sekiz kişi gömülürdü. (Y/25)
Gör-	3	+			+			(1)Görmek.	Bu yolca gidärkän görer yol üstündä bir yalabık taşcaaz. (G/4)
Görün-	2	+			+			(1)Görünmek.	Birdä, tä ilerdä göründü bir karartı. (Y/4)
Götür-	3	+	+	+				(1)Götürmek.	Ben seni hızlı eve götürecem. (S/106)
Gözlet-	2	+			+			(1)Gözletmek, gözlettirmek.	Zonanın sa ardına hep gözledärdi Katranın oolu... (UK/303)
Gücendir-	2	+	+					(1)Gücendirme k.	..., zerä başka türlü biz gücendirecez bizim dä, bulgarları. (UK/92)
Gül-	2	+	+					(1)Gülmek.	Sän da mı gülersin beni, be? (SY/264) Studentlär onu gülerlär. (SY/289)
	2	+			+			(2)Alay etmek.	Uşaklar ardına güler. (Y/47)
Gülümse-	2	+			+			(1)Gülümsemek .	O utannı gülümser kendi diişildiinä. (SY/287)
Gümbürde-	2	+			+			(1) “Gümbür” diye ses çıkarmak.	Şindi!-gür seste gümbürdedi bütün Türk askeri. (UK/20)
Güreş-	2	+			+			(1)Güreşmek.	Onda güreşärdi iki istemäk:... (SY7202)
Güt-	2	+	+					(1)Gütmek, otlatmak.	Uzena koyunnarı güder , kuzuları bakar,... (UK/178)
Haberle-	3	+	+					(1)Haber vermek, bilgi vermek.	Çok kerä hep haberlädi o uslu durmaz Peçenekleri, vazgeçsinnaär... (UK/79)
Harca-	2	+	+					(1)Harcamak.	Krannardan suları şindi emen hepsini onnar harcêrlar. (SY/276)
Harı-	2	+				+		(1)Yorulmak, güçten düşmek, halsiz kalmak.	Beki ölä onnarın soyuydu, bekim da zor ömürdän harımışlar. (Y/20)
Hastalan-	1	+						(1)Hastalanmak .	Taşka genä hastalandı. (Y/16)
Haşla-								(1)Yanma,	O duygu, sansın neylän sä

	2	+	+				haşlanma.	haşlardı onu bu kiat. (Y/109)
	3	+	+	+			(2)Aşılama, çiçek aşısı yapma.	Da tä o getirer bir kök da ikisi haşlarlar onu Zananın başçasına. (UK/309)
Havezlendir-	2	+	+				(1)Heveslendir mek.	Oğuzların kışlakları, zenginlikleri hep havezlendirärdi yabancı soycularını. (UK/73)
Hayda-	2		+			+	(1)Sürmek.	...,zere onnarı haydaycekler fronda da sän buldun beni. (SY/163)
Hazırla-	2	+	+				(1)Hazırlamak.	Taa gecedän biz baalık hazırlardık. (Y/23)
	3	+	+	+			(1)Hazırlamak.	Hazırlêrlar şkolaya onu hepsi. (Y/59)
Hazırlan-	2	+		+			(1)Hazırlanmak .	Kırboba şindän sora hazırlanardı girmää êkzamenä. (SY/169)
Hırla-	1	+					(1)Hırlamak.	Askerin tunuk hırlêr buazları. (SY/97)
Hızlan-	2	+		+			(1)Hız almak, hızı artmak.	Buga hızlanêr kırmızının üstünä. (SY/186)
Hodullan-	2	+					(1)Gururlanmak .	Karılar hodullanêrlar , açan onnara deerlär “gözäl”. (SY/168)
Hoşlan-	2	+		+			(1)Hoşuna gitmek, hoş bulmak, hazzetmek, sevmek.	İstemi-Kağan raat hoşlanar şahın halına. (UK/43)
İ-	2	+	+				(2)Yoketmek, yiyip bitirmek (mec.)	İdilär ömürçüümü benim bu çamur sokaklar. (SY/213)
İç-	2	+	+				(1)İçmek.	İçtik o avşam o bozayı,... (Y/22)
İil-	2	+		+			(1)Eğilmek.	Ben iyilerim senin kuvedine, benim büyük kağanım. (UK/21)
İlaçla-	3	+	+			+	(1)İlaçlamak.	Çok vakıt hasta yattım da babam ilaçlardı beni balık yaayınnan. (SY/272)
İlerle-	2	+		+			(1)İlerleme, gelişmek;	Bän ilerlärdim işlemää. (SY/185)

								devam etmek.	
İlînet-	2	+	+					(1)Hafifletmek.	Kaykavusun “diplomatiyası” onun halını sade üzde biraz ilînettiydi. (UK/208)
İliş-	2	+		+				(1)İlişmek.	Kurşunnar üreenä onun ilişämedi. (Y/87)
	2	+		+				(2)Takılmak.	Onun gözünä genä ilişer erdä ardey. (SY/189)
İnan-	2	+		+				(1)İnanmak.	Ürecim sana inanmêêr/duygucuum sana yamanmêêr. (SY/58)
	2	+	+					(1)İnanmak.	Biz bir Allahı inanırız hem Allahın yollanmışımı Muhammedi, üüsek prorokumuz olacağını. (UK/96)
İste-	3	+	+	+				(1)İstemek.	Bän isteerim sizin kızınızı kendimä karı. (SY/166)
İşidil-	1	+						(1)Duyulmak.	İşidildi gür bir ses. (Y/4)
İşit-	3	+					+	(1)İşitmek.	Pınara suya gittim/başçadan ses işittim. (SY/10)
İşle-	1	+						(1)Çalışmak.	Avşam üstü hem bütün gecä sora genä işlârdik. (Y/24)
Kaavileş-	1	+						Güçlenmek, kuvvetlenmek.	Bu devlet kavilenirdi gittikçe. (UK-18)
Kabar-	2	+					+	(1)Kabarmak,şişmek.	Tavanın da birkaç erindä boya kabarmıştı. (SY-187)
Kablet-	2	+						(1)Kabul etmek.	Enseyan bugacığın çorbacısı baaşış kableder. (UK/78)
	3	+					+	(2)Almak.	Bir gün bän kablettim bir yabancıdan kiyat. (SY/172)
Kaç-	2	+		+				(1)Kaçmak.(Hız la koşup bir yere saklanmak.)	Vera fırladı dışarı, kaçtı sokaa. (Y/127)
	2	+					+	(2)Kaçmak.(Git	Onun gözünün önündän hiç kaçmazdı nazlı,

										mek, çekilmek.)	levent Gergi. (SY/162)
Kaçın-	1	+								(1)Kaçışmak; koşuşmak.	Gördükçe Marini uşaklar taa hızlı kaçırdı . (Y/43)
Kahırlan-	2	+				+				(1)Kahırlanmak , kederlenmek.	Kahırlanardı evdä ikinci avşam karı. (SY/157)
Kak-	3	+				+				(1)Çakmak, kakmak.	... o herbir fenalin ardına kakarmış kazaa birär enser. (SY/136)
Kal-	2	+				+				(1)Kalmak. (Olduğu yeri ve durumu korumak sürdürmek.)	Döndü, ayaklarını geçirdi gölgeyä, kafası güneşä kaldı . (Y/16)
	2	+					+			(2)Kalmak. (Zaman, uzaklık veya nicelik belirten miktarda bulunmak.)	İrmi dört kişidän Sırt küyünda kaldık salt iki kişi bän hem Yalancı Tani. (Y/19)
	3	+				+		+		(3)Kalmak. (Miras olarak kalmak.)	Baraboy Petikaya bobasından kalmıştı bir kemençä. (Y/29)
Kaldır-	3	+	+	+						(1)Kaldırmak.	Bir karagöz kız taman kaldırırdı suvacıları omuzuna. (Y/73)
	2	+	+							(4)Uyandırmak.	Gece yarısı kaldırdı bizi İvan. (Y/23)
Kalk-	1	+								(1)Kalkmak. (Yukarı doğru yükselmek.)	Gün artık dört adam boyu kalktı . (Y/14)
	2	+				+				(2)Kalkmak. (Oturma durumundan dik duruma gelmek, doğrulmak.)	...uşakların ardına kalkêrlar . (Y/14)
Kap-	2	+	+							(1)Kapmak, ele geçirmek.	Açan oyun kızgınnı kaptı konuşuların taa çoyunu. (SY/192)
Kapa-										(1)Kapamak,	Bän kapadım onun

	3	+	+	+			örtmek.	yolunu kismedä. (SY/168)
	3	+	+	+			(2)Hapsetmek.	Orayı kapardılar zapsız hayvannarı. (SY/140)
Kapan-	2	+		+			(1)Kapanmak.	Ama sora genä kapanardı gezmää eski yolunda. (SY/310)
Kapla-	2	+	+				(1)Kaplamak.	Onun baaları hem ekinnikleri kaplardılar küüyün merasının taa zeedesini. (SY/152)
	2	+	+				(2)İhata etmek, sarmak.	Üfka kapladı üçünü da adamnarı. (SY/215)
Kaptır-	3	+		+		+	(2)Vurmak, kapıyı çalmak.	Toşka pindi ayakça düven üstünä, kaptırdı harman kamçısınnan beygirlerä. (Y/13)
Kar-	3	+			+		(1)Kariştirmek.	Bän karacam sokakta biraz çamur. (SY/138)
Karar-	2	+				+	(1)Kararmak. (Kederlenmek)	Kardaşlar dalgalanmaktan karardılar. (SY-214)
Kararla-	2	+					(1)Kararlamak.	Taa yaşarkan İstemi-kağan kararlamıştı , ani onun erinä kağan olsun onun büyük oolu Tardu Kara-Çuri han. (UK/59)
Karış-	2	+		+			(2) Müdahale etmek.	Böylä dartışmalara çok kerä birär dä arab dervişi da karışardı. (UK/95)
Karıştır-	3	+	+			+	(1)Kariştirmek.	Arada-saatta Zimba karıştırdı çüveni tafta kaşıklan. (SaY/31)
Karşıla-	3	+	+		+		(1)Karşılamak.	Karşilêr bobasını kapu önündä bay Taşka. (Y/14)
Karşılaş-	3	+			+	+	(1)Karşılaşmak.	Bir kerä yazın bän karşılaşêrim onunnan orada sokakta. (SY/148)
Kaşıkla-	2	+	+				(1)Kaşıklamak.	Hepsi kaşıklêr suvannı hem sarımsaklı çii boorcı,... (Y/15)
Katıklan-							(1)Katık	...datlı koyun

	3	+					+	+	katmak.	yahnısından suvannıylan katıklarlar. (UK/314)
Kavra-	3	+	+					+	(1)Kavramak.	Fedika ellerinnän kavradı kafasını. (Y/84)
Kay-	3	+			+			+	(1)Kaymak.	Genç olanın teni penceredän erä yavaş kaydı. (Y-84)
Kaybel-	2	+				+			(1)Kaybolmak.	Ama burada bu delibaşlan te kaybeler insan. (SY/222)
Kaybet-	2	+	+						(1)Kaybetmek.	Kaybeder kemeñeci dostunu. (Y/35)
Kaz-	3	+	+						(1)Kazmak.	Kazma kuyu aaleme, düşmeyesin kendin onun içine. (S/142)
Kazan-	3	+	+						(1)Kazanmak.	Çalêr Petika, ekmek parası kendinä kazanêr . (Y/31)
Kazdır-	4	+	+						(4)Kazdırmak.	Semä da bu para için hasta karıya kazdırdı yarım hektar paşoy. (SY/153)
Keezle-	2	+	+						(1)Nişanlamak, hedef almak.	Korkak düşmannar pek prost kezledilêr . (Y/87)
Kemir-	2	+	+						(1)Kemirmek.	Koyunnar hışır-hışır kemirêrdilêr kuru paşoy koçannarını. (SaY/21)
Kesil-	2	+						+	(2)Yorulmak, halsiz düşmek.	Smilidi heptän kesildi beklemektän. (SY/188)
Kes-	3	+	+					+	(1)Kesmek	Belin kırılêr, sansın bıçkıylan keserlêr . (Y/23)
Kıkırda-	1	+							Fıkırdamak.	Onun buazı kıkırdardı . (SY-236)
Kımılda-	2	+					+		(1)Kımıldamak.	Kruçal askerleri zor kımıldanarlar sulu çamur içindä, yaamur altında. (UK/151)
Kıp-	2	+	+						(2)Gözleri yummak.	O gecä bän hiç gözümü kıpmadım . (SY/147)
Kır-	2	+	+						(1)Kırmak.	Biz kıracêz onnarın topuklarını. (SY/45)
Kıs-	3	+	+	+					(2)Sıkıştırmak.	Kısımış Senka ensesini omuzlarına. (Y/68)

Kıstır-	3	+	+		+			(1)Kıstırmak.	Topluca bir manastırda kıstırdık. (UK/209)
Kıy-	2	+	+					(2)Kesmek, öldürmek.	Siz də hristiyansınız, yapmayın ölä, kıymayın parça-parça bizi, fıkaları. (Y/27)
	2	+	+					(3)Merhametsizlik etmək.	Yazık, kardaş kardaş kıydı. (UK/186)
Kıyış-	2	+			+			(1)Cesaret etmək, yiğitlik göstermek, cür'et etmək.	Beş yıl bän hep kıyışmazdım gelmää. (SY/256)
Kok-	3	+			+	+		(2)Kokmak.	Tütünä kokar içerdä bu talanlı, kısmetsiz karı. (SY-225)
Kolla-	2	+	+					(3)Korumak.	Beni kimsey kollamadı. (UK/199)
Koltukla-	2	+	+					(1)Koltuklamak . (Mec. Kıvanç verecek biçimde övmek, pohpohlamak.	Hiç biri koltuklamêr beni. (SY/378)
Kolver-	3	+	+	+				(1)Koyuvermek , bırakmak.	Kervanımı onnarın Bizansa kolvermeyin. (UK/39)
Konuş-	3	+	+			+		(1)Eğlenmek, ziyafette bulunmak.	Bobasının konaklarında han oğlu İçkan, askerbaşı Titsi-Göz hem genç kıpçak karı şamatalı konuşarlar. (UK/121)
Kop-	3	+				+	+	(1)Kopmak.	Ardında hem başında onun duvarlarından suvalar kopmuşular. (SY-222)
Kopar-	3	+	+				+	(1)Koparmak.	İşimin tecillii o moment kopardı beni seslemektän. (SY/185)
Kork-	2	+					+	(1)Korkmak.	Nicä şeytandan korkurdu hepsi bu üredicidän. (Y/61)
Koru-	3	+	+				+	(1)Korumak.	Hem becerikli koruyar Oğuzistanı duşmannardan, bütün də kırı Harezmdän hem Karluklardan. (UK/74)

Koy-	2	+	+					(1)Koymak.	Koyurduk demetleri kruça esabı. (Y/24)
Koydur-	3	+		+				(1)Koydurmak.	Bän, allä, lääzım dişimä koronka koyduriyim. (SY/198)
Koyul-	2	+				+		(1)Koyulmak.	Kağanlık merkezi de koyuldu Ötüken kasabasında Orhun deresinin batı kenarında. (UK/23)
Kötüle-	2	+	+					(1)Kötülemek.	Neçin sän kötüleersin beni, be,a? (SY/262)
Kullan-	2	+	+					(1)Kullanmak.	Köpektän bet kullanêr insanı. (SaY/51)
Kur-	2	+	+					(2)Hazır etmek; tesis etmek.	Artık Batı-kağanlığın erinä Oğuz devletimizi kur maktayız. (UK/67)
	3	+	+			+		(4)Hazırlamak. Turşu kurmak.	Altmış dokuz yaşında anası maazanın önündä kurardı turşu. (SY/219)
Kurtar-	3	+	+				+	(1)Kurtarmak.	Ani dünyayı kara fenalıklardan kurtarmış? (UK/6)
Kuru-	2	+				+		(1)Kurumak.	Boya taftasında da hepsi boyalar kurumuştular. (SY-174)
Kutla-	3	+	+				+	(1)Kutlamak.	Taa bir kerä kutlêirim seni evlenmäklän. (SY/168)
Küs-	2	+				+		(1)Küsmek.	Sofrandan senin bän alacam, ama bän geldim sölemää, ani bän sana öbür sefer küstüm. (SY/260)
Mayıllan-	2	+				+		(2) Gönül vermek.	Yavçu sa gittikçä taa mayıllanırdı ona. (SY/180)
Metet-	2	+	+					(1)Methetmek.	Bir aazdan metederiz onu. (SY/260)
Mırıl-da-	2	+					+	(1)Mırıldamak.	Görüp zoru, Radu üfkeylän mırıldadı. (UK/296)
	1	+						(2)Dırdır etmek.	Gözäl babumuz dayma

											mırıldêêr. (Y/105)
Musafirle-	2	+	+								(1)Misafir etmek, ağırlamak. İstemi-kağanın hatırı için Maniahı musafirledi nicä bir üsek devlet adamını. (UK/41)
Oku-	3	+	+	+							(1)Okumak. Birkaç kerä Vera okudu Varaklıya kendi kiyatlarını, taa götürmedään poştaya. (SY/195)
Ol-	2	+				+					(1)Olmak. Bu derneklär olêrlar türlü erlerdä, türlü kalabalıkta. (SY-176)
Otlat-	3	+	+			+					(1)Otlatmak. Koyunnarı bayırlarda otladarmış. (UK/102)
Otur-	2	+				+					(1)Oturmak. Açan girdik auluna, orada oturardı bir on kişi. (Y/19)
Oyalan-	2	+									(1)Oyalanmak. Kimär kerä oyalanardık saat beşädan. (SaY/53)
Oyna-	2	+				+					(1>Oynamak. Demirin gözleri önündä oynadı genä o kumata ekmek. (Y/62)
Öl-	2	+				+					(1)Ölmek. Üreendä onun büyük umut öldüydü , ama bir dä kin peydalandıydı. (Y-37)
Ölç-	2	+	+								(1)Ölçmek. Siz bütün gün o meraları ölçämeyceniz. (Y/26) Esapladık, ani birimiz lüzım gitsin boyarın paylarını ölçsün. (Y/26)
Öp-	2	+	+								(1)Öpmek. Öperim senin çitinalarını. (SY/201)
Ör-	3	+	+			+					(1)Örmek. Dernek burada, bän, tä, şal kendimä örerim. (UK/335)
Ört-	2	+	+								(1)Örtmek. Bir bulut buu örttü gençleri. (Y/110)
Örtün-	2	+							+		Örtünmek. Bän var nicä bir iplicäklän örtüniym. (SY/272)
Örü-	2	+							+		(1)Yürüme. Örüyardı o sık adımlarlan, azıcık göçeräk ayaandan-ayaana. (SY/211)
Öt-	1	+									(2)Çınlamak, ses çıkarmak. ..., öttü küü trubacıların muzıkası. (SY-192)
Özen-											(1)Özenmek. Marin dönüşer, dönüşer

	2	+		+					kapu önündä, ölä da işä özenmeer , çıkêr sokaa. (Y/46)
Pakla-	2	+	+					(2)Aldatmak, kandırmak.	O beni pakladı. (S/190)
Parala-	2	+	+					(1)Paralamak.	Açan köpeklär islää paralamışlar zengin rubalarını, çoban koolamış onnarı. (SY/137)
Parçala-	2	+	+					(2) Küçük parçalara bölmek, dağıtmak.	Küçük Asiadaki Selçuk Türkleri hep taa çok parçalardılar evelki büyük hem kavi Selçuklu devletini. (UK/ 167)
Patla-	2	+				+		(1)Patlamak.	Onun şişär ayaklarında patlardılar düümüklü damarlar.(SY-213)
Paylaş-	3	+	+			+		(1)Paylaşmak.	Kendi devletindä oğuzlar Üç-ok hem Boz-ok bölümner paylaşarlar. (UK/68)
Peedalan-	2	+				+		(1)Peydahlanmak.	Üreendä onun büük umut öldüydü, ama bir da kin peydalandıydı. (Y/37)
Pin-	2	+				+		(1)Binmek.	Toşka pindi ayakça düven üstünä da kaptırdı harman kamçısınnan beygirlerä. (Y/13)
Sauş-	2	+					+	(1)Savuşmak.	Bir mavi gözlü, al dudaklı güzel kız da yanından savuştı. (UK/274)
Saç-	2	+	+					(1)Saçmak.	Toşkanın hısımnarı hem uşakları terä düşmüşlär, harmanı saçêrlar. (Y/13)
Sakın-	2	+					+	(1)Sakınmak.	Sakınırđı ondan hem onun için oollarından boyar da primar da. (Y/38)
Sakla-	2	+	+					(1)Saklamak.	Annadı çıraklar, ani başka umutları yok da sakladılar bıçakları. (Y/5)
Saklan-	2	+				+		(1)Saklanmak.	Saklan damın içinä, samannar altına. (Y/74)
Sal-	2	+				+		(1)Havlamak.	Kimi erdä salırđı köpeklär.(Y-83)
Salm-								(1)Salınmak.	..., haliz yabancılar çok

	2	+		+					salınardılar sürülerin üstünä. (UK-70)
	2	+		+				(2)Niyetlenmek .	Varaklı salındı kalkmaa.(SY-200)
Salla-	2	+	+					(1)Sallamak.	Lüzger salleer yaprakları. (S/207)
Sallan-	2	+				+		(1)Sallanmak.	Banderilya sallanêr et içindä, getireräk hayvana çirkin acı. (SY/186)
Salver-	3	+					+	(1)Salıvermek.	Kapsın bu kapları görmektän aazı su salverdi . (SY/255)
Sap-	3	+					+	(1)Sapmak.	Ta yolcazdan ona doru saptı bir kız. (Y/120)
Sapla-	3	+		+				(1)Saplamak.	Matador kolayla getirip, saplêr onun küreenin yanına bir dikenni sopa-banderilya. (SY/186)
Sar-	2	+	+					(1)Sarmak.	Büük kahr sardıydı Petikayı. (Y/37)
Sark-	2	+		+				(1)Sarmak, sallanmak.	Bir de baksın çatı ucu duvarın iç yanına sarkar . (UK-273)
Sarmaş-	2	+					+	(1)Sarmaşmak.	Çalêr Petika kahrını unutmuş, sarmaşmış dostunnan, laf eder onunnan. (Y/30)
Sars-	1	+						(2) Titremek, ürpermek.	Duşmanı urarkan benim ellerim sarsmaz . (Y/87)
Sarsala-	2	+	+					(3)Sarsmak.	Onu artık pek sarsaladıydı Araslan-Beyin lafları. (UK/151)
Sarsalan-	2	+					+	(1)Sarsılmak.	Taligalar geçärkenä, evdä duvarlar sarsalanêrlar . (SY-213)
Savaş-	1	+						(1)Savaşmak. (Çaba sarf etmek.)	Kemençeci hepsinden çok savaşêr , hepsindän şeremet işleer. (Y/35)
	2	+		+				(2)Savaşmak. (Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla)	Sän savaşêrsın e kurtulmaa bendän? (SY/200)

								mücadele girişmek.)	
Say-	2	+	+					(2)Sanmak, düşünmek.	Hepsi onu yalnız sayardı,... (Y/29)
Sayıl-	3	+				+		(1)Sayılmak.	Küüdâ en ii çiftçi sayıldırı o. (SY/143)
Selemle-	3	+	+				+	(1)Selamlamak.	Onnar selâmneerlâr Risonu kemeñçâ çalmaklan hem daul düümâklân. (SY/371)
Selemleş-	2	+					+	(1)Selamlaşmak.	Sora o selemneşti bu musafirlârlân...” (UK/93)
Sepele-	3	+	+			+		(1)Serpelemek, serpiştirmek.	Nikola, nicâ bir damda koyun derilerini sepelârdı,...(UK/189)
Sesirgen-	3	+				+		(1)Ses dinlemek, başkalarının konuşmasına kulak vermek.	Kırboba sesirgenârdı dışardan herbir sesâ. (SY/169)
Sesle-	2	+	+					(1)Seslemek, dinlemek.	Doktor sesler hastayı. (S/214)
Sevin-	2	+	+					(1)Sevinmek.	Biz dâ iki fıkara canca sevindik , doruluk yolunu gördük. (Y/28)
Sıbit-	3	+	+	+				(1)Atmak.	Sıbit onnarı bir tarafa,... (Y/107)
Sın-	2	+				+		(1)Bir şeye ısınmak, alışmak.	Sınaşmıştı o bölâ yaşamaya. (Y/19)
Sık-	3	+				+		(1)Çevresine sarılarak veya bir şey sararak çepeçevre basınç altına almak.	Adamnar sıkêrlar yumruklarına üfkedân. (Y/58)
Sıyn-	2	+				+		(1)Sığınmak, sığışmak.	Manastırda sıynêr onnar insan arasına. (Y/64)
Sız-	2	+					+	(1)Sızmak.	Ellerin dolurdu çalıylan, sızardı al kan. (Y-23)
Süret-	3	+	+				+	(1)Seyretmek, bakmak.	İnsannar, ani tribunalardan siirederlâr bunu, ne sesleri var baarêrlar matadora. (SY/186)
Sil-	3	+	+				+	(1)Silmek.	Marin oturêr dut altında, siler terini annısından. (Y/43)
Silin-	2	+					+	(3)Hafızadan kaybolmak.	Drayço da lazım satsın evcezi Devnede, ki o çirkin erler onun

Süpür-	2	+	+					(1)Süpürmek.	Bän her cumartesi horu erini süpürärim. (SY/316)
	3	+	+				+	(2) Tüketmek, bitirmek.	..., imekleri sofra üstündän süpürerlär. (Y/15)
Sür-	2	+	+					(1)Sürmek.(Her hangi bir durum içinde bulunmak)	Aynä hep kitli üreklen yaşamak sürer. (UK-198)
Sür-	2	+	+					(3) Sürmek.	Bir kerä gençkenä, Zımba Ristu sürärdi merayı Aykırı kulaan yanında. (SaY/37)
Sürmele-	2	+	+					(1)Sürgülemek.	Olêr karannık, Rison sürmeler kapuyu. (SY/371)
Sürt-	2	+					+	(1)Sürtmek, sefil hayat sürmek, sürünmek; aşınmak.	Oğuza sölemişler, ani onnar sürtemeyecekler onun seferlerinde. (UK-8)
Süz-	2	+					+	(1)Süzmek.	Dişler arasından süzdüydü üfkeli Gatifarhan. (UK/30)
Şaş-	2	+					+	(1)Şaşmak.	Kırboba kâr biraz şaştı bukadar tez kayıllaa. (SY/166)
Şaşır-	2	+	+					(1)Şaşırmaq.	Şah, görüp böyle pak Türk kervanını, biraz şaşırdı kendisini. (UK/40)
Şımar-	1	+						(1)Şımarmaq.	Peti! Bak da barem buun şımarma. (Y/96)
Şişir-	4	+	+				+	(1)Şişirmek.	Angı kumaların seni şişirerlär orada bana karşı? (SY/262)
Takırda-	1	+						“Takırtı” sesi çıkarmak.	Dişleri canavarın mı takırdêr. (SY-69)
Tapın-(Takım-)	1	+						(1)Dua etmek.	Onnarın senselesi çok Allahlıklara iyilip tapınarmış. (UK/6)

	2	+		+				(3)Peşine düşmek.	Canavar koyunnara takındı. (S/237)
Takış-	2	+		+				(1)Takılmak, peşine düşmek.	Uşaklar takışêrlar eni sıraya. (SY/361)
Tanın-	2	+			+			(1)Tanınmak.	Bu adam pek islää taninêr dünnää opera sanatçıların arasında. (SaY/56)
Tara-	2	+	+					(1)Taramak.	Taradı o kadifä sarı saçlarını. (Y/93)
Taşı-	4	+		+			+	(1)Taşımak.	Karısı Tudorka, suvacılar lan beygırlarä su taşıyêr. (Y/13)
Tıkaçla-	2	+	+					(1)Tıkaçlamak.	O tıkaçladı kafasında paraliyasını. (SY/243)
Tırmaş-	3	+		+			+	(1)Tırmaşmak, tırmanmak.	O ölä alçaktı, ani şoparlar ardından tırmaşirdılar evin üstünä, nicä pata. (Y/42)
Tırmıkla-	3	+	+	+				(1)Tırmıklamak	Al, bän baari tırmıklaycam biçintileri senin ardına. (SY/139)
Titire-	1	+						(1)Titirmek.	Elleri Senkanın titrer , sansın onnarı sıklet almış. (Y/65)
Topla-	2	+	+					(1)Toplamak, bir araya getirmek.	Toplêêr kemençä insannarı,... (Y/30)
	3	+	+				+	(2) Toplamak, devşirmek.	İçtik o avşam o bozayı, topladık torbaların dibindän malay trolalarını,... (Y/22)
Toplaş-	2	+			+			Toplanmak.	Genä toplaştık Bradunun aulunda. (Y-27)
Tukurlan-	2	+			+			Tekerlenmek.	Üsek koyumavi dalgalar, hızlanıp tukurlanardılar kenara, köpürdülär da, sansın verilip, çıkınırdılar geri. (Y-111)
Tut-	3	+	+		+			(1)Tutmak.	Tuturdu Vera elindä Kolinin bitki kiadını. (Y/123)
	2	+	+					(2)Sürmek, zaman almak.	Düün tutmuş iki afta. (S/247)

Tutun-	2	+		+				(1)Tutunmak.	Hepsi enidän tutundular işlemää. (Y/18)
Umutlan-	1	+						(1)Ümitlenmek.	O da umutlanêr , gecä-gündüz kemeñä çaler. (Y/32)
Unut-	2	+	+					(1)Unutmak.	Zengin unutmuş küçüklük dostluunu. (SY/136)
Ur-	2	+		+				(1)Vurmak.	Kimsa urdu kapuya. (SY/162)
	2	+					+	(3)Almak.(Yan sımak, aksetmek.)	Onnardan pis koku urar . (UK/176)
Utandır-	2	+	+					(2)Utandırmak.	Ama utandırmadı kendini papaz, sustu. (Y/66)
Uu-	2	+	+					(1)Ovulma, uvmak.	Petika sa uuêr ellerini,... (Y/33)
Uura-	2	+		+				(1)Uğramak.	Bu vakıtta Kırboba birkaç kerä uuradı Govrilovun evinä. (SY/167)
Uy-	2	+				+		(1)Uyumak.	Uyuduk , nicä ölü, biçinti içindä. (Y/23)
Uyan-	3	+				+	+	(1)Uyanmak.	Gücük ayın irmi dokuzunda, sabaa karşı, saat dörttä , gazetacı Tezek Miti uyandı aar acıdan bütün sırtında. (SaY/20)
Uyukla-	2	+				+		(1)Uyuklamak.	Orada bir kütmek üstündä oturukça uyuklêr Jalez dädu. (SY/177)
Uzat-	2	+	+					(1)Uzatmak.(Başı, kolları veya bacakları bir yere yöneltmek.)	Dadu bişey demeer, uzadêr kuru elini, suazlêr Goguşu. (Y/54)
	3	+	+			+		(2)Uzatnak.(Bir şeyi vermek için birine yöneltmek.)	Kimisi onnarın uzadardılar bana para,... (SaY/48)
Üfkelen-	1	+						(1)Öfkelenmek.	Üfkelendi aklıycasına

									Mejgeldek. (SY/161)	
Üfle-	3	+							(1)Üflelemek. Üflelemek. (Dudakları büzerək soluğu	... üflä aucunda bir çanak arpa, çek rişintsada, yap bir çörek. (Y/14)
	2	+			+				bir şey üzerine hızla vermek, üfürmek.)	Haşlanmış sütlen üfleer suya da. (S/251)
	2	+			+				(2)Üflelemek. (Nefesli çalğaları çalmak.)	Çırtma da hep ölä öter./ açan biri ona üfleer . (SY/110)
Üklet-	3	+	+	+					(1)Yükletmek.	Avşamnan, saat beşä dooru üklettilär taligaya gelinin çüzini dä olup dizi-dizi, yollandılar güveenin evinä. (SY/185)
Ürküt-	3	+	+				+		(1)Ürkütme.	Gargaları payın başından ürküder . (Y/56)
Üşü-	2	+					+		(1)Isı yokluğundan, azlığından veya ısı kaybından etkilenmek, soğuşun etkisini duymak.	Benim pek üşüyärdi geerdä ensemın kökü hem ayaklarımın çırtmaları. (SY/177)
Üüren-	2	+					+		(1)Öğrenmek.	Soni üürenärdi üçilişçenin ikinci kursasında. (SY/148)
Üüret-	3	+	+	+					(1)Öğretmek.	Yurtluğumuz için dedäm Araslan-Bey askercileri kamil hazır olmağa üüretmiş . (UK/184)
Üz-	2	+					+		Yüzmek.	Açık bir oyma kenarında üzer bir gözäl kayak. (UK/135)
Üzü-	2	+							(2) Üzüntü duymak, kaygılanmak.	Sade aylesi yok deyni biraz üzülürdü . (UK/232)
Yaa-	1	+							Yağmak.	O gecä yaadı yamurcuk. (SY-138)
Yak-	3	+	+				+		(1)Yakmak.(Işı k vermesini	Mejgeldek yaktı içerdä şafkı. (SY/161)

							sağlamak.)	
	2	+	+				(2)Yakmak.(Ke skin, sert ve ısırtıcı bir duyum vermek.)	Güneş yaktı onun gözlerini. (SY/153)
Yaklaş-	2	+				+	(1)Yaklaşmak.	Çadırın tarafından yaklaşardı bir atlı. (Y/78) Yaklaşardı saat oniki. (SY/169)
	2	+		+			(2)Yaklaşmak. (Az zaman kalmak.)	Vakit geçer, Petika artık kırka yaklaşêr . (Y/32)
Yala-	3	+	+			+	(1)Yalamak.	Büük dil usulunnan yalardı onun suradını. (SaY/21)
Yalabı-	2	+				+	(1)Parlamak.	Yalabiyêr yaş çimnerdâ/binnân gök kırıntısı. (SY-94)
Yan-	2	+				+	Yanmak. (Isı etkisiyle vücudun bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi koyulaşmak.)	Ensesi onun yanmıştı güneştân. (Y-70)
Yanaş-	3	+	+				(1)Yanaşmak.	Açan onnar bûümüşlâr, birisi onnarın olmuş zengin, öbürü sa yanaşmış ona çoban. (SY/136)
Yanna-	1	+					(1)Yanlamak, eğilmek, yana yatmak.	..., yannadılar fidannarın dalları. (SY/225)
Yap-	2	+	+				(1)Yapmak.	Aydi izmetçilâr,sabaa ekmeeni yapacêz. (Y/15)
Yapış-	2	+		+			(1)Yapışmak; birine asılmak; biktirmek.	Koyu kan onun parmaklarına yapıştı . (Y/84)
Yapıştır-	3	+		+			(1)Yapıştırmak.	Yapıştırdı Popaz ensesinä bir şamar. (Y/68)
Yara-	2	+		+			(1)Yaramak.	Eftalit devletinin yıkılması Persia şahına da

										yaradıydı. (UK-31)
Yarala-	3	+	+		+					(1)Yaralamak. Bu şüpe zerä artık yaralardı onun üräyini askerliktä, cenktä...(UK/48)
Yaraş-	2	+			+					(1)Yaraşmak, yakışmak. Ani ona yaraşmêêr bu eni hal. (SY/212)
Yaşa-	1	+								Yaşamak. Ölä da fıkaraca yaşardı üüsüz Petika. (Y-29)
Yat-	2	+			+					(1)Yatmak. Yatırdı zavalı arkası üstünä. (Y/24)
Yattır-	3	+	+	+						(1)Yatırmak. Yattırdık biz onu bir tepä altına...(Y/24)
Yayıł-	2	+			+					(1)Yayılmak, genişlemek, dağılmak. Ani o kuvetler yayııarmış bütün dünyaya. (UK-8)
Yaz-	3	+						+		(1)Yazmak. Patretlerdä ne kadar avtograf yazêrlar! (SY/169)
Yaziş-	2	+							+	(1)Yazişmak. Çoyu onnarın içindän vatanını unutmadılar, Bucakta kalan senselerinnän yazişêêrlar. (SaY/4)
Yetiş-	2	+			+					(1)Yetişmek. (Bir zamanda yaşamış olmak, bir zamanı veya kimseyi görmüş olmak.) Bekim o yazılar yetişirlêr çok sonradaki zamannara, o Oğuzların uzun evladlarına. (UK-95)
Yık-	2	+	+							(1)Yıkmaq. Bän yıkayım onun kemiceklerini. (SY/254)
Yıkāt-	3	+	+	+						(1)Yıkātmaq. Mariya yıkattırdı uşaklara ayaklarını da geçirdi onnarı uyku odasına. (Y/99)
Yımışa-	2	+						+		(1)Yumuşamak. Padişah karı onun kucağında birdän yımışadı. (UK/173)
Yınan-	2	+			+					(1)İnanmak. Pek tã yınanmazdı o bu laflara. (Y/72)
	2	+	+							(1)İnanmak. Siz naşı, beni mi yınanmêêrsınız? (Y/26)
Yıprat-	2	+	+							(1)Yıpratmaq. Bunnarlan barabar, Gün-Duusunda hem Batıda cenk seferleri de devleti

KAYNAKÇA

ACAR, Derya (2005), “*Die Syntaktische Valenz Deutscher und Türkischer Verben und Ihr Einfluss Auf Das Deutschlernen Türkischer Studierender*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKBAY, Okan Haluk (2006), *Japonca ve Türkçe Eylemlerin Üye Yapısı- Dil Öğretimi Amaçlı Bir Karşılaştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKSAN, Doğan (2007), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ARGUNŞAH, Mustafa (2002), Gagauzların Tarihi, *Türkler*, C.20, s.228-244, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

ARI, Nesrin (2010), *Harezm Türkçesinde Birleşik Fiiller ve Durum Ekli Tamlayıcıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ATACIK, D. Ahmet, (2008), *Türkiye Türkçesinde İstem (Valenz)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BANGUOĞLU, Tahsin (2007), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

BİRAY, Himmet (1999), *Batı Grubu Yazı Dillerinde İsim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BETHKE, Matthias (2003), “Valency theory in description of English”, www.linguistik.unerlangen.de.1-20, 10.01.2012.

BÖREKÇİ, Muhsine (2007), “Türkçe Eğitimi Bakımından Çatı Kavramı”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultay Bildirileri (20-26 Eylül 2004)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları s.487-489.

CAFEROĞLU, Ahmet (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007) , *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ÇİMEN, Feyzi (2009), *Özbek Türkçesinde İstem (Valenz)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEMİRÇİ, Kerim (2007), “Türkçede Hal Eki Nöbetleşmeleri” Karaman: *Karaman Dil- Kültür ve Sanat Dergisi*, s.126-139.

DEMİREZ GÜNERİ, Aysun (2007), *Yeni Uygur Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____ (2009), “Yeni Uygur ve Türkiye Türkçesinde Fiil-Tamlayıcı İlişkileri”, *Turkish Studies*, S.4/4, s.505-515.

DİNAR, Talat (2010), “Kül Tigin Abidesi ve Kutadgu Bilig’deki Ortak Fiillerin Tamlayıcı İlişkisi Açısından İncelenmesi” *Turkish Studies*, Volume 5/3 Summer 2010, s.1045-1091.

DOĞAN, Nuh (2010), “Türkçede Nesneyi Belirleme Sorunu”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.3/10, s.225-230.

_____ (2011), *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DOĞRU, Abdülmecit ve KAYNAK, İsmail (1991), *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EKER, Süer (2003), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara Grafiker Yayınları.

EMRE, Vildan (2008), *Dede Korkut Hikâyelerinde Fiillerin Birleşim Değerleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (1996), *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERDEM, Melek (2007), “Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin İsteme Göre Anlam Değişmeleri”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-26 Eylül 2004)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.939-958.

_____ (2006), “Türkmen Türkçesinde Hareket Fiillerinin “İstem”e Göre Anlam Değişmeleri”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.2, s.38-50.

ERDEM, Mevlüt (2006), “Türkçede Gramatikal İlişkiler ve Anlamsal Roller”, *Büyük Türk Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Bilkent Üniversitesi, s.523- 529.

ERGİN, Muharrem (1988), *Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yayınları.

ERKMAN-AKERSON, Fatma (2008), *Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual.

ERSOY, Feyzi (2007), “Moğolca ve Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, s. 81–98.

ERTANE BAYDAR, Arzu S (2009), “Kırım Tatar Türkçesi Edebî Dilinde Fiil-Tamlayıcı İlişkisine Dair”, *AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.40, s. 25-35.

GABAIN, A. Von (1995), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜLSEVİN, Gürer (2007), “Türkçede “Sıra Dışı Ekler” ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-26 Eylül 2004)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1267- 1283.

_____ (2007), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜNGÖR, Harun ve ARGUNŞAH, Mustafa (1991), *Gagauz Türkleri: Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1974), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Mili Eğitim Basımevi.

_____ (1984), *Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller*, İstanbul: Cönk Yayınları.

HERBST, Thomas (1999), “English Valency Structures-A first sketch”, www.uni-erfurt.de, 22.11.2011.

İLERİ, Esin (1996), “Türkçedeki Fiillerin Birleşim Değeri”, *VII. Uluslar arası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri*”, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s.157-165.

İLKER, Ayşe (1997), *Batı Grubu Yazı Dillerinde Fiil*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAHRAMAN, Tahir (1996), *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARA, Mehmet (2009), “Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar”, *Turkish Studies*, S.4/4, s.1056–1082.

KARABULUT, Ferhat (2007), “Türk Diline Kuramsal Yaklaşımlar (Taşınımlı-Dönüşümlü Dilbilgisi ve Yönetim ve Bağlama Kuramı Işığında Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Edilgen Oluşumların ve Sıfat Fiilli Yapıların incelenmesi)”, *I.*

Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, Ege Üniversitesi 9-15 Nisan 2006, İzmir: Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, s.1255-1270.

_____ (2007), “Fiilimsi Yapıların Adlandırılması ve Sınıflandırılması Meselesi”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi(UTEK 2007) Bildirileri I.(Türkçenin Sözdizimi)*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

_____ (2011), *Türk Dili ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi*, Ankara: Grafiker Yayınları.

KARACA, Oktay Selim (2011), *Kazak Türkçesinde Fiil İstemleri*, Ankara: Kesit Yayınları.

KARAHAN, Leyla (1997), “Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 549, s. 209–213.

KAYA, Yasemin (2007), *Olmak Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KOÇ, Nurettin (1996), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkilap Yayınları.

KORAŞ, Hikmet (2007), “Gagavuz Türkçesinin Yazımı ve İmlası Üzerine”, *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni 27-29 Aralık 2007*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2007), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____ (2007), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Lübimov, Konstantin (1959), “Türkçede Kaç İsim Hali Var?”, *Türk Dili*, C:VIII, S. 96, s.688-690

MANOV, Atanas (2001), *Gagauzlar Hristiyan Türkler*, (çev: M. Türker Acaroğlu), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MEHMET, Gülsün (2009), “Salar Türkçesinde İlgi İşaretleyicisinin Görünüm ve İşlevleri”, *Gazi Türkiyat*, Güz 2009, S.5, s.469-481.

NAYIR, Yaşar Nabi (1999), *Balkanlar ve Türklük I.*, Cumhuriyet Gazetesi Yayını.

NEDEVA, Aliona (2008), *Gagavuzca ve Türkiye Türkçesinde İsim ve Fiil Çekim Karşılaştırması*,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZDEMİR, Arzu (2004), *Eski Anadolu Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZKAN, Abdurrahman (1999), “Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkisi ve Fiillerin İstem Değiştirmesi”, *Arayışlar İnsan Bilimleri Araştırmaları*, S.1, s.125–143.

_____ (2011), “Eski Anadolu Türkçesindeki Bazı Fiillerin Hal Ekli Tamlayıcıları ve Bu Tamlayıcılarda Zaman İçinde Görülen Değişiklikler”, *Turkish Studies*, Volume 6/1, Winter 2011, s.512-522.

ÖZKAN, Nevzat (1996), *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

RİFAT, Mehmet (1983), *Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları Temel Metinlerin Çevirisiyle Birlikte*, İstanbul: Yazko.

_____ (2008), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları:1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*, İstanbul: YKY Yayınları.

_____ (2008), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları: 2. Temel Metinler*, İstanbul: YKY Yayınları.

SARIYEV, Berdi, N. Güder (1998), *Türkmencenin Grameri (II. Morfolojiya: Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dünyası Gençlerinin Mahtumkulu Yayın Birliği.

SEV, Gülsel (2001), *Etmek Birleşik Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____ (2002), “/+DAn... +A/ Yapısına İlişkin”, *Türkoloji Dergisi*, C:15, S.1, s. 247- 259.

SULTANOV, Vugar (2001), “Türkçe Sözlüklerde Semantik- Sentaktik Bilgilerin Verilmesi”, *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri 20-23 Mayıs 1999 Gazimağusa*, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, s.179-190.

TANASOĞLU, Dionis (2002) “Gagauzlar”, *Türkler*, C.20, s.245-249, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

TESNIERE, Lucien (1965), *Elements de Syntaxe Structurale*, Paris: Librairie C. Klincksieck.

_____ (1983), “Bir Sözdizim Nasıl Oluşturulur.”, *Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları Temel Metinlerin Çevirisiyle Birlikte*, (çev. Zeynel Kıran), İstanbul: Yazko, s.241-244.

_____ (1999), “Lucien Tesniere”, *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi*, (Çev. Nükhet Güz), İstanbul: Multilingual Yayınları.

_____ (2008), Yapısal Sözdizim İlkeleri, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları: 2. Temel Metinler*, (çev. Mehmet Rifat- Sema Rifat), İstanbul: YKY Yayınları, s.168-173.

TOKLU, Osman (2003), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TÜRKÇE SÖZLÜK (Güncel Türkçe Sözlük) (2005), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

UĞURLU, Mustafa (2001), “Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi” *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri 20-23 Mayıs 1999 Gazimağusa*, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.

UYSAL, Seçkin (2010), *Nehcü'l-Feradis'te Kıl- Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

UZUN, Nadir Engin (2000), *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, İstanbul: Multilingual.

UZUNBOY, Hilal (2008), *Türkmen Türkçesinde İstem (Valenz)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

VARDAR, Berke, vd., (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.

YAMAN, Ertuğrul (2007), “ Özbek Türkçesinde Tamlayıcı- Fiil İlişkisi ve Bazı Hal Eklerinin Farklı Kullanımları”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1907-1920.

ZEYNALOV, Ferhat (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, (Çev. Yusuf Gedikli), İstanbul: Cem Yayınları.

TARANAN ESERLERİN KAYNAKÇASI

BULGAR, Stefan (Editör) (1996), Sabaa Yıldızı ve Güneşçik (Çocuk eki), S.1.

_____ (1997), Sabaa Yıldızı, S. 3.

KARAÇOBAN, Dimitri (2004), Seçmä Yaratmalar, Ankara: Türksöy Yayınları.

KÖSE, Mina (1983), Topraan Ürek Düülmesi, Kişinev

KUROĞLU, Stefan (1970), Yollar, Kişinev

TANASOĞLU, Dionis (2009), Uzun Kervan, Ankara: Gündüz Yayıncılık

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Romanya ve Gagavuz Türk Edebiyatı, C. 12, s.351-448. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.